HAARLEMS BODEMONDERZOEK 34

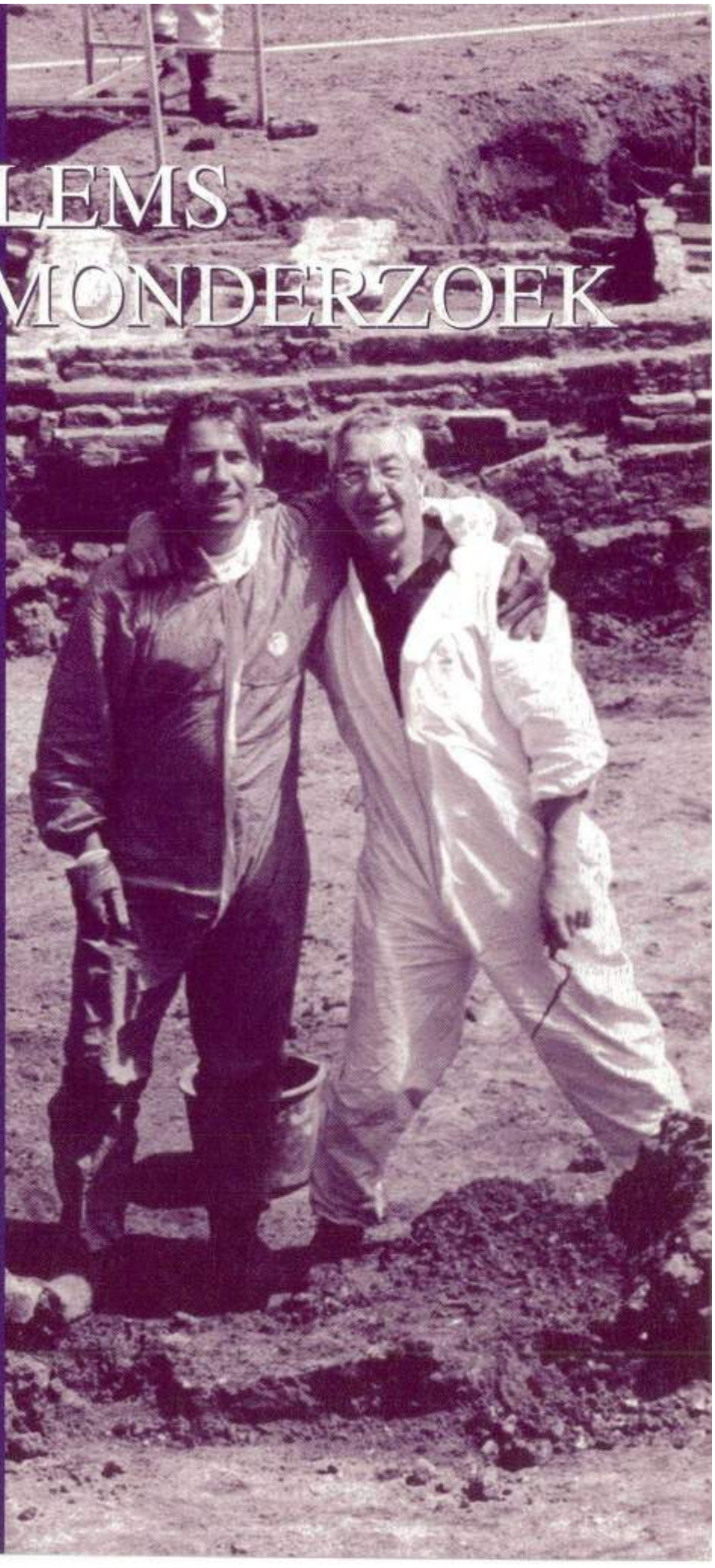

2000

Redaktie
J. de Jong
A.M. Numan (Archeologische Werkgroep Haarlem)
Drs J.M. Poldermans (Stadsarcheoloog van de Gemeente Haarlem)
Drs Tanja van der Zon (Archeologisch Museum Haarlem)

Redaktieadres
J. de Jong
Rijksstraatweg 539[II]
2025 DE Haarlem

Vormgeving, prepress en druk
Drukkerij ERLA, Amsterdam Zuidoost

Omslag
Foto: Opgraving Korte Begijnestraat (2001)
Demonstratie ARBO-outfit

ISSN 1384-0584
Verschijningsdatum februari 2002

Prijs € 7,–

HAARLEMS BODEMONDERZOEK 34

2000

Uitgave van de Commissie
Oudheidkundig Bodemonderzoek Haarlem
Verschijningsdatum februari 2002

Plattegrond met locaties van de in dit nummer behandelde onderzoeken en waarnemingen. De nummering correspondeert met die is aangegeven bij de inhoudsopgave.

Haarlems Bodemonderzoek 34

Verschijningsdatum 2002

INHOUD

1. E. Jacobs, D. Olthof en A. Pavlovic: Antoniestraat 6 en 8: Potten en Putten pag. 3
   Catalogus van aardewerk en glas pag. 40
   Bijlage 1: Inventarislijsten 88BPI en 91KI en 91BP I t/m IV pag. 85
   Bijlage 2: Tabellen pottenbakkersafval pag. 105
2. Archeologisch Nieuws: pag. 110
   A.M. Numan: Activiteiten AWH en AWN pag. 110
   Tanja van der Zon: Archeologisch Museum Haarlem 2000 pag. 111
3. P.A. Groeneveld en A.M. Numan: Kroniek pag. 113

Antoniestraat 6 en 8: Potten en Putten

E. Jacobs, D. Olthof en A. Pavlovic[1]

In 1988 en 1991 is door de Archeologische Werkgroep Haarlem en het Bureau Archeologie, gemeente Haarlem, onderzoek verricht op twee locaties in het Burgwalgebied. Beide onderzoekslocaties zijn gelegen tussen het Spaarne en de Antoniestraat. Dit betreft een strook land dat eertijds deel uitmaakte van het Spaarne. De bodemopbouw aldaar wordt gekenmerkt door in de Late Middeleeuwen aangebrachte ophogingslagen, waarbij de oever van het Spaarne werd teruggebracht tot op ongeveer zijn huidige plaats.

Tijdens beide onderzoeken werd een grote hoeveelheid pottenbakkersafval uit de 13de eeuw aangetroffen. Niet zeker is of dit materiaal afkomstig is van een op of nabij de locaties gevestigde pottenbakker, of dat dit van elders in de stad is aangevoerd als ophogingsmateriaal.

De inhoud van een aantal beerputten en een beerkelder gaven verder informatie over de latere bewoningsgeschiedenis op beide locaties.

Van het pottenbakkersafval vindt een uitgebreide analyse plaats, waarbij vooral de datering en vergelijking met andere vondstlocaties in en buiten Haarlem de aandacht krijgen. In een catalogus van aardewerk en glas is zowel een groot deel van het pottenbakkersafval als de inhoud van de beerputten en beerkelder afgebeeld en beschreven.

INLEIDING[2]

In de periode van 16 april tot en met 6 augustus 1988 is door de Archeologische Werkgroep Haarlem (AWH) op verzoek van Bureau Archeologie, gemeente Haarlem, een kleinschalig archeologisch onderzoek uitgevoerd op de locatie Antoniestraat 8 (verder aangeduid als 88ANT). Aanleiding voor het onderzoek vormde de geplande activiteiten voor nieuwbouw op de locatie (afb. 1).

Doelstelling van het onderzoek was middels de aanleg van enkele kleine proefsleuven een inzicht te verwerven in de aard en mate van conservering van eventueel aanwezige archeologische waarden. Uiteindelijk zijn gedurende de opgraving twee smalle werkputten aangelegd.
Tot het voornaamste resultaat ervan behoort, naast een laatmiddeleeuwse beerput, een grote hoeveelheid fragmenten misbaksels afkomstig uit een stortpakket 13de-eeuws pottenbakkersafval.
In 1991 werd door Bureau Archeologie, gemeente Haarlem, een archeologisch onderzoek uitgevoerd op de locatie Antoniestraat 6 (verder aangeduid als 91ANT). Aanleiding voor het onderzoek vormden de geplande activiteiten voor nieuwbouw op de locatie en de veronderstelling dat het tijdens het in 1988 uitgevoerd onderzoek aangetroffen pakket 13de-eeuws pottenbakkersafval zich tot op deze locatie zou uitstrekken.
Uiteindelijk zijn gedurende de opgraving drie werkputten aangelegd waarbij inderdaad een grote hoeveelheid pottenbakkersafval werd aangetroffen. Daarnaast leverde de inhoud van een beerkelder en enkele beerputten een grote hoeveelheid materiaal op uit de periode van de 14de tot en met de 19de eeuw (afb.1).

In het hierna volgende zullen de resultaten van beide onderzoeken nader besproken worden.

[1] Jacobs & Burnier, archeologisch projectbureau, in opdracht van Bureau Archeologie, gemeente Haarlem en de Archeologische Werkgroep Haarlem.

[2] De auteurs zijn tijdens de uitwerking en verslaglegging met raad en daad bijgestaan door leden van de Archeologische Werkgroep Haarlem en Bureau Archeologie, gemeente Haarlem, met name P. Groeneveld en L. Pinto. Hiervoor onze dank.

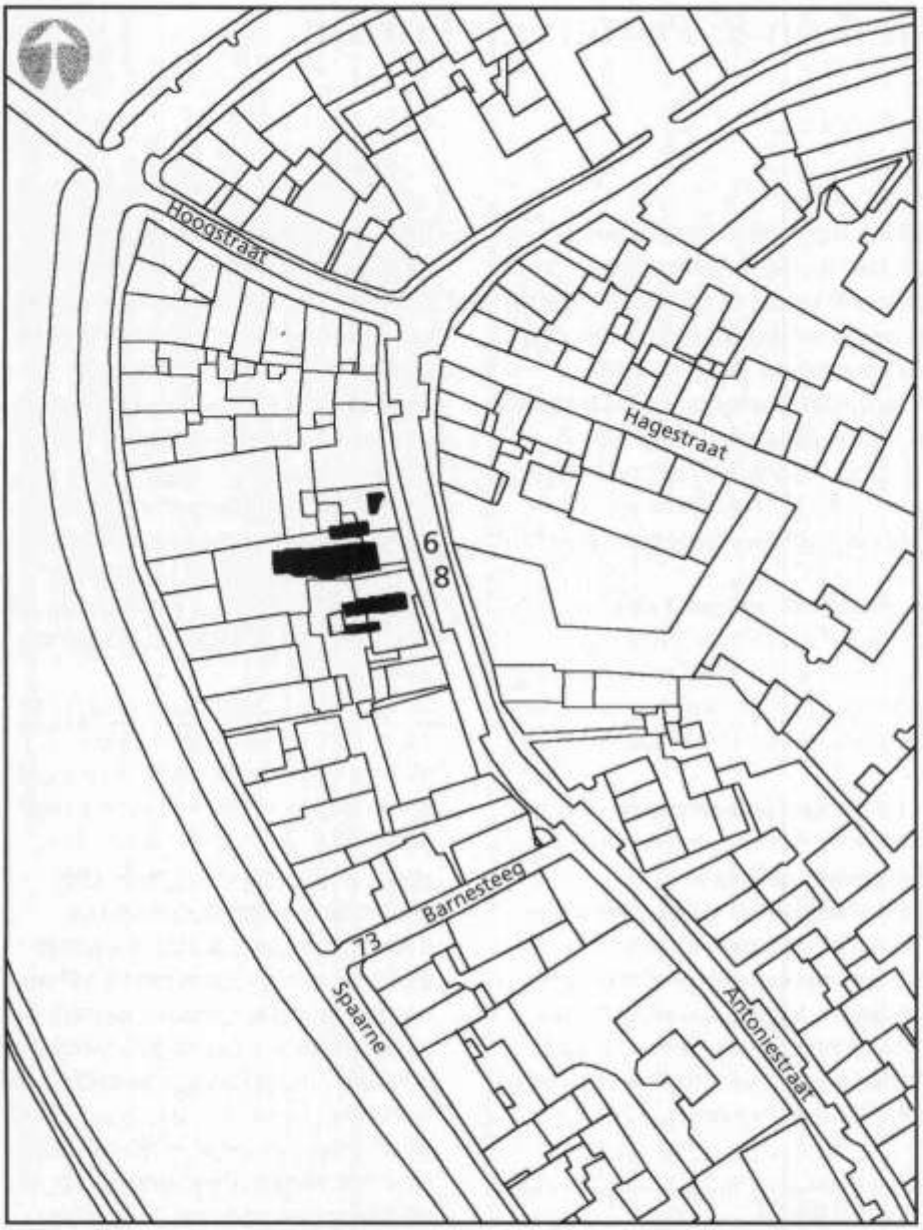

Afb. 1: Antoniestraat. Opgravingslocaties Antoniestraat no. 6 en 8 en Barnesteeg 73. Putten Antoniestraat zijn in zwart aangegeven.

Daartoe wordt eerst een inleiding gegeven op de bekende historische gegevens van de locaties, waarna een korte beschrijving volgt van de toegepaste methodiek van de opgravingen en de verkregen resultaten. De nadruk ligt daarbij op een reconstructie van de bewoningsgeschiedenis aan de hand van de bodemopbouw ter plaatse. Vervolgens zal nader ingegaan worden op de inhoud van de tijdens het onderzoek aangetroffen beerkelder en beerputten, evenals het pakket 13de-eeuws pottenbakkersafval. Tenslotte volgt een samenvatting en eindconclusie. Afbeeldingen behorend bij de bespreking van het materiaal zijn opgenomen in de catalogus van aardewerk en glas. Een volledige opsomming van de inhoud van de beerkelder en beerputten, evenals tabellen behorend bij de bespreking van het pottenbakkersafval zijn als bijlagen aan deze publicatie toegevoegd.

HISTORISCHE GEGEVENS

De Antoniestraat is gelegen aan de oostzijde van het Spaarne en vormt

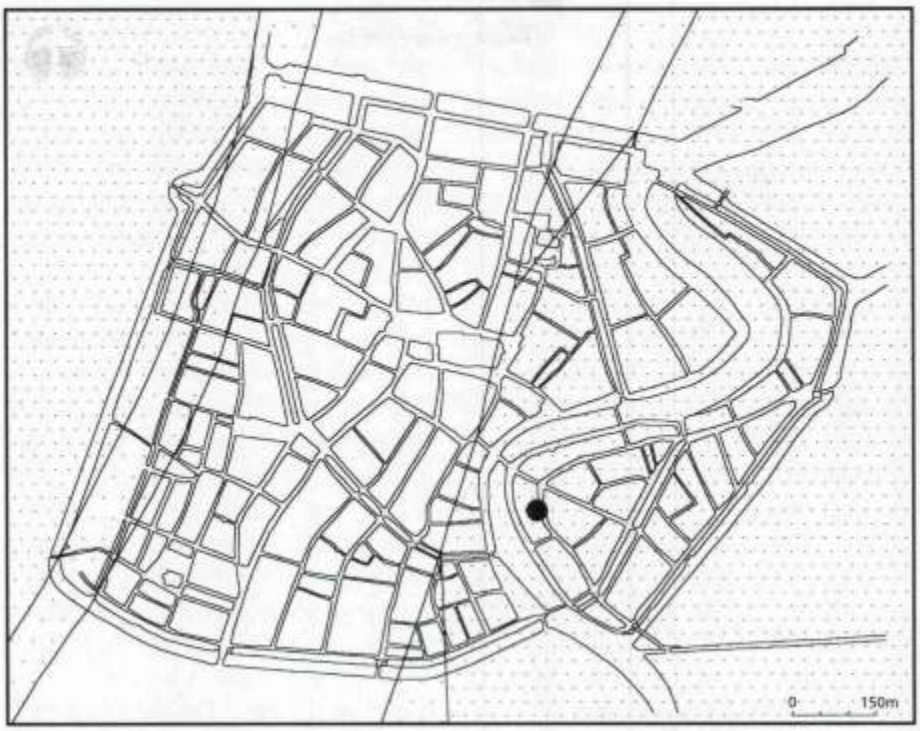

Afb. 2: Vereenvoudigde weergave geologie centrum Haarlem.

een onderdeel van het zogenoemde Burgwalgebied, dat wil zeggen het stadsdeel dat aan de westzijde begrensd wordt door het Spaarne en de Burgwal aan de oostzijde. Geologisch gezien vormt dit stadsdeel (afb. 2) een onderdeel van het veengebied dat ingesloten wordt door de strandwal van Heemstede/ Spaarnwoude en die van Haarlem. De ontginning van dit veengebied reikt op de hier besproken locatie waarschijnlijk niet verder terug dan het einde van de 12de eeuw. Zo wijst de aanwezigheid van een kleipakket, de zogenoemde Klei van Bakenes, bovenop het veen erop, dat rond 1170 het Spaarne hier in ieder geval nog haar invloed kon doen gelden. Niettemin wordt verondersteld dat vrij spoedig na het optreden van deze overstromingsfase een aanvang is gemaakt met de ontginning van het gebied. Als gevolg van inklinking en erosie van het veen werd de aanleg van een dijk langs de rivier daarbij al vrij spoedig noodzakelijk. De huidige Spaarnwoude- en Antoniestraat geven de oorspronkelijke loop van deze dijk aan. Door middel van het aanbrengen van ophogingen en aanplempingen aan de buitendijkse zijde werd de bedding van het Spaarne versmald en teruggedrongen tot haar huidige positie. Ook het binnendijkse gebied werd opgehoogd en geschikt gemaakt voor gebruik.

Over de aard en omvang van bewoning op en langs deze dijk in de 13de eeuw is vooralsnog weinig bekend. Waarschijnlijk betrof het slechts een spaarzame bewoning en kende het gebied vooralsnog een voornamelijk agrarisch en/of industrieel gebruik. Wel lijkt het erop dat de bewoning zich voornamelijk concentreerde op de nieuw aangewonnen strook grond tussen de rivier en de dijk. Een argument hiervoor is het feit dat de huidige Antoniestraat gedurende lange tijd aangeduid werd als achter- of dijkstraat. Een

dergelijke benaming van achterstraat werd vroeger voornamelijk gebruikt voor straten die dienden ter begrenzing van achtererven van aan hoofdstraten gelegen bebouwing. In dit geval diende het huidige Spaarne (voorheen Over het Spaarne) dus als hoofdstraat en de huidige Antoniestraat als achterstraat (Van Regteren Altena & Speet, 1982, p. 31). Formeel viel het gebied buiten de, aan de overzijde van het Spaarne gelegen, nederzetting die in 1245 stadsrechten had verkregen.
Aan het eind van de 13de en het begin van de 14de eeuw maakte Haarlem, als gevolg van gunstige economische en demografische factoren, een sterke groei door. De bewoning in de eigenlijke stadskern op de strandwal van Haarlem verdichtte zich en ook de bewoning aan de overzijde van het Spaarne nam in omvang toe. Deze groei maakte wel het nemen van maatregelen noodzakelijk. Zo viel de bewoning aan de oostzijde van het Spaarne buiten de muren en grachten van de stad en tezamen met de grote hoeveelheid beschikbare ruimte leidde dit tot een ongecontroleerde expansie van de bewoning ter plaatse. Het stadsbestuur trachtte deze ontwikkeling een halt toe te roepen door middel van het graven van de Burgwal, waarmee een fysieke grens voor de uitbreiding van de bewoning gecreëerd werd. De oudste vermelding van deze Burgwal dateert uit 1380 maar de aanleg ervan kan waarschijnlijk rond het midden van de 14de eeuw geplaatst worden (van Regteren Altena & Speet, 1982, p. 30).
Ook in de daarop volgende periode bleef sprake van groei waarbij de bewoning zich uiteindelijk ook uitstrekte aan de oostzijde van de nieuw aangelegde Burgwal. Ondanks het feit dat het stadsbestuur via diverse maatregelen bewoning aan de oostzijde van de Burgwal trachtte tegen te gaan, trok men toch steeds verder het veen in. In 1426 kwam aan deze situatie een eind doordat de ruwaard van Holland, hertog Filips van Bourgondië, de stad het recht gaf om de stadsgrens in oostelijke richting op te schuiven. Het gebied tussen Burgwal en de in het kader van de stadsuitbreiding nieuw gegraven gracht, de huidige Lange Herenvest, werd daardoor definitief bij de stad ingelijfd. Een verdere uitbreiding van de stad in oostelijke richting zou pas weer in de Moderne Tijd plaatsvinden.

Het op deze manier ontstane stadsdeel vormde in eerste instantie een vestigingsgebied voor nieuwe industrieën, zoals de scheepsmakerijen en de arbeiders die daarin hun brood verdienden. Op basis van historisch onderzoek is daarnaast bekend dat in ieder geval aan het begin van de 16de eeuw aan weerszijden van de Burgwal sprake was van een concentratie van pottenbakkers. Ook langs het Spaarne zelf was in de eerste helft van de 16de eeuw een pottenbakker gevestigd (Speet, 1979, p. 5). Laatstgenoemde was echter een uitzondering, aangezien in die tijd de bebouwing langs het Spaarne inmiddels was uitgegroeid tot de rijke buurt van Haarlem. Archeologisch onderzoek heeft verder aangetoond dat de vestiging van pottenbakkerateliers in dit stadsdeel oudere wortels kent. Zo is naast de hier besproken vindplaats op het nabijgelegen terrein Spaarne/Barnesteeg 73 eveneens pottenbakkersafval uit de 13de eeuw aangetroffen (Numan, 1987 en 2001). Op de locatie Burgwal 95-99 is daarnaast materiaal van een pottenbakker uit de eerste helft van de 15de eeuw aangetroffen (Jacobs, 1995).
Of de vestiging van pottenbakkers in het Burgwalgebied een vrijwillige en bewuste keuze van henzelf is geweest, of dat zij door het gemeentebestuur daartoe gedwon-

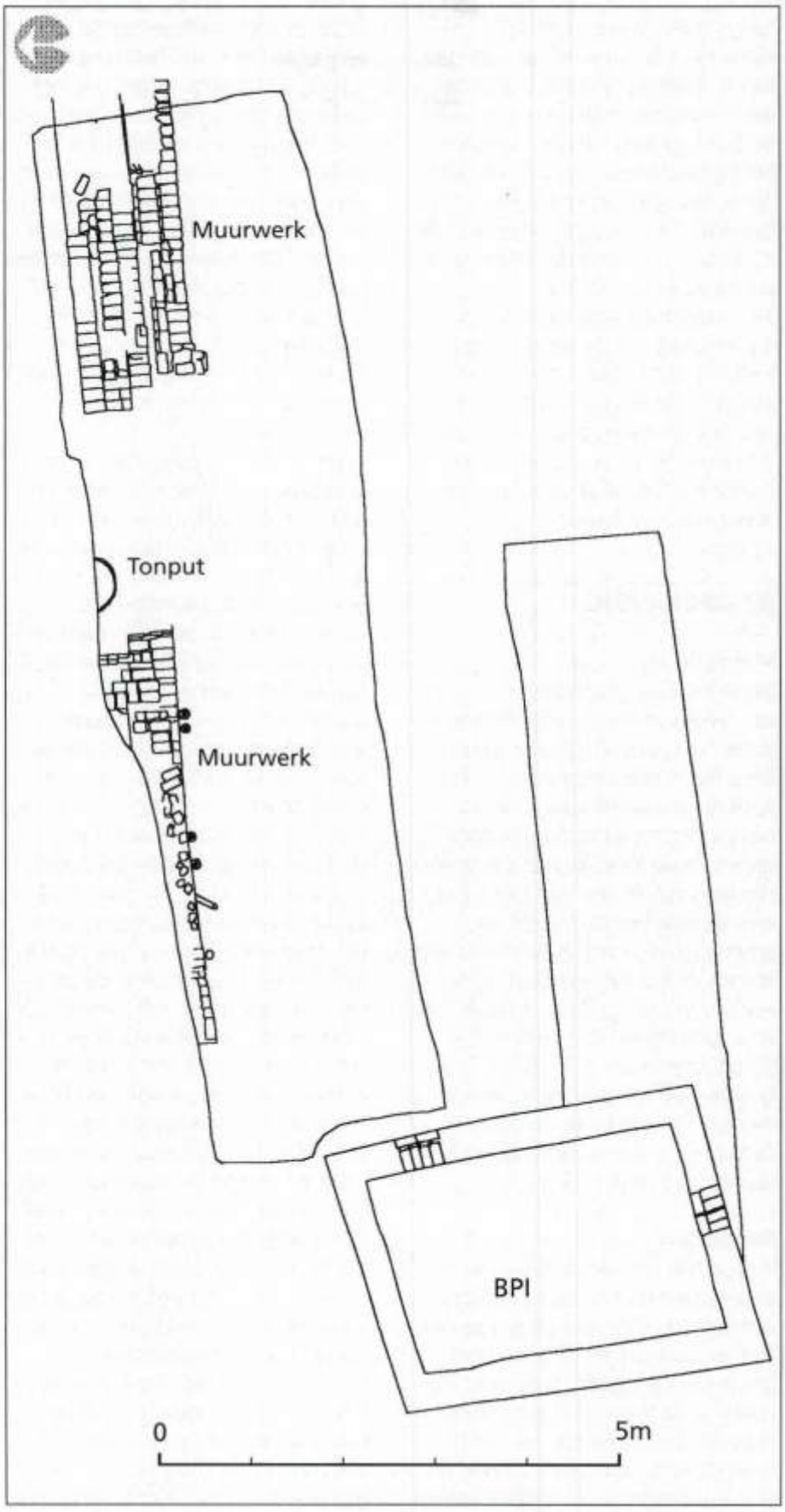

Afb. 3: Opgravingsresultaten Antoniestraat 8 (88ANT). Het in de tekst besproken vondstcomplex (88BPI) is aangegeven met BPI.

gen werden, is niet duidelijk. Vanwege het brandgevaarlijke karakter van hun beroep werden pottenbakkers vaak gedwongen om hun ateliers aan de rand van de stad of er net buiten te vestigen. Uit Haarlem zijn echter geen maatregelen overgeleverd die dergelijke zaken aan de orde stellen. Zo had de vestiging van pottenbakkerijen in het Burgwalgebied, naast een ligging aan de rand van de bebouwing in verband met het brandgevaarlijke karakter van het ambacht, ongetwijfeld ook te maken met het feit dat via het water grondstoffen en eindproducten makkelijk aan- en afgevoerd konden worden.

DE OPGRAVING

Methode

Beide locaties zijn middels de aanleg van meerdere werkputten onderzocht (afb. 3 en 4). Daarbij werd eerst de verstoorde bovengrond verwijderd waarna de daarbij vrijkomende lagen en sporen schoongemaakt en gedocumenteerd werden. Hierna is verder verdiept naar een tweede vlak. Nadat ook dit was schoongemaakt en gedocumenteerd is eventueel verder verdiept tot op een derde vlak op de bovenzijde van de ongestoorde natuurlijke ondergrond (omstreeks 1 m - NAP). Ten behoeve van de documentatie van de profielen zijn langs de putwanden smalle sleuven verder plaatselijk verdiept tot circa 1.75 m - NAP.

Resultaten

Vastgesteld kon worden dat de ondergrond ter plaatse bestond uit een gelaagd kleiig tot zandig pakket van sedimenten die hier rond het begin van de jaartelling waren afgezet door de toen traag stromende rivier het Spaarne (Numan, 1988). Ingeschakeld in dit pakket kwamen dunne lagen van enkele centimeters dik veen voor. Deze veengroei kon zich in perioden van betrekkelijke rust op de drassige oevers van het Spaarne ontwikkelen en kan gerekend worden tot het zogenoemde Hollandveen. Het geheel werd afgedekt door een dik pakket grijze klei. De afzetting van dit pakket is waarschijnlijk het gevolg geweest van een periode van stormvloeden aan het eind van de 12de eeuw, omstreeks 1170. Deze afzetting, die behoort tot de Duinkerke III-transgressiefase, wordt ook wel aangeduid als de 'Klei van Bakenes'.
Bovenop dit kleipakket lagen ophogingslagen van klei, zand, mest en veen vermengd met fragmenten pottenbakkersafval. Van enkele kuilen kon het exacte niveau van insnijding niet worden vastgesteld. Vermoedelijk zijn zij ingegraven vanuit de top van het 13de-eeuwse ophogingspakket. Het weinige vondstmateriaal uit deze sporen betrof in ieder geval vrijwel alleen opspit uit het 13de-eeuwse ophogingspakket.
Bovenop het 13de-eeuwse ophogingspakket lagen opnieuw ophogingslagen van klei, zand en mest. Op basis van het daarin aangetroffen vondstmateriaal kunnen deze in de 14de en 15de eeuw gedateerd worden. Onderscheid tussen de 13de-eeuwse en latere ophogingen kon echter moeilijk aangebracht worden omdat als gevolg van latere activiteiten de scheiding tussen de verschillende ophogingen sterk was omgezet. Alleen in de profielen kon deze onderscheiden worden (zie afb. 3). Fragmenten pottenbakkersafval zijn echter tot onderin de gestoorde bovengrond aangetroffen. Vanuit de 14de- en 15de-eeuwse ophogingen waren enkele afvalkuilen en een beerput ingegraven. De afvalkuilen bevatten relatief weinig materiaal. Eén afvalkuil, die op basis van het materiaal in de 14de/15de eeuw gedateerd kan worden, bevatte wel

een fraaie tinnen sierspeld in de vorm van een ridder te paard. Uit de tweede helft van de 15de eeuw dateren enkele oost-west georiënteerde muurfragmenten en een bakstenen beerput. De aangetroffen muurfragmenten kunnen geïnterpreteerd worden als gevelfragmenten van bakstenen bebouwing. De aangetroffen beerputten lagen op de achtererven van deze bebouwing. Bebouwingssporen en ophogingen uit latere perioden ontbraken vrijwel geheel. Deze zullen bij de sloop van de bestaande bebouwing zijn opgeruimd. Het enige wat restte waren dieper ingegraven sporen, zoals beerputten en beerkelders (afb. 3 t/m 5).

Samenvattend kan gesteld worden dat de oudste bewoningssporen uit de 13de eeuw dateren. Deze bestonden uit enkele kuilen en een ophogingspakket vermengd met pottenbakkersafval. In de 14de en 15de eeuw werd het terrein verder opgehoogd. Aard en omvang van de bewoning gedurende de 13de tot en met de eerste helft van de 15de eeuw blijven echter vanwege de beperkte omvang van het onderzoek onduidelijk. Gezien de historische vermelding van de Antoniestraat als achterstraat stond de oudste bebouwing mogelijk langs de opgehoogde oevers van het Spaarne en maakte de opgegraven locatie deel uit van een daarbij behorend achtererf. Pas in een later stadium zal ook aan de Antoniestraat zelf bebouwing verschenen zijn. Verondersteld mag worden dat tegen het eind van de 14de eeuw sprake was van een, min of meer, aaneengesloten bebouwing langs de Antoniestraat. Van een dergelijke, vermoedelijk grotendeels

Afb. 4: Opgravingsresultaten Antoniestraat 6 (91ANT). In de tekst besproken beerputten (91BPI t/m IV) en beerkelder (91KI) zijn aangegeven met BPI t/m IV en KI.

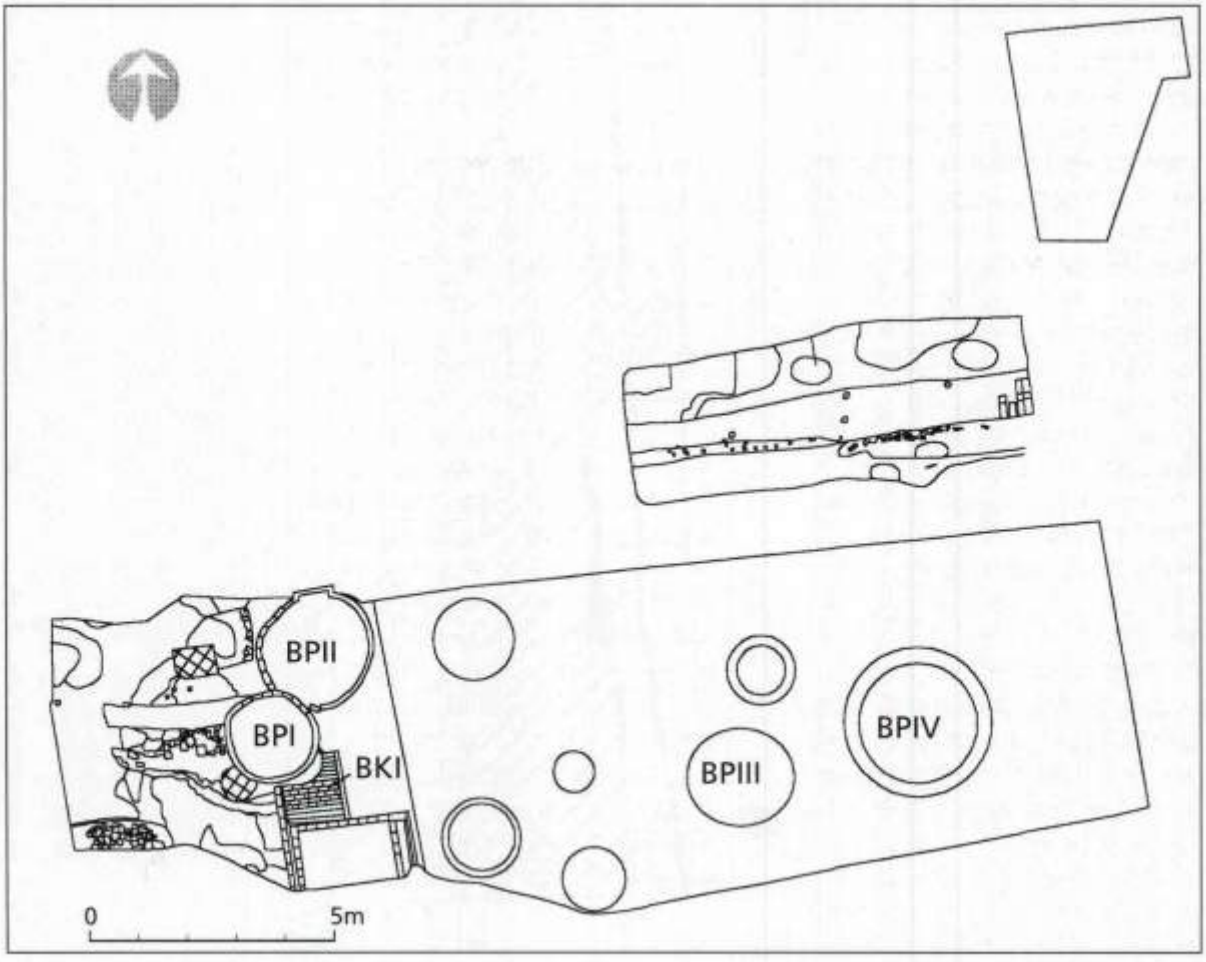

Afb. 5.
Zuidprofiel locatie Antoniestraat 8 (884/VI). Diepte in meters t.o.v. NAP

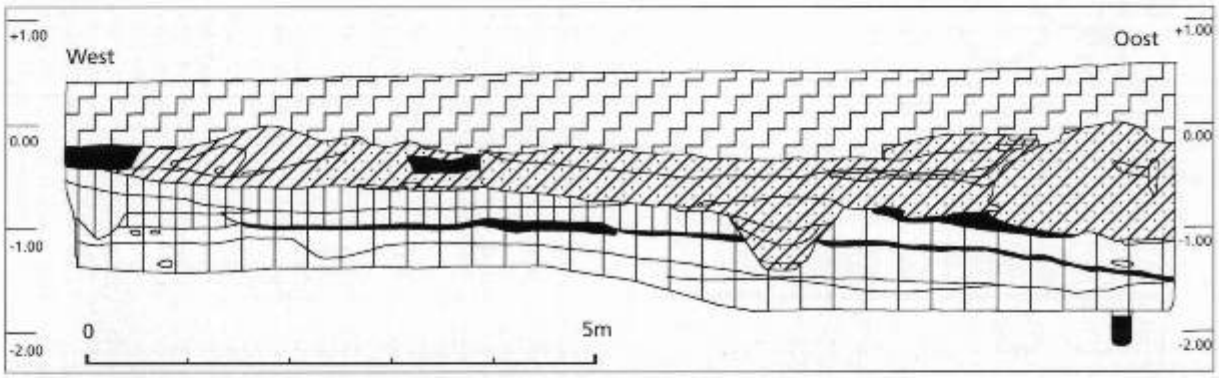

verstoorde bovengrond

veen en ander materiaal van organische samenstelling

lagen van zeer heterogene samenstelling met sterke invloed van bewoning (13de –15de eeuw)

klei, veelal iets zandig, plaatselijk antropogeen beïnvloed van bovenaf, maar vermoedelijk geheel natuurlijke afzetting

klei, overwegend venig/humeus, plaatselijk zandig, natuurlijke afzetting

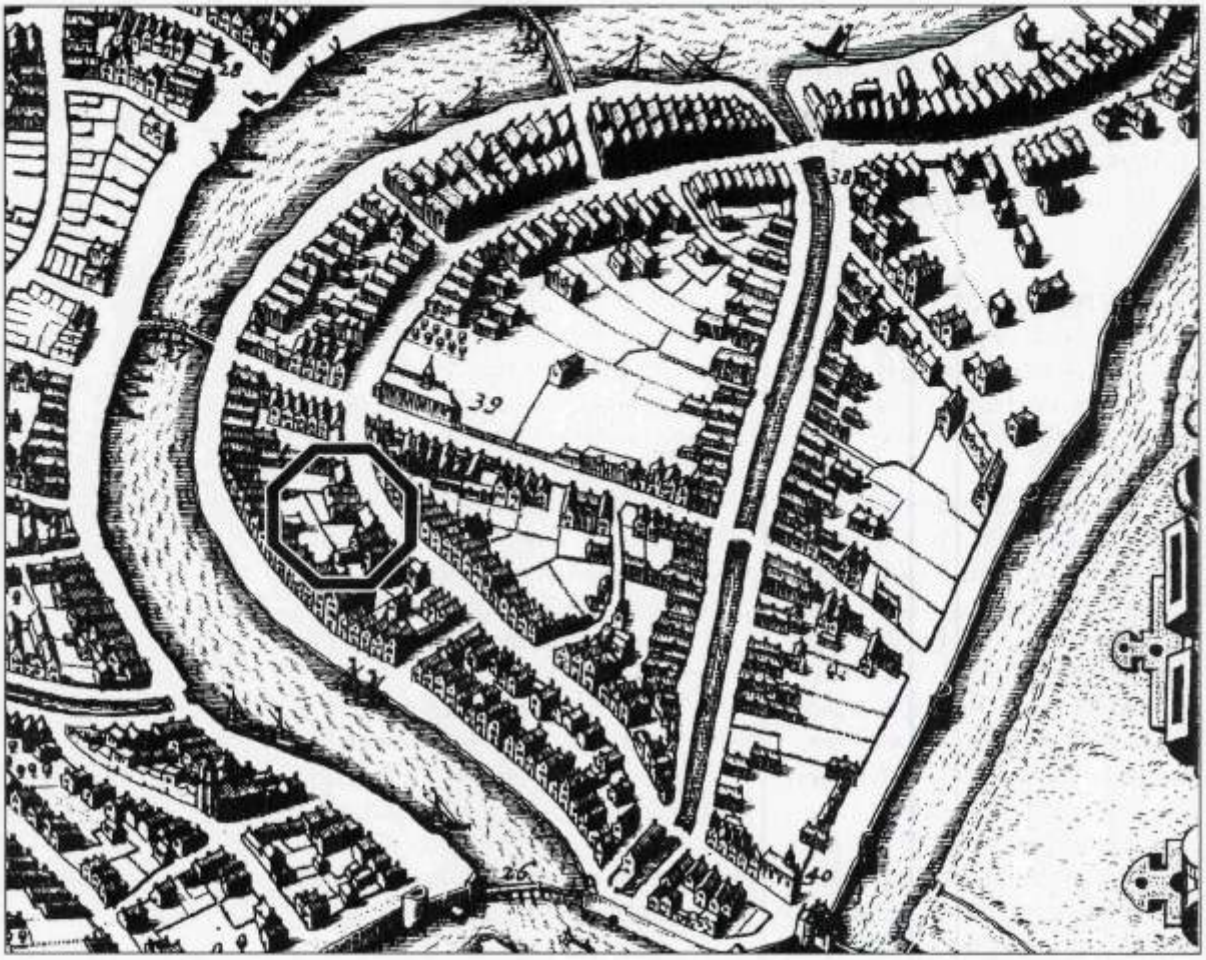

Afb. 6: Uitsnede uit kaart Thomas Thomaszoon van 1578. Onderzoekslocaties zijn omkaderd.

houten bebouwing zijn, naast een enkele bakstenen beerput, echter geen sporen aangetroffen. Uit de tweede helft van de 15de eeuw dateren in ieder geval bakstenen funderingsresten van panden die gericht waren op de Antoniestraat. Een bakstenen beerput waarvan de inhoud vanaf de tweede helft van de 15de tot in het begin van de 17de eeuw gedateerd kan worden, behoorde waarschijnlijk bij één van deze panden. De 16de-eeuwse en latere ontwikkeling van de panden kon vanwege de grondige sloop van de bebouwing niet gevolgd worden. De kaart van Thomas Thomaszoon uit 1578 geeft in ieder geval een indruk (afb. 6). Het vondstmateriaal uit enkele beerputten en een bakstenen kelder geeft daarnaast een beeld van de materiële cultuur van de bewoners van de panden.

BEERKELDERS EN BEERPUTTEN

Inleiding

In het onderstaande zal de inhoud van vijf beerputten (88BPI & 91BPI t/m IV) en één beerkelder (91KI) besproken worden. Inventarislijsten van de inhoud van de beerputten en beerkelder zijn weergegeven in bijlage 1. Afbeeldingen van individuele voorwerpen zijn opgenomen in de materiaalcatalogus (afb. 54 t/m 169, p. 50 e.v.).

Beerput 88BP1

De beerput bevond zich aan de westzijde van de locatie Antoniestraat 8. Vermoedelijk behoorde zij bij één van de 15de-eeuwse huizen waarvan aan de noordzijde van de locatie enkele funderingsresten zijn aangetroffen. Bij de analyse van het materiaal bleek dat op basis van

datering van het materiaal twee fasen in het gebruik van de beerput onderscheiden kunnen worden, namelijk fase 1 (1450-1550) en fase 2 (1575-1630). In het onderstaande zal het materiaal per fase besproken worden.

Fase 1 (1450-1550)
Het aardewerk van fase 1 bestaat uit roodbakkend aardewerk en steengoed. Daarnaast komen een glazen beker, een tinnen bord en een knikker voor.
Het roodbakkend aardewerk wordt vertegenwoordigd door zes grapen, één deksel, één bakpan, één blaker en een tuitvormige spaarpot. Twee van de zes grapen zijn gedecoreerd met een slibversiering in de vorm van sikkels, lijnen en stippen op de schouder. Een dergelijke versiering van witte slib werd met behulp van een afgezaagde koehoorn, een zogenoemde ringeloor, of een kannetje op het leerharde, ongebakken aardewerk aangebracht, waarna de potten werden geglazuurd en gebakken. Op deze manier werden borden, kommetjes, kookpotten, voorraadpotten en kannen voorzien van een decoratie in uiteenlopende patronen. Op basis van een vergelijking van deze decoratiepatronen met laatmiddeleeuwse teksten, mondelinge overleveringen, iconografie en materiële cultuur is gesuggereerd dat deze tekens oorspronkelijk een symbolische betekenis hadden (Garthoff-Zwaan, 1988). In de visie van de genoemde auteur zou men met behulp van de decoraties geprobeerd hebben leven en dood, geluk en ongeluk, goed en kwaad te beïnvloeden. De meest voorkomende versieringen betroffen daarbij twee halve cirkels of bogen als symbolen voor vruchtbaarheid, een levensboom, een driespruit of wervelend rad als symbolen voor de oneindige voortgang van het leven en gekruiste lijnen, een zesster of een kruis in een cirkel als afweersymbolen. Vanaf het einde van de 16de eeuw zouden deze decoraties echter hun betekenis hebben verloren en vervangen zijn door meer figuratieve voorstellingen, zoals bloemen, planten en dieren. Tegenover een dergelijke visie stellen anderen echter dat de sliblijnen geen diepere betekenis hebben dan enkel een decoratieve (de Kleyn, 1986).
Het steengoed betreft, naast enkele ongeglazuurde fragmenten Siegburg, minimaal één van zoutglazuur voorziene kan. De fragmenten Siegburg blijven verder buiten beschouwing aangezien het materiaal op basis van de datering ervan beschouwd moet worden als 'opspit'.
Op basis van de aardewerkverhoudingen kan het aardewerkcomplex van fase 1 geïnterpreteerd worden als behorend bij een 'arm' huishouden (bijlage 1). Gezien het geringe aantal voorwerpen waarop deze aanname gebaseerd is, is hierbij echter enige voorzichtigheid geboden. Daarnaast lijken de overige vondsten, zoals een glazen beker en een tinnen bord, toch een bepaalde mate van welstand te suggereren.

Fase 2 (1575-1630)
Deze fase van de beerput bevat aanzienlijk meer materiaal dan fase 1. Tot de inventaris behoren, naast rood- en witbakkend aardewerk, majolica, steengoed, keramiek uit het Duitse Weser- en Werragebied, enkele glazen bekers en flessen en een tinnen lepel.
Het roodbakkend aardewerk kent de grootste vormvariatie: borden, deksels, grapen, koppen, olielampen, pispotten, testen, bakpannen, waaronder één in miniatuuruitvoering, kommen, steelkommen, potten, spaarpotten, twee vuurstolpen, een zalfpot, een zoutvat en een strijkbout. Enkele borden, grapen en ook een pispot zijn voorzien van een decoratie met witbakkend slib. Op

één grape is in witte slib de tekst 'BEMINT GODT' aangebracht.
De twee vuurstolpen zijn uitbundig gedecoreerd met appliques en stempels van witbakkende klei. Zo is één exemplaar voorzien van appliques in de vorm van een zon met gezicht op de nok , een witte vlinder onder het oor en gekroonde leeuwenkoppen aan weerszijden ervan. Het tweede exemplaar is voorzien van rozetten rond het luchtgat, drie wafelstempels, appliques van een griffioen en een heiligenfiguur, een gele sliblijn met wafelpatroon onder het oor en mogelijk een hondje of een draak met schild op het oor. Op de achterplaat is daarnaast een mannengezicht afgebeeld met aan weerszijden vruchten. Dergelijke vuurstolpen werden 's nachts over de gloeiende resten van het haardvuur gezet om op die manier brand te voorkomen.
Vanaf ca. 1570 werd rood- en witbakkend slibversierd aardewerk geïmporteerd vanuit het Duitse Weser- en Werragebied. Het betrof daarbij voornamelijk tafelgerei, zoals borden, koppen en kommen, die hier een grote populariteit genoten. Van dit materiaal zijn, naast fragmenten van één Werrabord met een niet nader te determineren slibversiering, twee borden en een kop uit het Wesergebied aangetroffen.
Het witbakkend aardewerk is vertegenwoordigd middels grapen, koppen, deksels, een bakpan, een kom, een olielamp, een pispot, een vergiet, een komfoor en een bord.
In de periode vóór 1550 werd witbakkend aardewerk voornamelijk geïmporteerd vanuit Duitsland, waar in het Rijnland en Hessen belangrijke productiecentra lagen.
Vanaf de tweede helft van de 16de eeuw werd dit materiaal echter ook lokaal op grote schaal geproduceerd. De lokale pottenbakkers imiteerden daarbij vaak de Rijnlandse vormen waardoor onderscheid tussen beide producties meestal moeilijk is. Een witbakkend bord met een kamversiering op de vlag betreft echter zogenaamde Hafnerwaar, een verzamelnaam voor witbakkend aardewerk met een enigszins brokkelige structuur en een gespikkeld, meestal geel glazuur, dat vaak in lange lijnen omlaag is gedropen (Bartels, 1999). Dit type aardewerk werd in de periode 1425-1680 in het Duitse Rijnland geproduceerd.
Vanaf het midden van de 16de eeuw kwam naast witbakkend aardewerk ook de lokale productie van tinglazuur aardewerk in de vorm van majolica op gang. Van dit materiaal zijn naast een enkel zoutvat minimaal 20 borden aangetroffen. Laatstgenoemde zijn veelkleurig beschilderd met natuurlijke pigmenten, zoals kobaltoxide (blauw), antimoonoxide (geel), koperoxide (groen) en ijzeroxide (bruin), in de meest uiteenlopende patronen: golflijnen, biezen en kabelranden op de vlag en cirkels, bloemen en geometrische figuren, zoals een dambordpatroon, op de spiegel.
Het steengoed tenslotte, betreft zowel geglazuurd als ongeglazuurd materiaal. Tot het onbehandelde steengoed behoort slechts één deksel. Het geglazuurde steengoed, 17 kannen en één zalfpot, weerspiegelt de voorkeur voor overdadig versierde keramiek in deze periode. Zo is sprake van het voorkomen van kannen met radstempelversiering en/of geschilderde patronen van kobaltoxide, zoals bloemen of strepen. De meeste van deze vormen zijn echter incompleet.
Op basis van de aardewerkverhoudingen kan het aardewerkcomplex van fase 2 geïnterpreteerd worden als behorend bij een 'gemiddeld tot welgesteld' huishouden (bijlage 1).

Beerput 91BP1

Voor de aanleg van deze beerput zijn de beerkelder (91K1) en een oudere beerput (91BPII) gedeeltelijk verwij-

derd. Het in de vulling aangetroffen materiaal bestaat slechts uit één kop van Europees porselein, één kop van industrieel wit aardewerk en fragmenten van minimaal 10 geglaasde en één groffe pijp uit Gouda. Tevens werd een lakzegel geborgen, die echter als gevolg van de slechte conservering niet nader determineerbaar is. De datering van het vondstcomplex ligt op basis van de Goudse pijpen in ieder geval na 1740.
Omstreeks1580 raakte pijproken ingeburgerd in Holland en al snel ontstonden er pijpmakerijen. Vanaf ca. 1620 waren er twee kwaliteiten op de markt, de fijne en de grove pijp. Bij de fijne pijp zijn de vormnaden weggewerkt en is het oppervlak met een agaatsteen gepolijst. De monding van de ketel is voorzien van een decoratieve radering en er kunnen op de ketel en de steel sierstempels opgebracht zijn. Het kwaliteitsmerk met een meesterteken werd op het uitsteeksel onder de ketel, de 'hiel', aangebracht. De pijpen van de groffe kwaliteit missen deze bewerking, zijn vaak niet gemerkt en hebben hooguit een radering rond de monding van de ketel (Brongers, 1977, p. 10 - 32; Bitter, 1995, p. 62).
Een exacte datering valt op basis van het geringe aantal aangetroffen voorwerpen moeilijk te geven, maar betreft waarschijnlijk de periode van het laatste kwart van de 18de en het eerste kwart van de 19de eeuw. Het aantal aangetroffen aardewerken voorwerpen is te klein voor een zinvolle verdeling naar aardewerkverhoudingen en functie. Ook voor een welstandsbepaling is het aantal aangetroffen voorwerpen te klein.

Beerput 91BPII

Het vondstcomplex uit deze beerput omvat rood- en witbakkend aardewerk, aardewerk uit het Nederrijnse Weser- en Werragebied, faience, porselein, majolica en geglazuurd steengoed. De meeste vormen kunnen tot tafelgerei gerekend worden. Deze functiegroep bestaat voor het overgrote deel uit faience. Tot circa het midden van de16de-eeuw bestond de keramiek van een doorsnee huishouden voornamelijk uit lokaal vervaardigd roodbakkend aardewerk en geïmporteerd steengoed. In de 16de en de vroege 17de eeuw werd het tafelgerei naast het roodbakkende aardewerk gedomineerd door aardewerkvormen van majolica. Vanaf het midden van de 17de eeuw kreeg het faience steeds meer de overhand (Bartels, 1999, p. 201). De glazen voorwerpen van het vondstcomplex bestaan uit bekers (o.a. een kometenbeker, zie ook beerput 91BPIII), roemers, kelkglazen en flessen.
De overige vondsten betreffen één kaarsendover, één merklood, twee messing pennen en één onversierd benen handvat van mogelijk een mes of lepel. Uit de beerlaag komen eveneens vier fragmenten van gemerkte en geglaasde en 54 fragmenten van groffe pijpen.
Gezien de aanwezigheid van aardewerk uit het Werra- en Wesergebied ligt de aanvangsdatum van het vondstcomplex nog in het tweede kwart van de 17de eeuw. Beide aardewerksoorten werden in de periode 1580 - 1630 vanuit Duitsland naar Nederland verhandeld. Het kleine percentage majolica in verhouding tot het faience geeft echter aan dat het overgrote deel van het vondstcomplex in de tweede helft van de 17de eeuw gedateerd moet worden. Een roodbakkende kop met aan de buitenzijde een ringeloor-versiering en aan de binnenzijde een decoratie in doorloop techniek (r-kop-4) geeft aan dat de beerput ook in het eerste kwart van de 18de eeuw nog in gebruik was. Ook twee witbakkende voorwerpen met een decoratie aan de buitenzijde van mangaanoxide vlekken wijzen op een 18de-eeuwse datering.

Beerput 91BPIII
Het vondstmateriaal bestaat uit rood- en witbakkend aardewerk, majolica, faience, porselein en geglazuurd steengoed. Op basis van het materiaal kan de inhoud getypeerd worden als afkomstig van een welgesteld tot rijk huishouden. Verder zijn fragmenten van minimaal 126 pijpen aangetroffen, waarvan 58 van gemerkte en geglaasde en 68 van groffe kwaliteit. De glazen objecten betreffen bekers (o.a. kometenbeker), roemers, één urinaal, één fles, één vogelkooizaadbakje en één zoutvat. De overige vondsten zijn een kam van been, een kam van buxushout, een essenhouten handvat en een eikenhouten meubelknop. Tenslotte bevat het vondstcomplex een ovaalvormige onversierde tinnen deksel.
Hoewel het overgrote deel van de vondsten, waaronder de Goudse pijpen, uit de tweede helft van de 17de eeuw dateren moet de aanvangsdatum van de vulling nog in het tweede kwart van deze eeuw gezocht worden. Dit vanwege het voorkomen van (fragmenten van) kometenbekers. Deze verschenen rond 1600 op de markt en werden tot omstreeks 1650 geproduceerd (Henkes, 1994, p. 161-162). De sluitdatum is gebaseerd op het voorkomen van een enkel fragment witbakkend aardewerk met een decoratie van mangaanoxide vlekken aan de buitenzijde en enkele borden die gezien hun versiering afkomstig zijn uit Nederrijnse productiecentra. Dergelijke producten zijn kenmerkend voor het begin van de 18de eeuw.

Beerput 91BPIV
Behalve één fragment van een Rijnlandse ongeglazuurde steengoed kan, bestaat het aardewerk uitsluitend uit lokaal vervaardigd roodbakkend aardewerk. De overige voorwerpen betreffen één glazen beker, fragment van een beukenhouten lepel en één populierenhouten pen. Binnen het verzamelde botmateriaal zijn, behalve consumptiedieren, ook fragmenten van tenminste vier honden en drie katten aangetroffen. Eén van de honden bleek gevild te zijn voordat hij in de beerput terechtkwam.
Op basis van het aardewerk kan het vondstcomplex niet nauwkeuriger gedateerd worden dan laatste kwart 14de en eerste helft 15de eeuw. Een aanvangsdatum in het laatste kwart van de 14de eeuw wordt ondersteund door de aanwezigheid van een tinnen dobbelier (zie bijlage 2), die op basis van de uitvoering in de 14de eeuw geplaatst kan worden. Gezien de waarde van een dergelijk bord kan het hier echter ook een erfstuk betreffen dat gedurende langere tijd in gebruik is gebleven. Het totale complex lijkt eerder in de eerste helft van de 15de eeuw gedateerd te moeten worden, o.a. vanwege het voorkomen van r-gra-22 (grape) en r-vet-2 (vetvanger). Dit laatst genoemde type bevond zich ook onder het pottenbakkersafval van de locatie Burgwal (Jacobs, 1995) dat rond 1425 gedateerd kan worden.

Beerkelder 91KI
De kelder was aan de oostzijde gedeeltelijk weggehakt voor de aanleg van 91BPI en aan de westzijde voor de aanleg van een latere kelder. Oorspronkelijk moet de kelder minimaal 2.2m lang geweest zijn.
Het in de vulling aangetroffen vondstmateriaal bestaat uit rood- en witbakkend aardewerk, faience, porselein, industrieel wit en één fragment geglazuurd steengoed.
Op basis van de aangetroffen fragmenten van Goudse pijpen kan de aanvang van het vondstcomplex na 1740 gedateerd worden. Totaal zijn fragmenten van minimaal zes pijpen aangetroffen. Geen van alle behoren tot de gemerkte en geglaasde kwaliteit. De aangetroffen steelfragmen-

ten zijn alle onversierd. Een pijp met als bijmerk het wapenschild van Gouda en de toevoeging daarboven van een S moet in ieder geval na 1740 gedateerd worden. In 1739 werd door de Staten van Holland aan de pijpenmakers in Gouda het octrooi verleend om hun beste pijpen te voorzien van een bijmerk in de vorm van het wapenschild van Gouda. Dit om vervalsingen van Goudse producten tegen te gaan. Gevolg was echter dat de fijne of minder goede pijp slechter verkocht werd omdat een Gouds keurmerk hierop ontbrak. Daarom werd door de Goudse pijpenmakers een verzoek ingediend om ook op deze pijpen een keurmerk te mogen zetten. Dit verzoek werd op 4 maart 1740 ingewilligd. Vanaf die tijd werd de fijne kwaliteit pijp aangeduid met de letter S naast het wapenschild van Gouda (Duco, 1982, p. 20).
Een exacte sluitdatum voor het complex is moeilijk vast te stellen, maar ligt voor het einde van de 18de eeuw. Aangezien de kelder gedeeltelijk is weggehakt voor de aanleg van 91BPI, waarvan de contextdatum tussen het laatste kwart van de 18de en het eerste kwart van de 19de eeuw ligt, zou verondersteld kunnen worden dat de sluitdatum van 91KI aan het einde van het derde kwart van de 18de eeuw geplaatst moet worden. Omdat echter onduidelijk is wanneer de stortlaag in 91KI is aangebracht, kan dit niet met zekerheid gesteld worden.

HET POTTENBAKKERSAFVAL

Naast het materiaal uit de beerkelder en de beerputten is op beide locaties ook een concentratie 13de-eeuws pottenbakkersafval aangetroffen.
Het pottenbakkersmateriaal bevond zich in een gelaagd pakket, bovenop een kleipakket dat gerekend kan worden tot de zogenoemde 'Klei van Bakenes'. De afzetting van dit kleipakket behoort tot de DIII-transgressiefase en kan omstreeks 1170 gedateerd worden.
De lagen waarin pottenbakkersafval werd aangetroffen bestonden alle uit opgebrachte grond. Tussen de verschillende lagen kan op basis van het daarin aangetroffen materiaal geen periodisering worden aangebracht. Gezien de verschillen in kwantiteit van het pottenbakkersafval dat op beide locaties is aangetroffen lijkt de kern van het afvalpakket wel gelegen te zijn op de locatie Antoniestraat 6 en betreft Antoniestraat 8 eerder de randzone ervan.
Tussen het materiaal van locatie Antoniestraat 8 bevinden zich echter wel enkele onderdelen van een oven. Het gaat daarbij om fragmenten van het rooster waarop de potten in de oven gestapeld werden (zie afb. 7 voor een mogelijke reconstructie). De vraag of en waar deze oven eventueel op de locatie gestaan heeft, kan op basis van de verkregen gegevens niet beantwoord worden.
De mogelijkheid bestaat dat de depositie van het materiaal secundair is, d.w.z. het atelier van de pottenbakker stond elders in Haarlem en 'misbranden' zijn in eerste instantie nabij dit atelier weggegooid. In een later stadium is het daarbij ontstane pakket pottenbakkersafval verplaatst en gebruikt om de locatie Antoniestraat 6 en 8 op te hogen. Argumenten voor een dergelijke interpretatie zijn het feit dat binnen het pakket pottenbakkersafval geen duidelijke gelaagdheid te onderscheiden valt op basis van datering of aangetroffen typen en het gegeven dat de zone tussen Antoniestraat en het Spaarne in de loop van de 13de eeuw op grote schaal is aangeplempt en opgehoogd. De daarvoor benodigde grond zal ongetwijfeld van elders in de stad betrokken zijn. Het te verwachten resultaat van een dergelijke handelwijze stemt overeen met de waarnemingen,

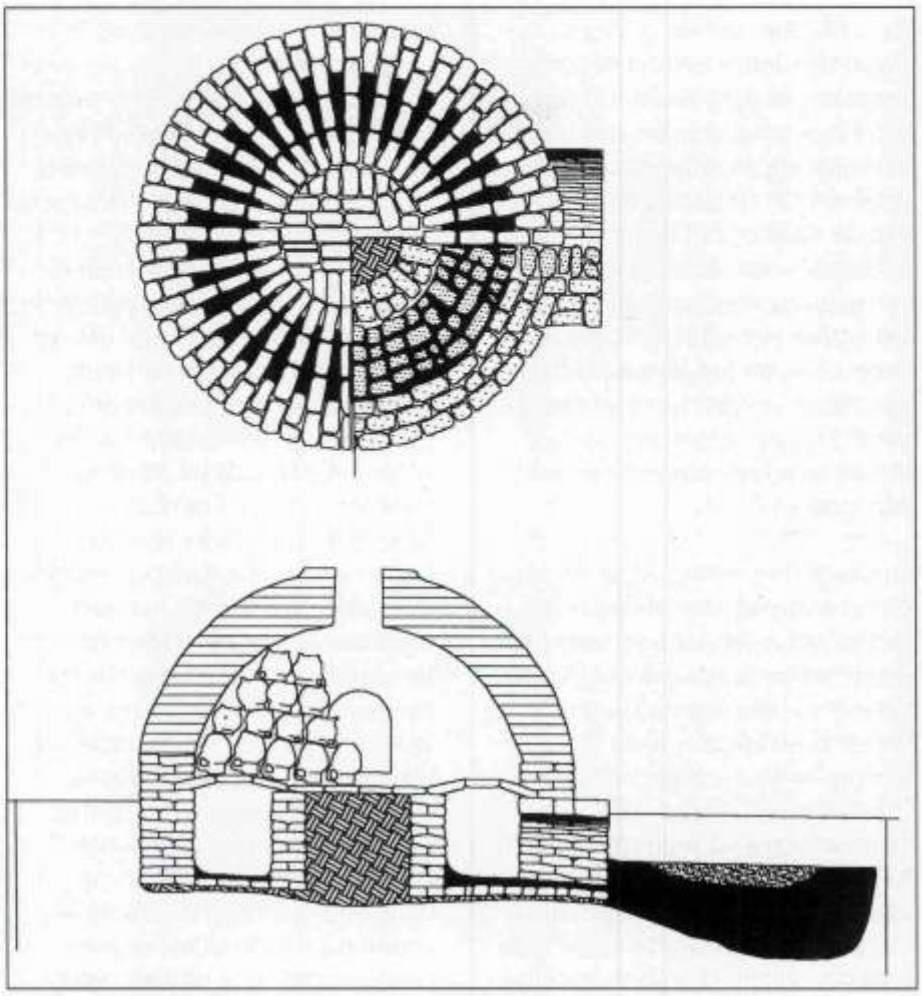

Afb. 7: Reconstructie van mogelijk gebruikte oven (naar Bruijn, 1979).

namelijk een amorf pakket pottenbakkersafval dat geen duidelijke begrenzing kent en waarin geen afzonderlijke 'misbranden' te herkennen zijn.
Niettemin kunnen ook argumenten aangevoerd worden voor een interpretatie waarbij er wel vanuit gegaan wordt dat op of nabij Antoniestraat 6 en 8 sprake was van de aanwezigheid van een pottenbakkersatelier. Zo heeft vergelijking van de vindplaatsen Antoniestraat 6 en 8 uitgewezen dat de vermoedelijke kern van het pakket pottenbakkersafval op de locatie Antoniestraat 6 een veel hoger percentage 'vroeg materiaal' bevat dan de randzone op de locatie Antoniestraat 8 (zie volgende paragrafen). Bij een daadwerkelijke volledige verplaatsing van het materiaal zou verwacht mogen worden dat een dergelijk onderscheid niet aanwezig is.
Daarnaast is op de nabijgelegen locatie Spaarne/Barnesteeg 73 eveneens 13de-eeuws pottenbakkersafval aangetroffen. Naast materiaal uit ophogingslagen zijn daarbij eveneens kuilen met misbaksels aangetroffen (Numan, 1987 en 2001). Het voorkomen daarvan zou gezien kunnen worden als argument voor een primaire depositie van het materiaal. Gezien de grote overeenkomsten in het materiaal van laatstgenoemde locatie en het hier besproken materiaal kan verondersteld worden dat op beide locaties materiaal van één en hetzelfde pottenbakkersatelier is aangetroffen (zie volgende paragrafen). Het amorfe karakter van het hier besproken pakket pottenbakkersafval zou dan het gevolg kunnen zijn

van afvlakken van de afvalberg nadat het pottenbakkersatelier was verplaatst of opgeheven. De op basis van historische bronnen vastgestelde intensivering en uitbreiding van de bewoning in dit gebied aan het eind van de 13de en het begin van de 14de eeuw kan daarbij de oorzaak zijn geweest voor het opheffen van het atelier. Het verdichten van de bebouwing en het als gevolg daarvan groter worden van brandgevaar verplichtte de potter ongetwijfeld om uit te kijken naar een nieuwe werkplaats.

Ongeacht het antwoord op de vraag of het materiaal wel of niet op de locatie zelf is vervaardigd, vormt het aangetroffen pottenbakkersafval een belangrijke bron van informatie over de aardewerkproductie en -consumptie in Haarlem gedurende de Late Middeleeuwen. In het onderstaande wordt dit materiaal daarom nader besproken. Na een algemene inleiding op de aardewerkproductie in de 13de eeuw worden daarbij de verschillende aangetroffen materiaal- en functiegroepen en hun onderlinge verhoudingen besproken. Tevens worden de verkregen gegevens vergeleken met andere vergelijkbare locaties in Haarlem en daarbuiten, o.a. voor het verkrijgen van een datering.

Aardewerk productie in de 13de eeuw

In de periode voorafgaand aan de 13de eeuw bestond vrijwel de gehele lokale aardewerkproductie uit handgevormd aardewerk in de vorm van het, naar aanleiding van de bolronde vorm, zogenoemde kogelpotaardewerk. Vermoedelijk was het vervaardigen van deze kogelpotten een kleinschalige, op huishoudelijk- of nederzettingsniveau georganiseerde activiteit, waarbij enkele leden van de gemeenschap in de lokale aardewerkbehoefte voorzagen.

Gedraaid aardewerk en speciale vormen, zoals tuitpotten, werden ingevoerd uit Duitse en Belgische pottenbakkerscentra, o.a. Mayen, Pingsdorf, Paffrath en Andenne (Bartels, 1999; Verhaeghe, 1988; Verhoeven, 1996).
Op het eind van de 12de en in de loop van de 13de eeuw veranderde dit beeld ingrijpend. Onder invloed van de verstedelijking, de bevolkingsgroei en de toenemende specialisatie in diverse bedrijfstakken veranderde ook de lokale aardewerkproductie van aard. In een aantal steden, waaronder Haarlem, Leiden en Utrecht, ontstonden speciale aardewerkateliers met een regionale afzetmarkt. Naast de handgevormde kogelpotten werd hier ook gedraaid aardewerk vervaardigd, dat met zijn diversiteit aan vormen voor specifieke functies, zoals koken, schenken en opslag, gaandeweg de multifunctionele kogelpot verdrong.
Behalve een omslag van handgevormd naar gedraaid aardewerk deden zich in deze periode ook andere veranderingen voor. Zo maakten de specialistische aardewerkateliers gebruik van permanente ovens waarin de temperatuur en toevoer van zuurstof beter geregeld konden worden dan in de simpele veldovens uit de periode daarvoor. Door het gebruik van permanente ovens kon door de potter gekozen worden voor een zuurstofarm bakproces, zogenaamd reducerend gebakken of grijs aardewerk, of juist een zuurstofrijk bakproces, het zogenoemde oxiderend of roodbakkend aardewerk. Wanneer gekozen werd voor een zuurstofrijk bakproces bestond de mogelijkheid om het aardewerk te glazuren. Het hiervoor gebruikte loodoxide zet zich met behulp van zuurstof tijdens het bakproces namelijk om in een doorzichtige glanzende laag. Aanvankelijk werd, gezien de hoge prijs van lood,

de toepassing van glazuur echter vooralsnog beperkt tot plaatsen op de voorwerpen die snel vuil werden, zoals de binnenzijde van de bodem van bakpannen en de schouder onder de schenklip van kannen. Uiteraard had het glimmende loodglazuur naast een functionele ook een decoratieve waarde. Het leidde tot een toenemende populariteit van het roodbakkend aardewerk waardoor in de loop van de 14de eeuw de nadruk in de keramiekproductie verschoof van de grijsbakkende naar de roodbakkende, geglazuurde producten, waarna het grijsbakkend aardewerk in de 15de/16de eeuw uiteindelijk helemaal verdween (Bartels, 1999; Van Rooijen, 1993; Verhaeghe, 1988; Verhoeven, 1996).

Op de locaties aan de Antoniestraat is pottenbakkersafval van een 13de-eeuws keramiekatelier opgegraven, waarin alle bovenbeschreven aardewerksoorten zijn vertegenwoordigd: handgevormde kogelpotten, gedraaide rood- en grijsbakkende kannen, potten en bakpannen. Het materiaal is sterk gefragmenteerd en bestaat voor een groot deel uit misbaksels: gesinterde scherven, fragmenten met scheuren en met glazuur op de breuk. Dergelijke beschadigingen kunnen alleen tijdens het bakproces zijn ontstaan en vormen dus een duidelijke aanwijzing voor het feit dat hier sprake is van pottenbakkersafval.
Dit aardewerk zal in het onderstaande per bakselsoort en vorm nader worden behandeld. Alle (afgeronde) percentages en hoeveelheden zijn gebaseerd op het MAE (Minimum Aantal Exemplaren) van de betreffende aardewerksoort, tenzij anders vermeld. Bijbehorende tabellen zijn opgenomen in bijlage 2.

Grijsbakkend aardewerk

Het reducerend gebakken aardewerk wordt vertegenwoordigd door handgevormde kogelpotten en gedraaide kannen, potten en bakpannen. Het materiaal is over het algemeen sterk gefragmenteerd en veel fragmenten zijn verkleurd en/of vervormd als gevolg van sintering. Het baksel is vrijwel altijd gemagerd met fijn zand en in enkele gevallen zijn de zandkorrels met het blote oog zichtbaar. De kleur van het oppervlak kan variëren tussen (licht)bruin tot donkergrijs/blauw. De kleur aan de buitenzijde heeft vaak een vlekkerig karakter wat op een niet optimaal gecontroleerde oventemperatuur wijst. Op sommige fragmenten is sprake van het voorkomen van loodglazuurdruppels. Dit moet niet opgevat worden als een aanwijzing voor het gebruik van loodglazuur op deze producten, maar wijst er waarschijnlijk op dat in één en dezelfde oven in verschillende bakgangen zowel oxiderend als reducerend aardewerk gebakken werd.

Kogelpotten

Het merendeel van het reducerend gebakken productieafval bestaat uit fragmenten van handgevormde kogelpotten (Bijlage 2: tabel 1 en 10). De benaming kogelpot is gebaseerd op de vorm en niet op de functie. Behalve voor koken, leende deze aardewerkvorm zich uitstekend voor diverse andere gebruiksdoeleinden (van Rooijen, 1993, p.75 en afb. 64). De potten werden, gelet op de verdikking op de overgang van halswand, uit twee afzonderlijke delen vervaardigd. Op de rand en hals zijn bijna altijd draaisporen te zien wat wijst op een vervaardiging op een draaischijf of op het met de hand nadraaien van de rand nadat deze op het potlichaam bevestigd was. Op de binnenzijde van wand en bodem zijn vaak duidelijke sporen in de vorm van indrukken van vingers of knokkels te zien, een indicatie dat het potlichaam volledig met de hand vervaardigd werd.

Kogelpotten kunnen uit kleirollen opgebouwd zijn om daarna op een langzame draaischijf of een met de hand rondgedraaide plank nagedraaid te worden. Een andere mogelijkheid kan zijn dat eerst de rand gedraaid werd en dat vervolgens het kogelpotlichaam "uitgeklopt" is (Bartels, 1999, p.93). Het uitkloppen van de pot zal, gezien de kleine butsjes, met de handen zijn gebeurd. Vermoedelijk werd hierbij aan de binnenzijde een vuist als 'hamer'gebruikt en een vlakke hand aan de buitenzijde als 'aambeeld' (van Rooijen, 1993, p.83).
Het baksel is veelal fijn- tot grofzandig met in enkele gevallen grotere insluitsels (ca. 1 mm). De kleur van het oppervlak kan variëren van lichtbruin tot lichtgrijs of grijsblauw. Het breukvlak is meestal donkergrijs of zwart, maar nuances van lichtbruin tot lichtgrijs komen ook voor. Het merendeel van de randen is geprofileerd en heeft aan de binnenzijde vaak een dekselgeul. Deksels of dekselfragmenten komen in het scherfvenmateriaal echter niet voor. Van Rooijen stelt dat de pottenbakkers pas tegen het einde van de 13de - begin 14de eeuw deksels van aardewerk hebben ontwikkeld en dat deze in de voorafgaande periode van vergankelijk materiaal, b.v. van hout, vervaardigd werden (van Rooijen, 1993, p.76).
De decoratietechniek bestaat voornamelijk uit bezemstreek (zgn. Besenstrich) en in mindere mate uit diagonale vingervegen. Kogelpotten met bezemstreek komen vanaf het einde van de 12de eeuw regelmatig voor en waren met name in de 13de eeuw zeer populair (Verhoeven, 1996, p.85).
De bodems van de potten zijn veelal kogelrond, soms licht afgeplat. Enkele exemplaren zijn voorzien van een standring (afb. 8). Kogelpotten met een standring komen voor vanaf het einde van de 12de tot in 14de

Afb. 8: Standring van kogelpot (91ANT/85).

eeuw (Verhoeven, 1996, p.74). De algemene opvatting is dat kogelpotten met een standring gebruikt werden door consumenten die reeds huizen met stenen vloeren bezaten.
Op basis van de randvariatie zijn de volgende kogelpot-typen onderscheiden:

Type 1 - de bovenzijde van de rand is iets naar binnen afgeschuind, de buitenzijde is afgerond. Aan de binnenzijde is een lichte groef aanwezig, maar deze is niet altijd goed zichtbaar (kp-kog-1 afb. 21 t/m 24, p. 41 e.v.).

Type 2 - heeft een rand die aan binnen- en buitenzijde afgeschuind c.q. geknepen is (kp-kog-2). Onderscheid met type 1 is op basis van de veelal kleine fragmenten niet altijd goed mogelijk (afb. 25 - 26).

Type 3 - heeft een afgeplatte, iets naar binnen afgeschuinde rand met een driehoekig geprofileerde buitenzijde, aan de binnenzijde is een dekselgeul aanwezig (kp-kog-3).
Van dit type zijn eveneens randen in combinatie met bezemstreek of diagonale vingerveeg aangetroffen (afb. 27 - 28).

Type 4 - heeft een rechtopstaande, verdikte en licht vierkante tot driehoekige rand waarvan de bovenzijde iets afgeplat is (kp-kog-4). Een zichtbare dekselgeul ontbreekt. Van dit type is slechts een rand in combinatie met bezemstreek

aangetroffen (afb. 29). Elders zijn echter ook exemplaren bekend met diagonale vingervegen (Jacobs, 1997, p.18, pot type 4).

Type 5 - heeft een rechtopstaande ronde rand met of zonder dekselgeul (kp-kog-5). Zowel bezemstreek als diagonale vingerveeg komen voor (afb. 30 t/m 32).

Kannen

Een andere grote groep binnen het grijsbakkend aardewerk wordt gevormd door de gedraaide schenkkannen (Bijlage 2: tabel 2 en 10). De vormen komen overeen met die van de roodbakkende kannen en ook de functie is dezelfde: opslag en uitschenken van vloeistoffen. De kannen hebben over het algemeen een cilindervormige hals, een groot peervormig lichaam en een lensvormig bijgesneden bodem met rondom een aantal (meestal vier) geknepen standlobben. Het oor is rolrond en loopt vanaf de rand tot op de schouder. Daar waar het oor aan de hals bevestigd is, is meestal een duim- of vingerindruk te zien.
Het baksel is hard en de magering is overwegend fijn, soms is een enkel zandkorreltje te zien. Het zand is waarschijnlijk van nature in de klei aanwezig. De kleur op de breukvlakken kan variëren van lichtgrijs tot donkergrijs/zwart. Het oppervlak is meestal egaal grijs, soms vlekkerig als gevolg van een niet optimaal gecontroleerd reductieproces. Er zijn ook fragmenten aanwezig die overbakken en daardoor gesinterd en/of vervormd zijn.
Op basis van de aangetroffen randvormen zijn de volgende typen schenkkannen onderscheiden:

Type 1 - deze heeft een licht geribbelde kraagrand met schenklip, rechte cilindervormige en iets trechtervormige hals, scherpe ribbel op de overgang van de hals naar schouder en op de schouder, rolrond oor van rand naar overgang schouder-buik en een lensvormig bijgesneden bodem met rondom vier geknepen standlobben (g-kan10, afb. 41).

Type 2 - heeft een ongeprofileerde kraagrand, een rechte cilindervormige hals, op schouder en minder gepronnonceerd op het lichaam, veel draairillen, het rolronde oor loopt van de rand naar de overgang schouder-buik (g-kan-11, afb. 42). Dit type heeft een peervormig lichaam, lensvormig bijgesneden bodem met rondom vier geknepen standlobben. Op de binnenzijde van de rand is een kleine dekselgeul aanwezig.De schouder is voorzien van een scherpe ribbel.

Type 3 - Dit type is gelijk aan type 2 maar heeft in plaats van één meerdere gepronnonceerde draairillen op de schouder (g-kan-5, afb. 39 en 40).

Verder zijn fragmenten aangetroffen van mogelijke andere typen, die vanwege hun incomplete karakter echter niet nader gedetermineerd kunnen worden. Het gaat daarbij om fragmenten met een geprofileerde kraagrand met scherpe ribbels waarvan de bovenzijde van de rand respectievelijk is afgerond of naar binnen is afgeschuind (afb. 9 t/m 13) en een bodemfragment met een uit-

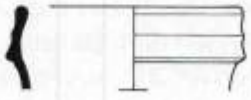

Afb. 9: Randfragment kan, grijsbakkend (91ANT/50-136).

geknepen voet (afb. 14). Laatstgenoemde kan mogelijk ook een 'mislukt' roodbakkend exemplaar betreffen.

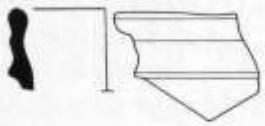

Afb. 10: Randfragment kan, grijsbakkend (88ANT/24).

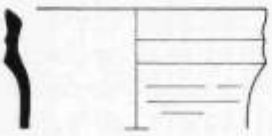

Afb. 11: Randfragment kan, grijsbakkend (91ANT/141-2).

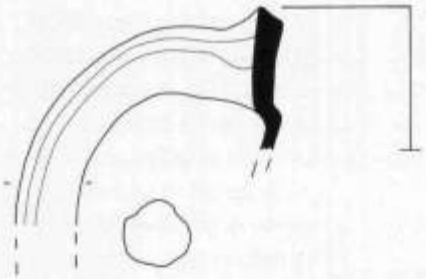

Afb. 12: Randfragment kan, grijsbakkend (88ANT/24).

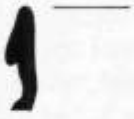

Afb. 13: Randfragment van mogelijke kan, grijsbakkend (91ANT/10).

Kookkannen

Dit aardewerktype evolueerde vanaf het midden van de 13de eeuw uit de kogelpot en werd in de loop van de 14de eeuw vervangen door de grape. De kookkannen vormen slechts een kleine groep binnen het reducerend gebakken aardewerk (Bijlage 2: tabel

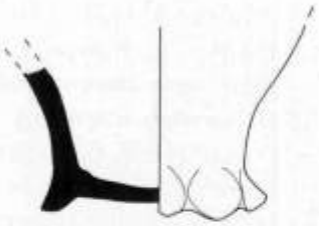

Afb. 14: Bodemfragment van kan, grijs- of roodbakkend? (88ANT/24).

3 en 10). Zij hebben een bol lichaam, een lensvormig bijgesneden bodem met geknepen standlobben en een rolrond oor vanaf rand naar schouder. De randen zijn veelal kort en smal. Het baksel is overwegend hard en bevat een zeer fijne magering. De kleur op de breuk- en het oppervlak varieert van lichtgrijs tot donkergrijs/zwart. Van dit aardewerk-type zijn eveneens enkele (sterk) gesinterde fragmenten aangetroffen. Het is niet geheel uitgesloten dat veel fragmenten binnen deze functiegroep van oorsprong als roodbakkend bedoeld waren, maar mislukt zijn.
Op basis van verschil in randuitvoering zijn twee typen te onderscheiden:

Type 1 - heeft een ronde, licht naar buiten uitstaande rand, scherpe ribbels op de overgang van hals naar schouder of veel draairillen op de schouder, een bol lichaam, worstvormig oor van rand naar schouder en een lensvormig bijgesneden bodem met geknepen standlobben (g-kan-12, afb. 43).

Type 2 - heeft een naar buiten gebogen, blokvormig geprofileerde rand met scherpe ribbels op overgang hals-schouder of veel draairillen (g-kan-). De van dit type aangetroffen exemplaren zijn echter te fragmentair om met zekerheid als apart type aan te duiden (afb. 15 en 16).

Afb. 15: Randfragment kookkan, grijsbakkend, type 2 (91ANT/126).

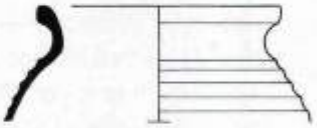

Afb. 16: Randfragment kookkan, grijsbakkend, type 2 (91ANT/18).

Voorraadpotten

Voorraadpotten werden gebruikt voor opslag van diverse stoffen. Zij worden gekenmerkt door een halsopening met een rand die op de brede schouder van het peervormige lichaam rust. De bodem kan van drie tot zeven meerledige standlobben voorzien zijn. De gedraaide randfragmenten hebben op de schouder ingekraste golflijnen, zgn. kamstreek. Voorraadpotten met dezelfde soort decoratie op de schouder zijn eveneens bekend uit Haarlem (Barnesteeg) en uit de Bemuurde Weerd in Utrecht (type G1) (Numan, 1987, p. 129 afb.4; van Rooijen, 1993, p.38).
Het vondstcomplex heeft één type voorraadpot opgeleverd (Bijlage 2: tabel 4 en 10);

Type 1 - heeft een naar buiten gebogen, vrij platte en rechthoekig geprofileerde rand, en kamstreek-decoratie (golflijnen) op de schouder (g-pot-4, afb. 44).

Bakpannen

Binnen het reducerend gebakken aardewerk komen ook enkele fragmenten van bakpannen voor. De fragmenten hebben vaak aan de buitenzijde op de overgang van wand naar bodem een scherpe knik en aan de binnenzijde daarvan een geultje. Deze kenmerken zijn ontstaan doordat de pottenbakkers voor de vervaardiging van de bakpannen een steunring op de draaischijf monteerden (Bitter, 1995, p.97).
Van reducerend gebakken bakpannen (Bijlage 2: tabel 10) zijn geen complete exemplaren aangetroffen, maar gelet op de uitvoering van de rand- en bodemfragmenten kan ervan uitgegaan worden dat de vorm vrijwel identiek is aan die van de oxiderend gebakken bakpannen (zie roodbakkend aardewerk, bakpannen).
Complete exemplaren van reducerend gebakken bakpannen zijn bekend uit De Bemuurde Weerd (Utrecht), maar eveneens in zeer geringe aantallen. Van Rooijen merkt terecht op dat de oorzaak hiervoor in het succes van de oxiderende en deels geglazuurde bakpannen ligt (van Rooijen, 1993, p.76-77).
Het is niet helemaal uitgesloten dat de tot deze aardewerkgroep gerekende fragmenten oorspronkelijk misbaksels van oxiderende bakpannen vertegenwoordigen.

Roodbakkend aardewerk

Het roodbakkend of oxiderend gebakken aardewerk wordt vertegenwoordigd door gedraaide kook- en schenkkannen, bakpannen en handgevormde kogelpotten. De kleur van het baksel varieert van lichtbruin-beige tot felrood-oranje. De kleur aan de buitenzijde is soms vlekkerig wat vermoedelijk het gevolg is van de manier waarop de potten in de oven op elkaar gestapeld waren (Bartels, 1999, p. 105). In de meeste gevallen ontbreekt een zichtbare magering. Soms zijn echter grotere zandkorrels te zien die vermoedelijk samen met het fijne zand van nature in de klei voorkomen. De kleur op de breukvlakken varieert tussen oranje-rood en grijs. In het laatste geval is als gevolg van een lage baktemperatuur het oxidatieproces niet optimaal verlopen.

Kogelpotten

Een deel van het roodbakkend aardewerk bestaat uit handgevormde kogelpotten (Bijlage 2: tabel 5 en 10). Gezien de bewerkingssporen op de aangetroffen fragmenten werd het bolvormig lichaam met de hand gevormd waarop in een later stadium de (na)gedraaide rand en hals bevestigd werd. Op de plaats waar de twee delen bij elkaar komen is vaak een verdikking aanwezig. Op de rand en hals zijn in de meeste gevallen fijne draaisporen aanwezig. Het baksel bevat geen zichtbare magering. De kleur van het oppervlak is veelal vaalrood en aan de binnenzijde soms vaalrood-grijs. Veel fragmenten hebben een (vaal)rode buitenkant en een grijze binnenkant. Dit kan veroorzaakt zijn doordat de halsopening van een pot tijdens het bakken afgesloten wordt door bijvoorbeeld een andere pot en de zuurstof alleen vanaf het buitenoppervlak in de potwand kan doordringen (Van der Leeuw, 1979).
Van de oxiderende kogelpot-fragmenten is het merendeel voorzien van een bezemstreek decoratie en in mindere mate met diagonale vingervegen. Beide decoratiewijzen kunnen bij de onderscheiden typen voorkomen. Het enige vrijwel complete exemplaar heeft diagonale vingervegen van hals tot de maximale diameter van het potlichaam .
Potten met bezemstreek komen vanaf het einde van de 12de eeuw voor en waren voornamelijk tot de kustregio beperkt (Verhoeven, 1996, p. 84). Potten met diagonale vingervegen lijken een iets groter verspreidingsgebied te hebben gehad en komen behalve in Haarlem (Spaarne-Barnesteeg en Liewegje) ook voor in de regio van Amsterdam, Assendelverpolders, het Gooi, West-Friesland (o.a. Midwoud), Texel en de omgeving van Rotterdam (Verhoeven, 1996, p. 87 en afb.33; Jacobs, 1998, p. 20).

Roodbakkende kogelpotten zijn eveneens bekend uit het vondstcomplex van De Bemuurde Weerd in Utrecht (Van Rooijen, 1993, p. 24, afb.13).
Op basis van verschil in uitvoering zijn de volgende typen onderscheiden:

Type 1 - de bovenzijde van de rand is iets naar binnen afgeschuind, de buitenzijde is afgerond en er is een dekselgeul aanwezig (r-kog-1, afb. 33 t/m 35). Variaties hierop vormen randfragmenten in combinatie met bezemstreek of diagonale vingervegen.

Type 2 - heeft een afgeplatte, iets naar binnen afgeschuinde rand waarvan de buitenzijde driehoekig is en aan de binnenzijde een dekselgeul aanwezig is (r-kog-2, afb. 36).
Van dit type zijn uitsluitend randen in combinatie met diagonale vingervegen waargenomen.

Type 3 - heeft een iets naar buiten gebogen rechtopstaande rand, met een afgeronde bovenzijde (r-kog-3, afb. 37 en 38). Exemplaren met vingerveeg komen niet voor.

Verder zijn fragmenten aangetroffen met een rechtopstaande, verdikte en licht vierkante tot driehoekige rand waarvan de bovenzijde iets afgeplat is. Dit type heeft geen zichtbare dekselgeul. Gezien het incomplete karakter kunnen deze niet nader gedetermineerd worden. Verondersteld wordt dat het eenzelfde type betreft als type 4 (kg-kog-4) van de grijsbakkende kogelpotten.

Bakpannen

Bak- of koekenpannen vormen ongeveer een kwart van het totaal aan roodbakkend aardewerk (Bijlage 2: tabel 6 en 10).

De basisvorm van de bak-of koekenpan is sinds zijn eerste voorkomen tot op de dag van vandaag niet wezenlijk veranderd: een lage, platte vorm met een korte, rechtopstaande rand en een horizontale tot diagonale steel. De vroegste bakpannen betroffen handgevormde, grijze exemplaren met een bolle bodem en een holle steel. Deze werden opgevolgd door gedraaide grijs- en roodbakkende koekenpannen die aanvankelijk eveneens van holle stelen waren voorzien, maar vanaf de 14de eeuw in toenemende mate met platte stelen werden uitgevoerd.
Gesteld is dat de holle stelen dienden om een stok in te steken om op die manier de bakpan van het vuur te kunnen halen. Dit lijkt echter niet erg waarschijnlijk. De kans is te groot dat de pan omvalt of van de steel afschuift tijdens een dergelijke handeling. Vermoedelijk was de achterliggende gedachte stevigheid, aangezien een holle steel met een grotere hechtrand aan de pan is bevestigd dan een platte. De overgang naar platte stelen in de 14de eeuw heeft waarschijnlijk te maken met de introductie van de ophangring, een ijzeren ring waarmee koekenpannen boven het vuur konden worden gehangen. Daarbij mocht de steel natuurlijk niet in de weg zitten, wat bij een rond handvat, dat ook een deel van de wand van de pan bedekt, wel het geval is. Platte stelen zijn enkel aan de randen van de pannen bevestigd, waardoor zij geschikter waren voor een gebruik in combinatie met dit nieuwe keukenaccessoire (Van Rooijen, 1993).
In het vondstcomplex van de Antoniestraat zijn de bakpannen zonder uitzondering gedraaid en hebben over het algemeen een iets bolle bodem. De veelal aanwezige snij- en schraapsporen wijzen erop dat de gedraaide basisvorm door de pottenbakker naderhand bijgewerkt is. Dit resulteerde vaak in tamelijk dunne bodems. Een voordeel hiervan zou kunnen zijn dat het vet relatief snel verhit werd, waardoor de etenswaren (sneller) goed gaar konden worden. De bodems zijn in alle gevallen aan de binnenkant voorzien van spaarzaam loodglazuur. De aanwezigheid van glazuur biedt het voordeel dat etenswaren niet gemakkelijk aan het aardewerk kunnen aanbakken en dat de bakpan na gebruik gemakkelijker schoongemaakt kan worden. In dit verband kan terecht gesproken worden over de voorloper van de huidige Tefal-laag. Bij de meeste fragmenten is te zien dat het loodglazuur vanaf de bodem naar de rand is gedropen, wat een indicatie is dat ook de bakpannen in de oven ondersteboven gestapeld werden.
Op basis in randvariatie zijn de volgende bakpan-typen onderscheiden:

Type 1 - heeft een dikke en naar buiten gevouwen rand waarvan de bovenzijde iets afgeplat is. De overgang van wand naar bodem heeft een vrij scherpe hoek en op de binnenzijde is een geultje aanwezig (r-bak-32, afb. 46 en 47). Deze ontstaat vanzelf wanneer de pottenbakker de overtollige klei op de binnenzijde van de bodem wegschraapt. Dit type kent een variant waarvan de wand ver naar buiten staat en de overgang van wand naar bodem een flauwe knik vormt. Ook komt een variant voor met een omgeslagen rand waarvan de buitenzijde breed en plat is, een schuin omhoog gerichte wand, de overgang van wand naar bodem een scherpe hoek vormt en aan de binnenzijde een geultje aanwezig is.

Type 2 - wordt gekenmerkt door een relatief kleine, naar

buiten gevouwen en iets driehoekig afgewerkte rand, met op de overgang van wand naar bodem een flauwe bocht (r-bak-40, afb. 48). Het is een vrij diep model. Varianten hierop zijn exemplaren waarvan de bovenzijde van de rand afgeplat is en exemplaren die op de overgang van wand naar bodem een vrij scherpe knik hebben.

Type 3 - heeft een ver naar buiten staande wand en een dikke, omgeslagen rand waarvan de onderzijde iets driehoekig is (r-bak-19, afb. 45). Rand en wand vormen bijna een geheel en lopen vrijwel direct in een flauwe bocht over in de bodem.

Verder zijn fragmenten aangetroffen van exemplaren, die mogelijk andere typen representeren. Het gaat daarbij om fragmenten van een diep model met een korte, iets verdikte en naar binnen afgeschuinde rand. De bovenzijde is afgeplat. De rand gaat in een scherpe knik vrijwel onmiddellijk over in een relatief diepe wand-bodem. Op een fragment is een litteken te zien waar de steel bevestigd was. Het is niet duidelijk of dit model een holle dan wel een massieve steel (haakoor) heeft gehad. Dit type is mogelijk te vergelijken met de grijsbakkende bakpannen uit De Bemuurde Weerd in Utrecht (type D1). Dit type heeft een holle steel en een sterk bolle bodem, waarbij geen scheiding tussen de bodem en de opstaande wand te zien is (Van Rooijen, 1993, p. 27 en afb.18). Dit geldt ook voor een diep model zonder een duidelijke wand. De verdikte, platte rand gaat in een flauwe bocht direct over in de bodem. Tenslotte is nog sprake van het voorkomen van fragmenten met een naar buiten gevouwen, vrij dikke rand waarvan de buitenzijde iets driehoekig afgewerkt is. De overgang van wand naar bodem heeft een vrij scherpe hoek.
Geen van bovengenoemde fragmenten is echter compleet genoeg om een definitief type vast te stellen.

Schenkkannen

Deze aardewerkgroep vertegenwoordigt circa een kwart van het oxiderend gebakken aardewerk (Bijlage 2: tabel 7 en 10).
De schenkkannen zijn alle gedraaid en slechts in een aantal gevallen op rand en/of schouder (spaarzaam) geglazuurd. Zij hebben over het algemeen een fijn baksel met vaak op de dikkere delen een grijze kern. Het oppervlak is in vele gevallen niet gelijkmatig geoxideerd waardoor de kleur van de buitenzijde van felrood tot vaalrood-grijs-bruin kan variëren. De meeste fragmenten zijn afkomstig van misbaksels en ook de (deels) complete kannen, vier in totaal, vertonen bakscheuren.
De kannen hebben een cilindrische hals, draairillen of enkele ribbels op de schouder, een rolrond oor dat van net onder de rand naar de schouder loopt, een relatief groot peervormig lichaam met een lensvormig bijgesneden bodem met rondom meestal vier uitgeknepen standlobben. Aan de binnenkant van de gehele onderzijde zijn schaafsporen te zien. Kennelijk waren de onderkanten van de kannen na het draaien dikker om de vorm gemakkelijker van de schijf te kunnen lichten (Van Rooijen, 1993, p.84). In leerharde toestand werd de vorm aan de onderkant d.m.v. schaven dunner gemaakt om te voorkomen dat er spanningen in de klei tijdens het verdere drogen en bakken zouden optreden en de vorm zou barsten.
Qua basisvorm lijken deze kannen sterk op exemplaren die afkomstig zijn uit het Midden-Maasgebied met als voornaamste productiecentra Andenne, Wierde en Huy (Borremans &

Warginaire, 1966; Verhoeven 1996). De kraagvormige randen kunnen wellicht ook beïnvloed zijn geweest door kanvormen in proto-steengoed uit het Rijnland die dateren vanaf het midden van de 13de eeuw (Bitter, 1992, p.86). Dit geldt met name voor het kan-type met een ongeprofileerde kraagrand zonder schenklip.
De pottenbakkers in de Hollandse steden produceerden aardewerkvormen die zowel op het vlak van de technologie als de morfologie beïnvloed zijn door de geïmporteerde producten uit het Midden-Maasgebied en het Rijnland. Dit imitatie mechanisme (Verhaeghe, 1988, p.73) ontstond uit noodzaak van concurrentie. De lokale pottenbakkers beheersten uitstekend de techniek om handgevormd kogelpotaardewerk te produceren, maar door de toegenomen verstedelijking nam de vraag naar de hoeveelheid en diversiteit in aardewerkproducten toe. Om nieuwe producten op de markt te kunnen brengen moesten de pottenbakkers nieuwe productietechnieken beheersen die zij deels van de geïmporteerde producten afkeken. Lensvormig bijgesneden bodems met geknepen standlobben zijn een typerend kenmerk voor de kannen uit de Midden-Maas regio en de kraagranden zijn een typisch kenmerk voor de proto-steengoed kannen uit het Rijnland. In Utrecht zijn in het vondstcomplex van De Bemuurde Weerd eveneens aardewerkvormen aangetroffen die enkele kenmerken, nl. geknepen standringen en brede oren, uit de proto-steengoed traditie bezitten (Van Rooijen, 1993, p.80).
Een opvallend exemplaar binnen deze functie-groep is een grote kan met een rechte cilindrische hals, peervormig lichaam en een vrij plat uitgesneden bodem met rondom geknepen standlobben. Gelet op de aanwezige littekens liep het rolronde oor van schouder naar de eveneens ontbrekende rand. De kan heeft een tamelijk dunne wand (ca. 0,3 - 0,4 cm) en een zeer fijn baksel. De kleur van de breukvlakken en van het oppervlak is dieprood. De kan is voorzien van brede loodglazuurbanden waarvan de druiprichting van bodem naar de rand loopt. De kan is dus met de halsopening naar beneden in de oven gebakken. De kan is op één plek vervormd en op enkele breukvlakken is loodglazuur aanwezig. Het exemplaar is dus een misbaksel. Door de zorgvuldige afwerking, het gebruik van loodglazuurdecoratie en het feit dat binnen het pottenbakkersafval slechts één exemplaar aangetroffen is, mag ervan uitgegaan worden dat de kan een niet alledaags product was. Mogelijk betreft het een luxer artikel waarbij het niet geheel ondenkbaar is dat het exemplaar een variant vormde op de hoogversierde producten die eveneens door de hier besproken potter vervaardigd werden.
Op basis van de vorm zijn de volgende typen schenkkannen te onderscheiden:

Type 1 - heeft een licht geribbelde kraagrand met schenklip, rechte cilindervormige of iets trechtervormige hals, scherpe ribbel op de overgang van hals naar schouder en op de schouder zelf, worstvormig oor van rand naar overgang schouder-buik, lensvormig bijgesneden bodem met rondom 4 geknepen standlobben (r-kan-48, afb. 49 en 50).
Een opvallend kenmerk is de wijze waarop de schenklip en het oor ten opzichte van elkaar geplaatst zijn. Deze liggen in een hoek van minder dan 180° wat vermoedelijk te maken heeft met de manier waar-

op met de kan geschonken werd. Een gevulde kan bevat ca. 6 liter vloeistof waarvan het maximale gewicht rond 7.5 kg kan bedragen. Het is dan ook van belang om zo'n zware kan tijdens het schenken met beide handen te hanteren om te voorkomen dat het oor afbreekt.

Type 2 - heeft een ongeprofileerde kraagrand, een rechte cilindervormige hals op de schouder en minder geprononceerd op het lichaam, veel draairillen. De bovenste ooraanzet bevindt zich tegen de rand en de onderste op de schouder en even boven de grootste buikomvang (r-kan-49, afb. 51).
Het type heeft een peervormig lichaam, een lensvormig bijgesneden bodem met rondom 4 geknepen standlobben. Op de binnenzijde van de rand is een kleine dekselgeul aanwezig.

Verder zijn fragmenten aangetroffen met een geprofileerde kraagrand met scherpe ribbels, waarvan de bovenzijde van de rand afgerond of naar binnen afgeschuind is. De fragmenten zijn te klein om deze met zekerheid als apart type aan te duiden.

Een aparte groep binnen de roodbakkende schenkkannen vormen de zogenaamde hoogversierde kannen, waarvan 53 fragmenten zijn aangetroffen tussen het pottenbakkersafval van de locatie Antoniestraat 8. Dit luxe tafelgerei werd vanaf het einde van de 12de eeuw of het begin van de 13de eeuw in Vlaanderen geproduceerd als imitatie van rijk versierd Frans importaardewerk. Het wordt gekenmerkt door een combinatie van slib- en applique decoraties, tezamen met het gebruik van gekleurde oxides en loodglazuur. Behalve in Vlaanderen werd het ook, onder andere, in Brabant en Holland gemaakt. Aan het eind van de 14de eeuw maakten de hoogversierde kannen plaats voor een nieuwe materiaalsoort, het Rijnlandse steengoed (Bartels, 1999; Verhaeghe, 1988).
In Haarlem is eerder een pottenbakkersafval onderzocht waar vastgesteld kon worden dat de desbetreffende potter zich had toegelegd op de productie van dit materiaal (Schimmer, 1997).
In hoeverre de potter van het hier besproken materiaal zich bezig hield met het vervaardigen van dit aardewerktype kan vanwege het feit dat niet het gehele pakket pottenbakkersafval is opgegraven niet worden vastgesteld. Gezien de aanwezigheid van glazuurspatten op de breukvlakken betreft in ieder geval een deel van de aangetroffen fragmenten lokaal vervaardigd materiaal (afb. 18). Op basis van de magering van enkele fragmenten moet echter ook vastgesteld worden dat minimaal één van de onderscheiden exemplaren

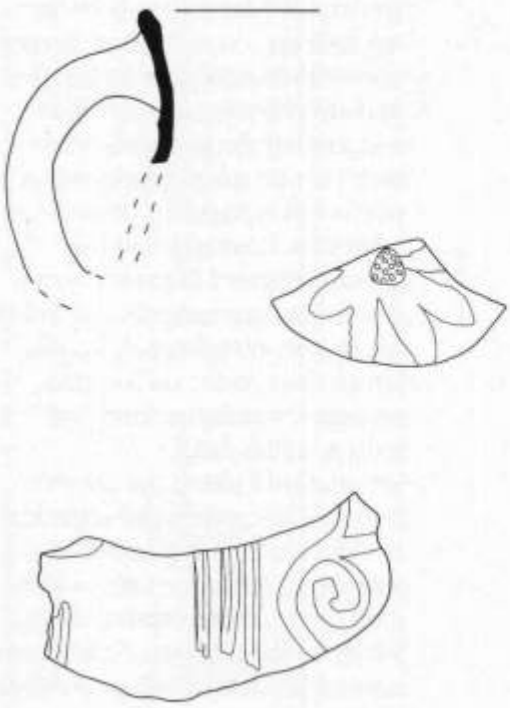

Afb. 17: Fragmenten hoogversierd. Waarschijnlijk afkomstig uit Brugge (88ANT/24).

afkomstig is uit het Belgische Brugge (mondelinge mededeling. (A. Lagerweij, Bureau Archeologie, gemeente Amsterdam) (afb. 17).
Geen van de fragmenten is groot genoeg om als apart type aan te duiden.

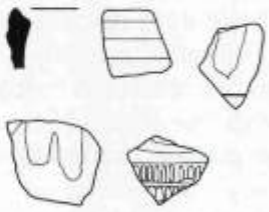

Afb. 18:
Fragmenten hoogversierd. Waarschijnlijk geproduceerd door Haarlemse pottenbakker (88ANT/25).

Kookkannen

Een klein deel van het roodbakkend materiaal kan bestempeld worden als afkomstig van kookkannen (Bijlage 2: tabel 8 en 10). Morfologisch gezien is de kookkan ontwikkeld uit de kogelpot (Van Rooijen, 1993, p.69). Het feit dat de kogelpot nog een tijdje naast de kookkan bestaan heeft is mogelijk te verklaren doordat nog vele huizen lemen vloeren bezaten en dus de voorkeur gaven aan de kogelpot boven de kookkan. Deze laatste is dan ook waarschijnlijk ontwikkeld voor en gebruikt door consumenten die in hun huizen vlakke stenen vloeren hadden (van Rooijen, 1993, p.73).
De kookkannen hebben een worstvormig oor van rand tot schouder, een bolvormig lichaam met (draai)ribbels en een lensvormig bijgesneden bodem met rondom geknepen standlobben.
Het enige complete exemplaar van een kookkan betreft een misbaksel met op de schouder een horizontale loodglazuurplek en drie geknepen standlobben. Het overgrote deel van de randfragmenten van kookkannen is voorzien van loodglazuur-plekken.

Een vrijwel compleet exemplaar heeft een bol lichaam, lensvormig bijgesneden bodem met geknepen standlobben en een rolrond oor van rand naar schouder. Op de schouder zijn enkele draairillen en een loodglazuurplek aanwezig.
Op basis van de vorm zijn de volgende typen te onderscheiden:

Type 1 - heeft een ronde, licht naar buiten uitstaande rand, scherpe ribbels op de overgang van hals naar schouder of veel draairillen op de schouder, een bol lichaam, worstvormig oor van rand naar schouder en een lensvormig bijgesneden bodem met drie geknepen standlobben (r-kan-50, afb. 52). De randen zijn vaak voorzien van loodglazuur plekken.

Type 2 - heeft een naar buiten gebogen, enigszins blokvormig geprofileerde rand met scherpe ribbels op de overgang van hals naar schouder of veel draairillen (r-kan-). Ook bij dit type zijn de randen vaak voorzien van loodglazuur (afb. 19 en 20).

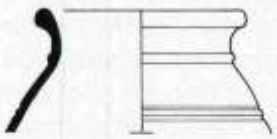

Afb. 19: Randfragment kookkan, roodbakkend, type 2 (91ANT/171).

Afb. 20:
Randfragment kookkan, roodbakkend, type 2. Niet uitgesloten kan worden dat het een grape-type betreft (91ANT/8-2).

Voorraadpotten
Voorraadpotten zijn in het vondstcomplex nauwelijks vertegenwoordigd (Bijlage 2: tabel 9 en 10). Het baksel heeft een fijne magering en de dikkere delen van de fragmenten vertonen veelal een grijze kern. Evenals bij het reducerend gebakken aardewerk is slechts één type te onderscheiden:

Type 1 - heeft een naar buiten gebogen, vrij platte en rechthoekig geprofileerde rand, en kamstreekdecoratie (golflijnen) op de schouder (r-pot-5, afb. 53).

Aardewerkverhoudingen

De verhoudingen waarin grijs- en roodbakkende kannen, bakpannen en kogelpotten voorkomen in het pottenbakkersafval van de Antoniestraat weerspiegelen niet zozeer de aardewerkverhoudingen in het gemiddelde 13de-eeuwse huishouden, als wel de problemen van de pottenbakker van wie het materiaal afkomstig is. Het is vaak een persoonlijke, per pottenbakker verschillende kwestie welke vormen problemen opleveren (Bosworth, 1982). Doorgaans worden platte vormen, zoals koekenpannen, echter als moeilijker te bakken beschouwd dan ronde of bolle, zoals potten. Dit hangt samen met de grote spanningsverschillen die in platte vormen aanwezig zijn en die tijdens het bakken sneller tot kromtrekken en vervormingen leiden. Dergelijke vormen zullen in het algemeen dan ook relatief oververtegenwoordigd zijn in het pottenbakkersafval (Bruijn, 1979). Daarnaast is het echter de vraag of de pottenbakkers van elke vorm evenveel bakten. Zo zijn, ondanks de genoemde bakproblemen bij koekenpannen, tijdens het onderzoek relatief weinig misbaksels van deze vorm aangetroffen in het afval.
Tevens geldt dat het opgegraven pottenbakkersafval deel uitmaakt van een stortpakket dat niet in zijn geheel is onderzocht.

De afgeronde percentages met betrekking tot de onderlinge verhoudingen tussen baksels (gedraaid en handgevormd, grijs- en roodbakkend) en vormen (kannen, bakpannen en kogelpotten) op basis van het MAE (Bijlage 2: tabel 10 en 11) geven dan ook alleen een indicatie van de productie van het hier besproken pottenbakkersatelier.

Gesteld kan worden dat het grijsbakkend aardewerk, ruim 70 %, sterker vertegenwoordigd is dan het roodbakkend aardewerk.
Van het grijsbakkend is daarbij meer dan driekwart met de hand gevormd, terwijl dit bij het roodbakkend aardewerk voor minder dan de helft het geval is. Totaal is iets meer dan 70% van het materiaal handgevormd (Bijlage 2: tabel 11).
Zowel binnen het rood- als grijsbakkend materiaal bestaat het handgevormde aardewerk uitsluitend uit kogelpotten.
Het gedraaide aardewerk kent een grotere vormvariatie en kan worden onderverdeeld in schenk- en kookkannen, bakpannen en potten. Het roodbakkend materiaal bestaat daarbij voor meer dan de helft uit schenk- en kookkannen, gevolgd door bakpannen. Potten vormen slechts een zeer klein aandeel.
Binnen het grijsbakkend aardewerk bestaat meer dan driekwart van het materiaal uit kanvormen en betreffen potten en bakpannen slechts een bescheiden aandeel.

Met betrekking tot de functie van de onderscheiden vormen kan opgemerkt worden dat kogelpotten het merendeel vormen (72%), gevolgd door schenk- en kookkannen (18%). Bakpannen maken ongeveer voor 8% deel uit van het complex, gedraaide (voorraad)potten komen

op de laatste plaats met slechts 2% (bijlage 2: tabel 10).

ANTONIESTRAAT 6 EN 8: EEN VERGELIJKING

In het bovenstaande is het pottenbakkersafval als één complex besproken. In werkelijkheid betreft het echter materiaal van twee locaties, namelijk Antoniestraat 6 (91ANT) en 8 (88ANT). In het onderstaande zullen daarom kort de verschillen en overeenkomsten tussen het materiaal van beide locaties aangestipt worden.
Op beide locaties komt rood- en grijsbakkend, gedraaid en handgevormd aardewerk voor. De aangetroffen functiegroepen betreffen handgevormde kogelpotten en gedraaide schenk- en kookkannen, bakpannen en voorraadpotten. Een belangrijk verschil is echter dat vindplaats 91ANT een aanzienlijk grotere hoeveelheid aardewerk heeft opgeleverd, in totaal 421 MAE tegenover 51 MAE in het vondstcomplex 88ANT. Daarnaast zijn er op de locatie 91 ANT ook meer verschillende typen schenkkannen, pannen en kogelpotten aangetroffen dan op locatie 88ANT en zijn er fragmenten aanwezig van gedraaide kookkannen en een voorraadpot, vormen die in het vondstcomplex 88ANT ontbreken.

Op beide vindplaatsen domineert echter het grijsbakkend aardewerk. Binnen 91 ANT is echter het grootste deel daarvan handgevormd, terwijl in het vondstcomplex 88ANT de gedraaide vormen overheersen.

Kijkend naar de functie van de aangetroffen vormen kan gesteld worden dat het vondstcomplex van 91ANT gedomineerd wordt door kogelpotten, gevolgd door respectievelijk schenkkannen, bakpannen, kookkannen en voorraadpotten. Binnen het vondstcomplex 88ANT zijn de schenkkannen in de meerderheid, gevolgd door kogelpotten en bakpannen.

Vergelijking van beide vondstcomplexen op basis van de verschillende aangetroffen typen is problematisch, omdat het vondstcomplex 91ANT een veel groter aantal exemplaren kent dan het vondstcomplex 88ANT. Enkele opmerkingen kunnen echter wel gemaakt worden.
Op beide vindplaatsen zijn meer grijsbakkende dan roodbakkende kogelpotten aangetroffen. Vondstcomplex 91ANT kent echter meer verschillende typen, waaronder ook kogelpotten met een versiering van diagonale vingervegen. Op de potten van 88ANT is uitsluitend bezemstreekdecoratie aangetroffen.
Bij de kogelpotten overheersen op 88ANT voor het roodbakkend materiaal type 1 (r-kog-2) en voor het grijsbakkende materiaal type 3 (kp-kog-3). Op 91ANT zijn dit respectievelijk type 1 (r-kog-1) en typen 1 en 2 (kp-kog 1 en 2).
Binnen de schenkkannen overheersen op 88ANT voor het roodbakkend materiaal type 2 (r-kan-49) en voor het grijsbakkend materiaal type 2 (g-kan-11). Op 91ANT zijn dit respectievelijk type 2 (r-kan-49) en type 1 (g-kan-10).
Verder is het opvallend dat, ondanks het grote aantal individuen, hoogversierde kannen op vindplaats 91ANT afwezig zijn. Het enige exemplaar dat eventueel tot deze categorie gerekend zou kunnen worden is de kan met loodglazuurbanden.
Tenslotte kan opgemerkt worden dat sommige aardewerktypen niet in beide vondstcomplexen vertegenwoordigd zijn. Zo zijn de kookkannen en de voorraadpotten van 91ANT niet vertegenwoordigd in het complex van 88ANT.
Samenvattend kan gesteld worden dat het aardewerkcomplex van 91ANT wordt gekenmerkt door overwegend grijsbakkend, handgevormd kogelpotaardewerk met een grote diversiteit aan typen, aangevuld met gedraaid grijs en rood aar-

dewerk. Vondstcomplex 88ANT heeft daarentegen voornamelijk gedraaid aardewerk opgeleverd, waarbij roodbakkende vormen overheersen. De kogelpotten, bakpannen en kannen vertonen een veel kleinere variatie in typen; wel komen er fragmenten van hoogversierde kannen voor.

Datering

Op basis van de aangetroffen aardewerksoorten, de verhoudingen tussen die soorten en de diverse stijl- en vormkenmerken kan het materiaal van het totale pottenbakkerscomplex globaal in de 13de eeuw gedateerd worden. In het onderstaande zal getracht worden deze datering te beargumenteren en verder te preciseren. Daartoe zal zowel naar het materiaal zelf gekeken worden als naar materiaal van andere locaties in zowel Haarlem als daarbuiten.

Daterende kenmerken van het pottenbakkersafval

Circa driekwart van alle aardewerkfragmenten van vondstcomplex 91ANT en een derde van vondstcomplex 88ANT bestaat uit fragmenten van kogelpotten; handgevormde, multifunctionele potten die al sinds ca. de 8ste eeuw deel uitmaakten van de gemiddelde middeleeuwse keukeninventaris. Vanaf het eind van de 13de eeuw werd de kogelpot echter gaandeweg vervangen door de kookkan met een lensvormig bijgesneden bodem met geknepen standlobben en de grape met een bolle bodem, drie pootjes en één of twee oren. De kookkannen ontbreken in het vondstcomplex 88ANT en de grapen komen in beide vondstcomplexen niet voor. Kogelpotaardewerk komt na ca.1300 nauwelijks meer voor in stedelijke contexten van west Nederland (Bartels, 1999; Verhoeven, 1996). Het pottenbakkersafval moet dus, gezien de grote hoeveelheid kogelpotaardewerk, vóór 1300 gedateerd worden. Ook de decoratie op de potten wijst op een datering in de 13de eeuw. De aangetroffen bezemstreek en vingervegen op de kogelpotten waren voornamelijk in de 13de eeuw populair (Verhoeven, 1996).
Gedraaid grijs- en roodbakkend aardewerk werd pas vanaf de 13de eeuw op enige schaal lokaal in Nederland vervaardigd. De vormen die in beide vondstcomplexen aangetroffen zijn hebben de typische kenmerken uit deze periode. Peervormige kannen met een relatief hoge, smalle hals werden pas vanaf het begin van de 13de eeuw in lokale baksels uitgevoerd (Bruijn, 1979). De ongeprofileerde kraagranden kunnen vergeleken worden met die van proto-steengoed kannen en de geprofileerde randen met die van kannen uit het Midden-Maas gebied (Andenne, periode IIIa) (Land, 1984, p.54; Borremans & Warginaire, 1966, fig. 8.3).
Bakpannen bestonden weliswaar al langer, maar in rood baksel uitgevoerde exemplaren met holle stelen en spaarzaam loodglazuur op de bodem duiden toch op een datering in de 13de eeuw. Vroegere bakpannen waren doorgaans van ongeglazuurd kogelpotaardewerk en in de 14de eeuw raakten platte stelen in zwang, terwijl de glazuurlaag in de loop der tijd steeds dikker en egaler werd (Van Rooijen, 1993).
Een laatste aanwijzing die uit het aardewerk zelf te halen is, vormt de aanwezigheid van fragmenten van lokaal geproduceerde hoogversierde kannen. Dit luxe tafelgerei werd vanaf het eind van de 12de of begin van de 13de eeuw tot aan het eind van de 14de eeuw in Vlaanderen en in diverse plaatsen in Nederland vervaardigd. De tot nu toe bekende Haarlemse productie is echter iets nauwkeuriger gedateerd, namelijk tussen 1250 en 1300 (Janssen, 1983).
In het hier besproken vondstcomplex

komen echter ook aardewerkvormen voor die, op basis van vergelijking met in Amsterdam aangetroffen materiaal, eventueel nauwkeuriger gedateerd kunnen worden. Voor de bakpannen betreffen dit de typen 1 en 3 (r-bak-32 en r-bak-19), die mogelijk in de periode 1225-1275 thuis horen. Ook de kantypen 2 en 3 (r-kan-49 en r-kan-50) kunnen waarschijnlijk in deze periode gedateerd worden. De grijsbakkende kogelpottypen 1 en 2 (kp-kog-1 & 2) zouden daarnaast in de eerste helft van de 13e eeuw gedateerd kunnen worden (mondelinge mededeling A. Lagerweij, bureau Archeologie, gemeente Amsterdam).
Op basis van het bovenstaande bestaat ongeveer de helft van het aardewerk van vondstcomplex 91ANT uit mogelijk vroeger dan 1275 te dateren materiaal. Binnen het vondstcomplex 88ANT betreft dit een derde. De grijsbakkende kogelpottypen 1 en 2 (kp-kog 1 en 2) zouden daarnaast zelfs nog voor 1250 te dateren zijn. Circa 42 % van het pottenbakkersafval van het vondstcomplex 91ANT betreft deze kogelpottypen. Binnen het vondstcomplex van 88ANT zijn deze slechts met iets minder dan 6 % van alle aardewerkfragmenten vertegenwoordigd.
Mogelijk kan het materiaal dus ruwweg gedateerd worden in de periode 1225 - 1275.
Alvorens een definitieve datering toe te kennen, zal het materiaal van de Antoniestraat eerst worden vergeleken met 13de-eeuws pottenbakkersafval van enkele andere vindplaatsen.

Haarlem

Binnen Haarlem zijn tot op heden twee andere vindplaatsen bekend waar 13de-eeuws pottenbakkersafval is aangetroffen. De eerste locatie betreft Spaarne-Barnesteeg, waar in 1977 bij rioleringswerkzaamheden grote hoeveelheden aardewerk en misbaksels werden gevonden (de Jong, 1984). Een in 1984 op de locatie uitgevoerde opgraving leverde twee grote kuilen met pottenbakkersafval op. Op basis van vergelijking met andere vondstcomplexen is het aardewerk globaal in de 13de eeuw gedateerd. Het aangetroffen materiaal bestaat uit handgevormd en gedraaid, rood- en grijsbakkend aardewerk, o.a. kogelpotten met bezemstreek- en vingervegenversiering, kookkannen, (voorraad)potten, kannen, bakpannen en hoogversierd aardewerk (Numan, 1987).
De randvormen van de grijsbakkende kogelpotten zijn vergelijkbaar met de pottypen 1, 2, 3 en 5 (kp-kog-1, kp-kog-2, kp-kog-3, kp-kog-5) van het hier besproken vondstcomplex. De gedraaide voorraadpotten uit het vondstcomplex Spaarne-Barnesteeg zijn vaak voorzien van een golvende kamstreek decoratie op de schouder. Een decoratie die ook is waargenomen binnen het hier besproken materiaal. Enkele kanvormen komen daarnaast overeen met in het hier besproken complex aangetroffen typen.
Ook bij de bakpannen is sprake van overeenkomsten tussen beide vondstcomplexen. Het betreft daarbij de typen 1 en 2 (r-bak-32 en r-bak-40). Fragmenten van hoogversierd aardewerk zijn bovendien ook in het vondstcomplex 88ANT aangetroffen. In totaal heeft de Barnesteeg echter meer verschillende functiegroepen opgeleverd dan de beide vondstcomplexen van Antoniestraat. Behalve de reeds besproken types zijn op de eerstgenoemde locatie ook fragmenten van een handgevormde kan en een amfoor met reliëfbanden gevonden, evenals fragmenten van grapen en vuurstolpen (Numan 1987). Gezien de overeenkomsten en de nabijheid van de locatie zou verondersteld kunnen worden dat dit complex en het hier

besproken materiaal afkomstig zijn van één en hetzelfde pottenbakkersatelier. Hierop zal later nader worden ingegaan.
De tweede vindplaats bevindt zich aan de Frankestraat. Het daar aangetroffen pottenbakkersafval is in eerste instantie in de eerste helft van de 14de eeuw gedateerd, maar bleek bij nadere vergelijking met vondstmateriaal uit Amsterdam en Denemarken en op basis van het aangetroffen hoogversierde aardewerk rond 1300 gedateerd te moeten worden (Janssen, 1983, p.145, 151). Binnen het vondstcomplex komen geen kogelpotten voor, wel gedraaide bolle potten, kookkannen, grapen en bakpannen. De schenkkannen hebben een lensbodem en vier uitgeknepen voetjes. De randvormen variëren van manchetranden tot kannen met bolle hals of verbrede rand en hoge hals. Dergelijke vormen zijn in het vondstcomplex van de Antoniestraat niet aangetroffen. Hoogversierd aardewerk is op beide locaties aangetroffen, maar het materiaal van de Frankestraat is voorzien van een ander decoratiepatroon, o.a. in reliëf afgebeelde mensfiguren.
Op basis van een vergelijking van de randvormen lijkt tussen het materiaal van de Frankestraat en dat van de Antoniestraat geen overeenkomst te bestaan. Onder het materiaal van de Frankestraat zijn verder nog fragmenten aangetroffen van een hengselpot, een vuurstolp en een schaal (Numan, 1987; Schimmer, 1979). Dergelijke vormen ontbreken binnen het materiaal van de Antoniestraat.

Utrecht
In Utrecht zijn in 1984 aan de Bemuurde Weerd de resten van pottenbakkersateliers onderzocht die, aan de hand van schriftelijke bronnen, importaardewerk en een vergelijking met aardewerkvormen uit goed gedateerde contexten, in het laatste kwart van de 13de tot in de eerste helft van de 14de eeuw (1275-1350) gedateerd konden worden. Het pottenbakkersafval bestaat o.a. uit kogelpotten met diagonale vingervegen en bezemstreekdecoratie, handgevormde en gedraaide bakpannen met holle en massieve stelen en bolle bodems, gedraaide en handgevormde kookkannen met drie standlobben of pootjes, één of twee oren, een haakoor of een steel en gedraaide kannen met drie of meer standlobben of een standrand, cilindrische of trechtervormige hals, kraagrand en vaak een schenklip. Alle vormen komen in rood- en grijsbakkend aardewerk voor, de roodbakkende zijn vaak spaarzaam geglazuurd. De kogelpotten vormen de grootste aardewerkcategorie binnen het vondstcomplex (Van Rooijen, 1993).
Het materiaal van Antoniestraat is op enkele punten vergelijkbaar met het Utrechtse pottenbakkersafval. Zo zijn de dominantie van de kogelpotten en hun decoratiewijze, de bakpannen met holle stelen en de kannen met cilindrische hals, kraagrand en standlobben kenmerkend voor beide vondstcomplexen.
Elders in Utrecht, aan de Korte Nieuwstraat, zijn mogelijk enkele producten van de pottenbakkerswerkplaats van de Bemuurde Weerd aangetroffen. In 1982 is hier de vulling van een immuniteitssloot van de Sint Paulusabdij onderzocht. De demping van deze sloot kon met behulp van historische bronnen vóór 1281 worden gedateerd, waarmee ook een datum "ante quem" voor het gevonden aardewerk is vastgesteld.
Het lokaal geproduceerde aardewerk bestaat uit kogelpotmateriaal en rood- en grijsbakkend gedraaid aardewerk (Smits en Dilz, 1987). Enkele van de handgevormde, met vingervegen en bezemstreek gedecoreerde grijsbakkende kogelpotten vertonen overeenkomsten met de kogelpotty-

pen 3 en 4 (kp-kog-3, kp-kog-4) van Antoniestraat. Er zijn echter ook geheel afwijkende typen aangetroffen. Een reducerend gebakken kantype (Smits en Dilz, 1987, p.32-33) lijkt qua vorm en afwerking daarnaast sterk op het hier besproken type 2 (g-kan-11).

Leiden

In 1978 zijn in Leiden op de hoek van de Haarlemmerstraat en de Stille Mare misbaksels van een pottenbakkersatelier gevonden. Slechts een kleine hoeveelheid aardewerk kon geborgen worden waaruit niet meer dan zeven voorwerpen (kannen, bakpannen, kookpotten en een kogelpot met bezemstreekversiering) konden worden gereconstrueerd (Land, 1984). Het materiaal is op basis van importmateriaal en vergelijking met historisch gedateerd aardewerk uit de omgeving van Rotterdam in het laatste kwart van de 13de eeuw gedateerd.
Binnen de kanvormen zijn drie typen te onderscheiden, namelijk het zgn. Vlaams-achtige type met een standring van standlobben, een kan met kraagrand en vijf standlobben en een type met geribbelde hals (Land, 1984). De Vlaams-achtige kannen komen mogelijk overeen met enkele fragmenten van de Antoniestraat waarvan het type niet met zekerheid kon worden vastgesteld. De twee andere typen vertonen geen parallellen met het Haarlems materiaal. Ook de kogelpot wijkt qua randvorm af van de Haarlemse typen. De bakpannen daarentegen vertonen overeenkomsten met type 1 (r-bak-32): een holle steel, omgeslagen rand en een scherpe hoek op de overgang van de wand naar de bodem.

13de-eeuws pottenbakkersafval

Gesteld kan worden dat het pottenbakkersafval van de Antoniestraat diverse overeenkomsten vertoont met de producten van 13de-eeuwse ateliers uit andere steden, met name m.b.t. de voorkomende aardewerkvormen (kogelpotten, kookkannen, schenkkannen en bakpannen) en baksels (rood- en grijsbakkend, gedraaid en handgevormd).
Bovendien zijn ook enkele overeenkomsten zichtbaar in kleinere details, zoals randvormen en decoratietechnieken. Gezien het feit dat de aardewerkproductie in de late 13de eeuw plaatsvond in stedelijke ateliers met een lokale tot regionale afzetmarkt is het echter niet verwonderlijk dat de pot-, kan- en bakpanvormen uit de verschillende steden niet voor 100% met elkaar overeenkomen. Elke pottenbakker gaf zijn eigen persoonlijke noot mee aan zijn producten, waardoor zelfs het aardewerk binnen één atelier aanzienlijke variaties kon vertonen (van Rooijen, 1993).
Het materiaal van de locatie Spaarne/Barnesteeg 73 te Haarlem vertoont van alle besproken aardewerkcomplexen de meeste overeenkomsten met dat van de Antoniestraat. Helaas is dit aardewerk slechts zeer globaal gedateerd (13de eeuw), zodat het weinig kan toevoegen aan de datering van het hier besproken complex. Wel zou op basis van de overeenkomsten verondersteld kunnen worden dat het materiaal afkomstig is van één en hetzelfde pottenbakkersatelier.
Vooralsnog lijkt op basis van het grote aantal en de typen kogelpotten en de geringe vormvariatie en specialisatie in het gedraaide aardewerk een aanvangsdatum voor de productie van het hier besproken materiaal in het tweede kwart van de 13de eeuw gerechtvaardigd. Het gebruik van loodglazuur op vormen voor huishoudelijk gebruik, de aanwezigheid van kookkannen en de datering van het hoogversierd aardewerk wijzen er daarnaast op dat de productie in ieder geval tot in de tweede helft van de 13de eeuw gecontinueerd is. Het ontbreken van

grape-vormen met pootjes zou mogelijk opgevat kunnen worden als een aanwijzing dat de productie van de hier besproken locatie daaraan voorafgaat. Een sluitdatum voor het complex rond 1275 lijkt daarom gerechtvaardigd. Hierbij dient echter opgemerkt te worden dat de locatie Spaarne/Barnesteeg 73 te Haarlem wel grape-vormen met pootjes heeft. Indien de veronderstelling juist is dat het materiaal van deze locatie afkomstig is uit hetzelfde atelier als het hier besproken materiaal zou dit kunnen betekenen dat de sluitdatum voor het materiaal toch in het laatste kwart van de 13de eeuw geplaatst moet worden. Aangezien deze veronderstelling echter niet valt te bewijzen en het gegeven dat de locatie Barnesteeg 73 ook een latere fase van het pottenbakkersatelier kan zijn, wordt vooralsnog van een sluitdatum rond 1275 uit gegaan.

Samenvattend kan het pottenbakkersafval van het vondstcomplex Anthoniestraat als volgt gekarakteriseerd worden. Het bestaat uit rood- en grijsbakkende gedraaide schenk- en kookkannen, bakpannen en handgevormde kogelpotten. De verhoudingen waarin deze vormen voorkomen zijn vermoedelijk niet representatief voor de verhoudingen binnen de keuken van de 13de-eeuwse consumenten, maar weerspiegelen de problemen van de producent (de pottenbakker), waardoor moeilijker te bakken vormen zijn oververtegenwoordigd.
In het vondstcomplex komt beduidend meer grijsbakkend- als roodbakkend aardewerk voor. Bijna driekwart van het aardewerk is handgevormd en slechts een kwart op de draaischijf. Deze verdeling komt ook terug wanneer gekeken wordt naar de functie. Bijna driekwart betreft kogelpotten. Meer dan de helft van het aardewerk bestaat uit kannen en ongeveer een derde uit kogelpotten. Andere vormen betreffen bakpannen en enkele voorraadpotten.
Hoewel het materiaal afkomstig is van twee, weliswaar naast elkaar gelegen maar niettemin aparte locaties, mag verondersteld worden dat al het materiaal afkomstig is uit hetzelfde pottenbakkersatelier.
Op basis van vergelijking van vormen bakselkenmerken van het besproken pottenbakkersafval met andere vondstcomplexen met 13de-eeuws pottenbakkersafval, o.a. uit Haarlem, Utrecht en Leiden, ligt de datering voor het besproken materiaal in de periode tussen 1225 en 1275. De typerende kenmerken van het productieafval passen goed in het algemene beeld van de aardewerkproductie in de 13de eeuw in stedelijke ateliers, waar zowel handgevormd en gedraaid, reducerend en oxiderend aardewerk voor een lokale en regionale afzetmarkt werd geproduceerd. Globaal gezien komen de aardewerkvormen uit de verschillende steden wel overeen, in details zijn echter aanzienlijke verschillen waarneembaar.

Anthoniestraat 6 en 8: een samenvatting

Tijdens het onderzoek is aangetoond dat de bewoningsgeschiedenis ter plaatse niet verder terug reikt dan het tweede kwart van de 13de eeuw. In die periode is de locatie in ieder geval opgehoogd met een pakket klei en mest. De aanwezigheid van een hoeveelheid pottenbakkersafval in dit ophogingspakket lijkt erop te wijzen dat op of nabij de locatie sprake was van een pottenbakkersatelier. Het atelier zelf stond daarbij waarschijnlijk aan de zijde van het Spaarne, waarbij het achtererf zich uitstrekte tot op de opgravingslocatie.
Zowel de datering als de locatie van deze pottenbakker zijn in overeenstemming met de bekende historische gegevens. Zo werd de ontgin-

ning van dit stadsdeel waarschijnlijk niet voor het begin van de 13de eeuw ter hand genomen en vormde het van het begin af aan een locatie van vestiging voor de met de opkomst van de stad Haarlem samenhangende industrieën. Zowel archeologisch als historisch onderzoek heeft daarbij uitgewezen dat één van deze industrieën het pottenbakkersambacht betrof.
Rond 1275 lijkt, op basis van de datering van het pottenbakkersafval, het atelier te zijn opgeheven of verplaatst. Gezien de overeenkomsten en verschillen met het materiaal van de locatie Spaarne/Barnesteeg 73 zou verondersteld kunnen worden dat het atelier daarbij verplaatst is in de richting van laatstgenoemde locatie. De aanleiding voor deze verplaatsing of opheffing kan gezocht worden in de uitbreiding en intensivering van de bewoning ter plaatse als gevolg van de toenemende groei van de stad Haarlem.
De ontwikkeling van de locatie gedurende de 14de en de eerste helft van de 15de eeuw kan vanwege de beperkte omvang van het onderzoek slechts in hoofdlijnen gereconstrueerd worden.
Vermoedelijk betrof het een intensivering van de bewoning waarbij het bouwblok tussen Spaarne en Antoniestraat in kleinere percelen werd opgedeeld en aan weerszijden bebouwd. Langs de Antoniestraat zal daarbij in eerste instantie sprake zijn geweest van eenvoudige houten huizen. In de tweede helft van de 15de eeuw is in ieder geval sprake geweest van een verstening van deze bebouwing. Bakstenen beerputten en enkele funderingsresten wijzen hierop. De aard en samenstelling van het materiaal in de bij deze bewoningsfase behorende beerputten geeft aan dat de bewoners eenvoudige lieden met een beperkte beurs waren. Dit komt overeen met de historische gegevens die het Burgwalgebied typeren als een vestigingslocatie voor arbeiders en handwerkslieden. Alleen de bebouwing langs het Spaarne zelf vormde hier waarschijnlijk een uitzondering op. Deze groeide in de loop van de 15de en 16de eeuw uit tot een voorname straat waar de eigenaren van de industrieën zich vestigden.
De samenstelling en aard van het materiaal uit de beerputten en beerkelder behorend tot de tweede helft van de 16de en de daarop volgende eeuwen, wijst er op dat ook de bewoners langs de Antoniestraat gedurende deze periode in welvaart stegen.

Literatuur

BARTELS, M., 1999: Steden in Scherven; Vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900), Amersfoort/Zwolle.

BITTER, P., 1992: Keramiekvondsten uit de Marktenroute in Leiden. *In: Bodemonderzoek in Leiden, Archeologisch jaarverslag 1990/91, Leiden.*

BITTER, P., 1995: Geworteld in de bodem, archeologisch en historisch onderzoek van een pottenbakkerij bij de Wortelsteeg in Alkmaar, Alkmaar.

BITTER, P. e.a., 1997: Wonen op niveau. Archeologisch en bouwhistorisch onderzoek van twee percelen aan de Langestraat, Alkmaar.

BITTER. P. e.a., 1998: Afval van Gorters, bouwers en een hospitaal; archeologisch onderzoek aan het Wortelsteegplein, Alkmaar.

BORREMANS, R. & R, WARGINAIRE, 1966: La céramique d'Andenne. Recherches de 1956-1965. Stichting "Het Nederlandse Gebruiksvoorwerp", Rotterdam.

BOSWORTH, J., 1982: Towards a wider view of pottery production - a potter

comments on some archaeological reports. *In: Medieval Ceramics 6, p.43-50.*

BRONGERS, G.A., 1977: Pijpen en tabak, Bussum.

BRUIJN, A., 1979: Pottersvuren langs de Vecht. Aardewerk rond 1400 uit Utrecht, Rotterdam Papers 3.

CARMIGGELT, A., 1993: MAE: wat doen we ermee? Voorlopig verslag van de analyse van aardewerk uit laat-en post-middeleeuwse vondstcomplexen in Nederland en België (1350-1800). In: H. Clevis, J. Thijssen (red.), *Assembled Articles 1, Symposium on Medieval and post-Medieval Ceramics, Nijmegen 2 and 3 September 1993, Zwolle, p.55-86.*

CLEVIS, H. & J. KOTTMAN, 1989: Weggegooid en teruggevonden: Aardewerk en glas uit Deventer vondstcomplexen 1375 - 1750, Kampen.

CLEVIS, H. & J.A.R.M. THIJSEN, 1989: Kessel huisvuil uit een kasteel. *In: Mededelingenblad Nederlandse Vrienden van de Ceramiek 136 - 4, p. 3-48.*

CLEVIS, H. & P. KLEIJ, 1990: Het Zwols Celehuisje, de bewoners en hun afval 1550 - 1650. *In: Zwols Historisch Tijdschrift 7 -3, p. 76-93.*

CLEVIS, H. & M. SMIT, 1990: Verscholen in vuil, archeologische vondsten uit Kampen 1375 - 1925, Kampen.

DIJK, J. VAN & ESSER, E., 1997: Beerputafval van 15de eeuwse hondenvilders en 17de eeuwse "gewone lieden" in de Antoniestraat te Haarlem (91ANT), Intern rapport.

DUBBE, B., 1978: Tin en Tinnegieters in Nederland, Lochem.

DUCO, D.H., 1982: Merken van Goudse pijpenmakers 1660-1940, Lochem.

GARTHOFF-ZWAAN, M., 1988: Communicerende vaten. Beeldtaal van slibversiering op laat-middeleeuws aardewerk in de Nederlanden. Museum Boymans-van Beuningen, Rotterdam.

GOLDSCHMITZ, L. e.a., 1996: Catalogus van Keramiek en glas. *In: Vreenegoor, E. & J. Kuipers (red.), 1996: Vondsten in Veere. Middeleeuwse voorwerpen uit een beerput van huis 'In den Struys', Abcoude, p. 60-75.*

HAAFTEN, C.J. VAN, 1987: Nieuwe Langendijk Delft, bouwhistorisch en archeologisch onderzoek van de panden 22-28.

HENKES, H.E., 1994: Glas zonder glans. Vijf eeuwen gebruiksglas uit de bodem van de Lage Landen 1300-1800, Rotterdam.

JACOBS, E., 1995A: Archeologisch onderzoek op een binnenterrein achter de percelen Burgwal 95-99 te Haarlem. *In: Haarlems Bodemonderzoek 28, p. 3-25.*

JACOBS, E., 1995B: De Rode Gravin. Archeologisch onderzoek op het terrein tussen Gravinnesteeg en de Gedempte Oude Gracht te Haarlem. *In: Haarlems Bodemonderzoek 29, p. 3-72.*

JACOBS, E. & M.M.A. VAN VEEN, 1996: Laat- en postmiddeleeuwse vondstcomplexen aan de Lange Voorhout, Haagse Oudheidkundige Publicaties 3, Den Haag.

JACOBS, E., 1997: Begijnhof 6/6a; Prehistorische en laatmiddeleeuwse bewoningssporen. *In: Haarlems Bodemonderzoek 31, p. 39-77.*

JACOBS, E., 1998: Een Bronstijdakkercomplex, IJzertijdgreppels en laatmiddeleeuwse sloten. *In: Haarlems Bodemonderzoek 31, p.10-36.*

JACOBS, E., 1999: Een 12e-eeuwse huisplaats in de Veerpolder, Haarlem. *In: Haarlems Bodemonderzoek 32, p. 42-58.*

JANSSEN, H.L., 1983: Later medieval

pottery production in the Netherlands. In: P.Davey & R.Hodges (red.), *Ceramics and Trade. The production and distribution of later medieval pottery in northwest Europe, Sheffield, p. 121-185*

JONG, J. DE, 1984: Het Burgwalgebied; waarnemingen en onderzoek. *In: Haarlems Bodemonderzoek 18, p. 33 - 49.*

JONG, T.H. DE, 1992: Huisdieren, jachtwild, vissen en weekdieren. *In: N. Arts (ed.), Het kasteel van Eindhoven. Archeologie, ecologie en geschiedenis van een heerlijke woning 1420 - 1676, Museum Kempenland. Eindhoven, p. 214-236.*

KLEYN, J. DE, 1986: Volksaardewerk in Nederland sedert de late middeleeuwen, Lochem

KOTTMAN, J., 1992: Glasvondsten uit de beerkelder van Cruydenborgh. *In: Westerheem 41, 1992, p. 210 - 226.*

LAND, A.H., 1984: Laat dertiende-eeuws pottenbakkersafval uit Leiden. *In: Bodemonderzoek in Leiden 6, p.51-62.*

LEEUW, S.E. VAN DER, 1979: De technologische aspecten van het aardewerk uit de Haarlemse oven. *In: Haarlems Bodemonderzoek 10, p. 55-126.*

NUMAN, A.M., 1987: Pottenbakkersafval uit de binnenstad van Haarlem. *In: Westerheem 36, p.124-139.*

NUMAN, A.M., 1988: Antoniestraat 8. *In: Haarlems Bodemonderzoek 22, p. 60.*

NUMAN, A.M., 2001: Een waarneming aan de Barnesteeg, hoek Spaarne. *In: Haarlems Bodemonderzoek 33, p. 3 - 16.*

ROBBERS, E.J. & H., 1992: Dierlijk bot. *In: E.J. Bult, IHE/Delft bloeit op een beerput: archeologisch onderzoek tussen de Oude Delft en Westvest, p. 135-150.*

ROOIJEN, C.A.M. VAN, 1993: Scherven, erven en evolutie; analyse van een deel van de stedelijke keramiekateliers in de Utrechtse Bemuurde Weerd tussen ca. 1275 en 1350, Utrecht

SCHIMMER, J., 1979: Een veertiende-eeuwse pottenbakkersoven in de Haarlemse binnenstad. *In: Haarlems Bodemonderzoek 10, p.7-53.*

SMIT, M., J.E. DILZ, 1987: Ceramiek uit een laat 13e-eeuwse vulling van een immuniteitssloot van de Sint Paulusabdij te Utrecht, Corpus Middeleeuws Aardewerk 4.

REGTEREN-ALTENA, H.H. VAN & B.M.J. SPEET, 1982: Middeleeuws Haarlem, een archeologische en stadvergelijkende verkenning. *In: Bulletin KNOB, p. 15 - 41.*

SPEET, B.M.J., 1979: Pottenbakkers in het middeleeuws Haarlem. *In: Haarlems Bodemonderzoek 10, p. 3 - 6.*

THIJSEN, J.R.A.M., 1991: Tot op de bodem uitgezocht. Glas en ceramiek uit een beerput van de 'Hof van Batenburg' te Nijmegen 1375 - 1850, Nijmegen.

VEEN, M.M.A. & A. CARMIGGELT, 1995: Laat- en postmiddeleeuws afval afkomstig uit zes vondstcomplexen te Den Haag, Haagse Oudheidkundige Publicaties 2, Den Haag.

VENNE, D. VAN DE & F. SCHNIEDER, 1995: Nering en Vermaak. De opgraving van een veertiende-eeuwse markt in Amersfoort, Utrecht.

VERHAEGHE, F., 1988: Flemish Medieval Pottery Studies (9th-15th century): Past Achievements and Future Problems. *In: D.R.M. Gaimster, M. Redknap, H.-H. Wegner (red.), Zur Keramik des Mittelalters und der beginnenden Neuzeit im Rheinland, BAR International Series 440, p.55-79.*

VERHOEVEN, A.A.A., 1996: Handgemaakt aardewerk in Nederland (8ste-13e eeuw). Enkele studies over middeleeuwse kogelpotten, dissertatie IPP.

Catalogus van aardewerk en glas

Bij de beschrijving van het aardewerk en glas is gebruik gemaakt van het klassifikatie systeem voor laat- en postmiddeleeuws aardewerk en glas. Om elders gevonden aardewerk te kunnen vergelijken met het tijdens de hier besproken onderzoeken aangetroffen productieafval worden de voorwerpen waarvan met zekerheid vastgesteld kan worden dat ze in Haarlem vervaardigd zijn in de bijschriften bij de typecode voorafgegaan door de afkorting HA (Haarlem) en een contextnummer. Dit is 4 voor materiaal van 88ANT en 5 voor materiaal van 91ANT. De contextnummers 1 t/m 3 betreffen contexten van elders in Haarlem gevonden productieafval (Jacobs, 1995A en B).

Het materiaal dat toegeschreven kan worden aan de Haarlemse pottenbakker is apart gehouden van het materiaal uit de beerputten. De catalogus opent met dit materiaal. Daarbij wordt eerst het grijs- en roodbakkend kogelpot materiaal besproken, waarna het grijs- en roodbakkend gedraaid materiaal volgt. Daarna volgt het materiaal uit de beerputten en de beerkelder per materiaalsoort.

De toelichting bij de tekeningen is als volgt opgebouwd:

1. inventarisnummer
2. type-code
3. datering
4. maten in centimeters (maximale diameter/hoogte/voet)

5a. baksel
5b. oppervlaktebehandeling
5c. decoratie
6a. bodem
6b. oor/steel
6c. diversen
7. functie/naam
8. productiecentrum
9. literatuur

De code van het type begint met de eerste letter(s) van het baksel. In deze publikatie betreft dat:

kp grijsbakkend kogelpot aardewerk
g grijsbakkend aardewerk
s1 steengoed zonder oppervlaktebehandeling
s2 steengoed met oppervlaktebehandeling
r roodbakkend aardewerk
w witbakkend aardewerk
ha Hafner waar
wa werra aardewerk
we wezer aardewerk
m majolica
f faience
p porselein
gl glas

Voor de hoofdvorm worden doorgaans de eerste drie letters van de benaming gebruikt, bijvoorbeeld een roodbakkende grape = r-gra-. Specifieke details zijn aangegeven met een typenummer.

De datering betreft in deze publikatie altijd de datering van de context en niet van de individuele voorwerpen. Dateringen worden gegeven met een cijfer voor de eeuw, een hoofdletter voor halve eeuwen (A, B voor respectievelijk eerste of tweede helft) en kleine letters voor kwarteeuwen (a, b, c, d voor respectievelijk 1ste , 2de, 3de of 4de kwart). In sommige gevallen is daarnaast tussen haakjes de datering nader gespecificeerd in jaartallen.

Bij de maten worden de maximale uitwendige diameter en hoogte gegeven met weglating van toevoegingen, zoals oren en stelen. De voetmaat betreft de maximale diameter van standring, standvoet of bodem.

Alle tekeningen van het aardewerk zijn afgebeeld op schaal 1:4, tenzij anders vermeld. Deze schaal geldt niet voor de foto's. Op de tekeningen zijn ontbrekende delen ingevuld met stippellijnen.

CATALOGUS

Pottenbakkersafval: grijsbakkend kogelpotaardewerk

Afb. 21
1. *91ANT/17-4*
2. *HA5.kp-kog-1*
3. *13bc*
4. *21/21,5/-*
5a. *kogelpot*
5c. *bezemstreek*
6a. *bol*
7. *kogelpot*
8. *Haarlem*

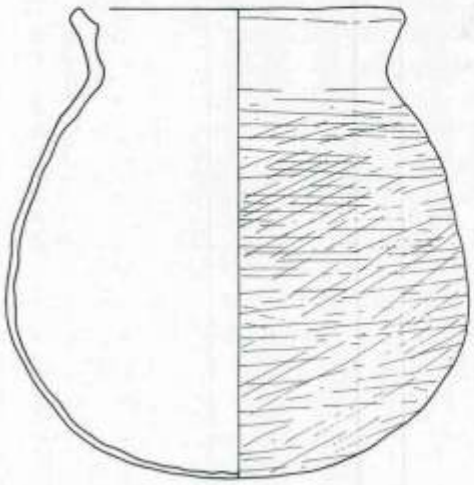

Afb. 22
1. *91ANT/140-2*
2. *HA5.kp-kog-1*
3. *13bc*
4. *17,5/16,5/-*
5a. *kogelpot*
5c. *bezemstreek*
6a. *bol*
7. *kogelpot*
8. *Haarlem*

Afb. 23
1. *91ANT/168-5*
2. *HA5.kp-kog-1*
3. *13bc*
4. *17/-/-*
5a. *kogelpot.*
5c. *diagonale vingervegen*
7. *kogelpot*
8. *Haarlem*

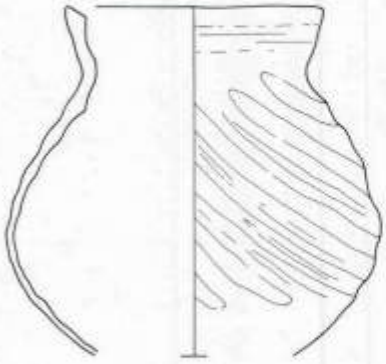

Afb. 24
1. *91ANT/175*
2. *HA5.kp-kog-1*
3. *13bc*
4. *16,5/-/-*
5a. *kogelpot*
5c. *diagonale vingervegen*
7. *kogelpot*
8. *Haarlem*

Afb. 25
1. *88ANT/025*
2. *HA4.kg-kog-2*
3. *13c*
5a. *kogelpot*
7. *kogelpot*
8. *Haarlem*

Afb. 26
1. *91ANT/141-1*
2. *HA5.kp-kog-2*
3. *13bc*
4. *16,5/-/-*
5a. *kogelpot*
5c. *bezemstreek*
7. *kogelpot*
8. *Haarlem*

Afb. 27
1. *91ANT/17*
2. *HA5.kp-kog-3*
3. *13bc*
4. *20/-/-*
5a. *kogelpot*
5c. *bezemstreek*
7. *kogelpot*
8. *Haarlem*

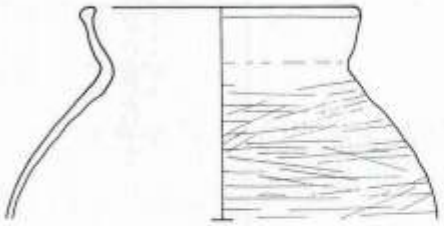

Afb. 28
1. *91ANT/141-3*
2. *HA5.kg-kog-3*
3. *13bc*
4. *13/-/-*
5a. *kogelpot*
5c. *bezemstreek*
7. *kogelpot*
8. *Haarlem*

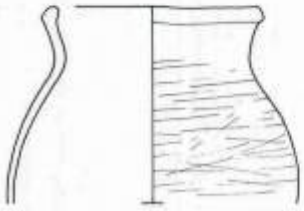

Afb. 29
1. *91ANT/171-6*
2. *HA5.kg-kog-4*
3. *13bc*
4. *31/-/-*
5a. *kogelpot*
5c. *bezemstreek*
7. *kogelpot*
8. *Haarlem*

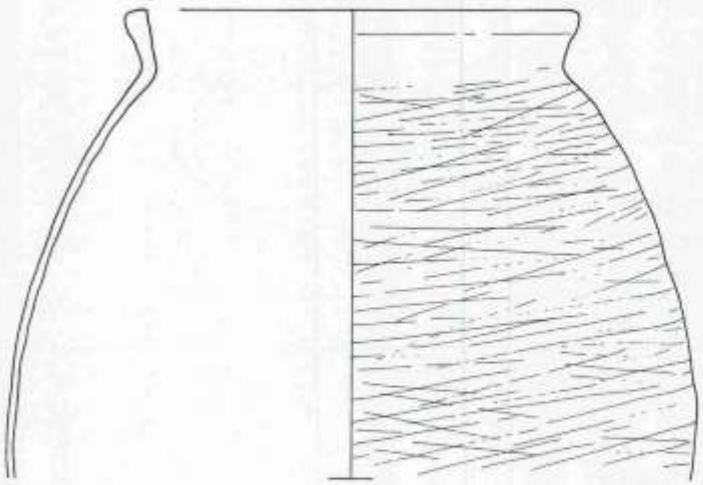

Afb. 30
1. *91ANT/106-1*
2. *HA5.kg-kog-5*
3. *13bc*
4. *24/-/-*
5a. *kogelpot*
5c. *bezemstreek*
7. *kogelpot*
8. *Haarlem*

Afb. 31
1. *91ANT/145-2*
2. *HA5.kg-kog-5*
3. *13bc*
4. *38/-/-*
5a. *kogelpot*
5c. *bezemstreek*
7. *kogelpot*
8. *Haarlem*

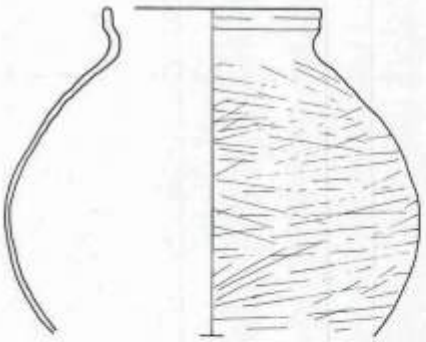

Afb. 32
1. *91ANT/146*
2. *HA5.kg-kog-5*
3. *13bc*
5a. *kogelpot*
7. *kogelpot*

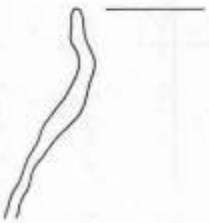

Pottenbakkersafval: roodbakkend

Afb. 33
1. *91ANT/80*
2. *HA5.r-kog-1*
3. *13bc*

5a. *kogelpot*
5c. *bezemstreek*
7. *kogelpot*
8. *Haarlem*

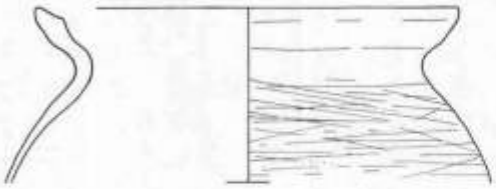

Afb. 34
1. *91ANT/158*
2. *HA5.r-kog-1*
3. *13bc*

5a. *kogelpot*
5c. *bezemstreek*
7. *kogelpot*
8. *Haarlem*

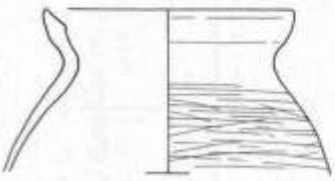

Afb. 35
1. *91ANT/8-1*
2. *HA5.r-kog-1*
3. *13bc*

5a. *kogelpot*
5c. *diagonale vingervegen*
7. *kogelpot*
8. *Haarlem*

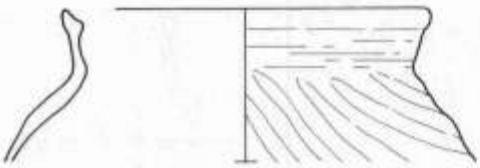

Afb. 36
1. *91ANT/168-1*
2. *HA5.r-kog-2*
3. *13bc*
4. *14/14/-*

5a. *kogelpot*
5c. *diagonale vingervegen*
7. *kogelpot*
8. *Haarlem*

Afb. 37
1. *91ANT/202*
2. *HA5.r-kog-3*
3. *13bc*

5a. *kogelpot*
7. *kogelpot*
8. *Haarlem*

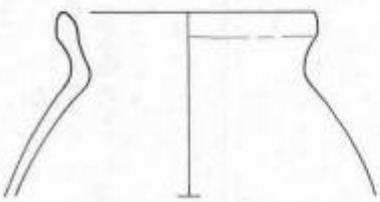

Afb. 38
1. 91ANT/103
2. HA5.r-kog-3
3. 13bc
4. 22,5/-/-
5a. kogelpot
5c. bezemstreek
7. kogelpot
8. Haarlem

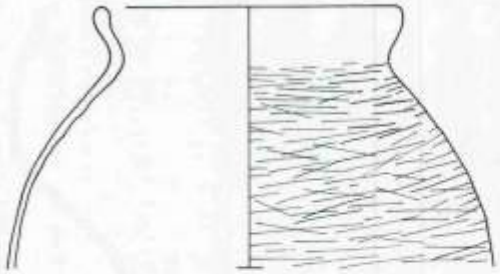

Pottenbakkersafval: gedraaid grijsbakkend

Afb. 39
1. 91ANT/14
2. HA5.g-kan-5
3. 13bc
4. 21,5/-/-
5a. grijsbakkend
6b. worstoor, verticaal
7. kan
8. Haarlem

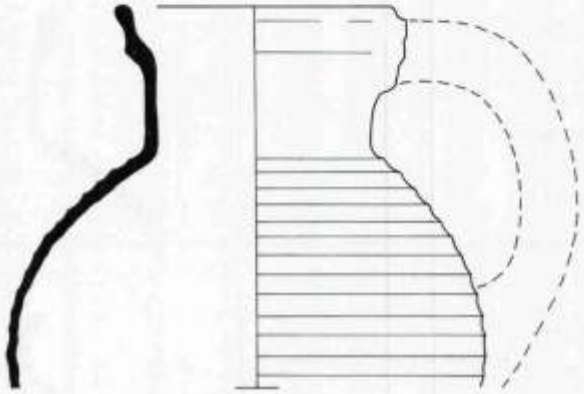

Afb. 40
1. 91ANT/170-12
2. HA5.g-kan-5
3. 13bc
4. 23/28/13
5a. grijsbakkend
6a. standlobben
6b. worstoor, verticaal
7. kan
8. Haarlem

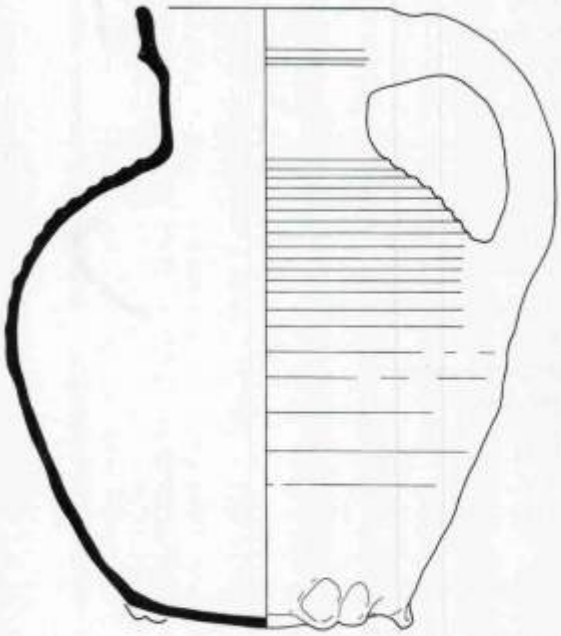

Afb. 41
1. *91ANT/146*
2. *HA5.g-kan-10*
3. *13bc*
4. *24/-/-*
5a. *grijsbakkend*
6b. *worstoor, verticaal*
7. *kan*
8. *Haarlem*

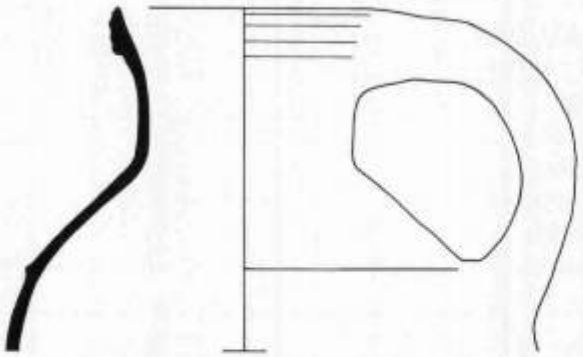

Afb. 42
1. *91ANT/8-3*
2. *HA5.g-kan-11*
3. *13bc*
5a. *grijsbakkend*
7. *kan*
8. *Haarlem*

Afb. 43
1. *91ANT/168-1*
2. *HA5.g-kan-12*
3. *13bc*
4. *16,5/-/-*
5a. *grijsbakkend*
6b. *worstoor, verticaal*
7. *kookkan*
8. *Haarlem*

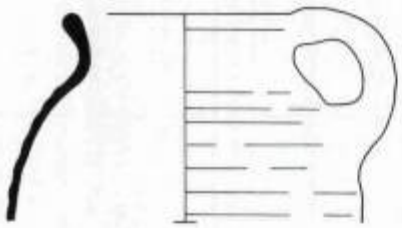

Afb. 44
1. *91ANT/135*
2. *HA5.g-pot-4*
3. *13bc*
5a. *grijsbakkend*
5c. *golvende kamstreekversiering op schouder*
7. *voorraadpot*
8. *Haarlem*

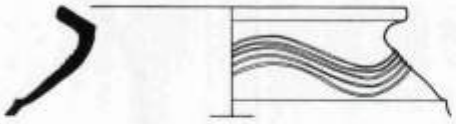

Pottenbakkersafval, gedraaid roodbakkend

Afb. 45
1. *91ANT/16*
2. *HA5.r-bak-19*
3. *13bc*
4. *17/4/14*

5a. *roodbakkend*
6b. *holle steel*
7. *bakpan*
8. *Haarlem*

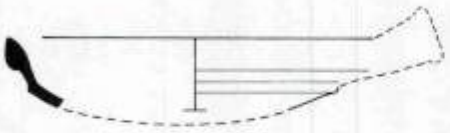

Afb. 46
1. *91ANT/155-9*
2. *HA5.r-bak-32*
3. *13bc*
4. *21,5/5/18,5*

5a. *roodbakkend*
6a. *bol*
6b. *holle steel*
7. *bakpan*
8. *Haarlem*

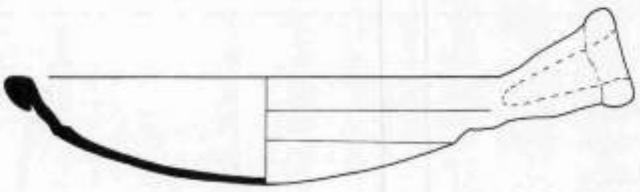

Afb. 47
1. *91ANT/10*
2. *HA5.r-bak-32*
3. *13bc*
4. *23,5/5,5/19*

5a. *roodbakkend*
6a. *bol*
6b. *holle steel*
7. *bakpan*
8. *Haarlem*

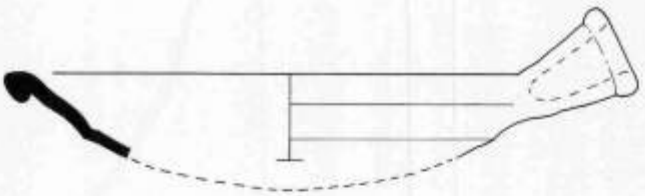

Afb. 48
1. *91ANT/145-4*
2. *HA5.r-bak-40*
3. *13bc*
4. *22/6/20*

5a. *roodbakkend*
6a. *bol*
6b. *holle steel*
7. *bakpan*
8. *Haarlem*

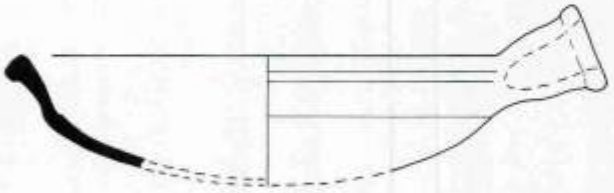

Afb. 49
1.91ANT/80
2. HA5.r-kan-48
3. 13bc
4. 24/-/-
5a. roodbakkend
6b. worstoor, verticaal
6c. schenklip
7. kan
8. Haarlem

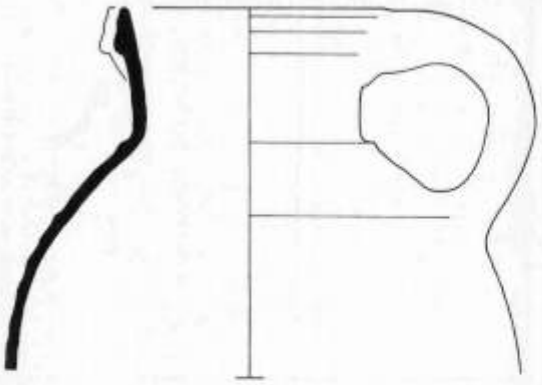

Afb. 50
1. 91ANT/177
2. HA5.r-kan-48
3. 13bc
4. 23/27/12
5a. roodbakkend
6a. standlobben
6b. worstoor, verticaal
6c. schenklip
7. kan
8. Haarlem

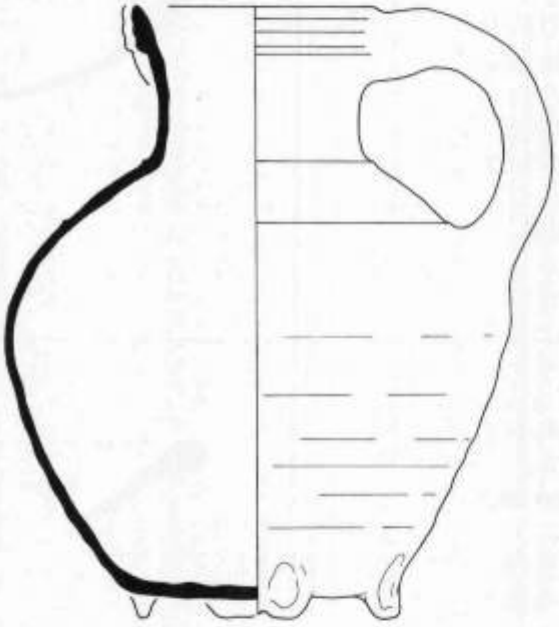

Afb. 51
1. 91ANT/92-13
2. HA5.r-kan-49
3. 13bc
4. 24/30/11
5a. roodbakkend
6a. standlobben
6b. worstoor, verticaal
7. kan
8. Haarlem

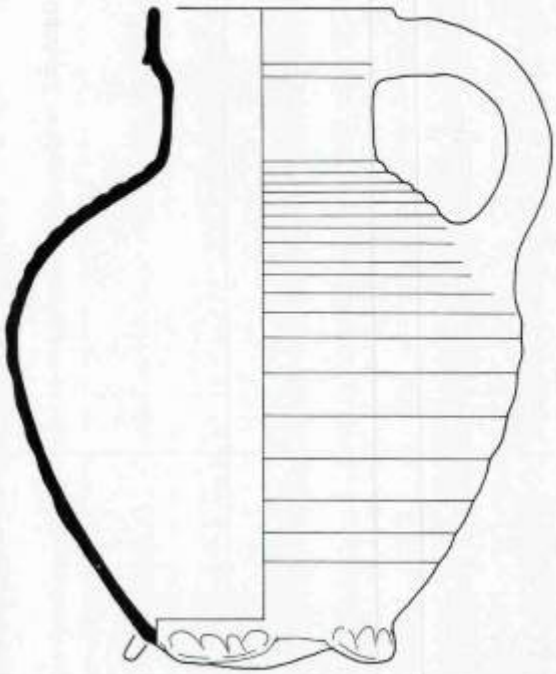

Afb. 52
1. 91ANT/167
2. HA5.r-kan-50
3. 13bc
4. 17,5/18/10,5
5a. roodbakkend
6a. lensvormig
6b. worstoor, verticaal
7. kookkan
8. Haarlem

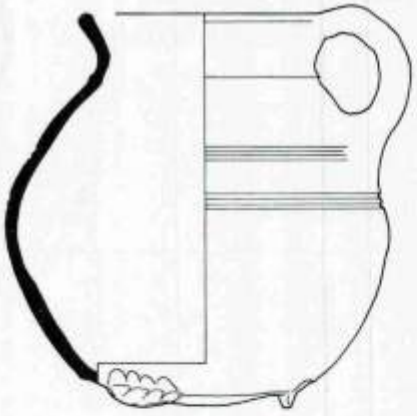

Afb. 53
1. 91ANT/48
2. HA5.r-pot-5
3. 13bc
5a. roodbakkend
5c. fijne kamstreek op schouder
7. kookkan
8. Haarlem

Steengoed

Afb. 54
1. *88ANT/005/43*
2. *s2-kan-14*
3. *16d-17a*
4. *6/9,2/4*
5a. *steengoed*
6a. *standvlak*
6b. *lintoor*
7. *kan*
8. *Rijnland*
9. *Clevis & Thijssen 1989*

Afb. 55
1. *88ANT/008/5*
2. *s2-kan-55*
3. *16d-17a*
4. *13,2/19,2/7,5*
5a. *steengoed*
5b. *zoutglazuur*
5c. *kerbschnitt op schouder, rolstempelmedaillons op hals, verticale groeven op buik*
6a. *standvlak*
6b. *lintoor*
7. *kan*
8. *Frechen*
9. *Bartels 1999, p.576, afb.174*

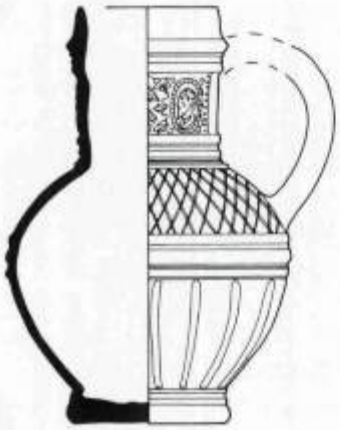

Afb. 56
1. *88ANT/005/44*
2. *s2-zal-4*
3. *16d-17a*
4. *3,4/4,5/2,5*
5a. *steengoed*
5b. *zoutglazuur*
6a. *standvlak*
7. *zalfpotje*
8. *Rijnland*
9. *Jacobs & Van Veen 1996, p.69, afb.14*

Roodbakkend

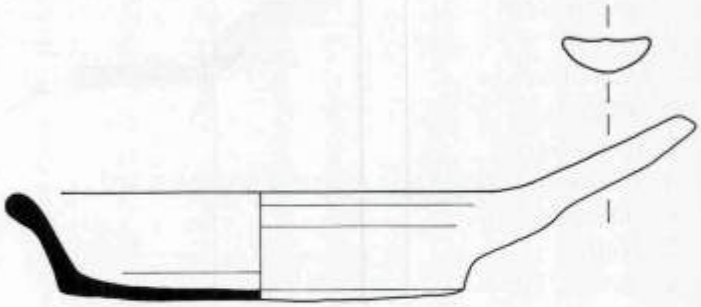

Afb. 57
1. *91ANTBPIV/22*
2. *r-bak-1*
3. *14d - 15A*
4. *23.6/5/18.6*

5a. *roodbakkend*
5b. *inwendig loodglazuur, buitenzijde ongeglazuurd*
6a. *licht bol*
6b. *steel plat*
7. *bakpan*
9. *Clevis & Kottman 1989*

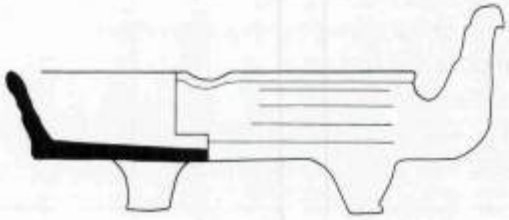

Afb. 58
1. *88ANT/008/13*
2. *r-bak-18*
3. *16*
4. *19/6,4/16*

5a. *roodbakkend*
5b. *binnenzijde loodglazuur*
6a. *driepoot*
6b. *kromme steel*
6c. *buitenzijde beroet; schenklip 90°*
7. *bakpan*
9. *Bitter 1997, p.47, afb.140*

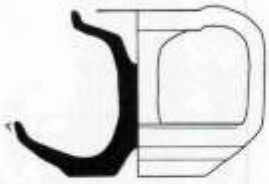

Afb. 59
1. *88ANT/009/2*
2. *r-bla-2*
3. *15B-16A*
4. *11,6/7,6/6,4*

5a. *roodbakkend*
5b. *binnen- en buitenzijde loodglazuur*
6b. *verticaal lintoor*
6c. *schenklip*
7. *blaker*

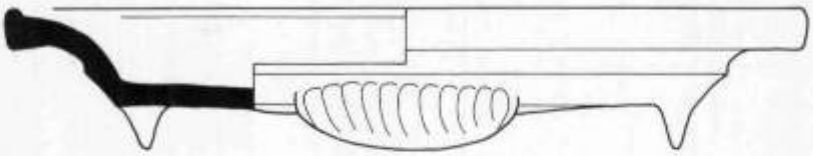

Afb. 60
1. *91ANTBPIV*
2. *r-bor-1*
3. *14d - 15A*
4. *37/6.5/26.8*

5a. roodbakkend
5b. inwendig loodglazuur, uitwendig ongeglazuurd
6a. standlobben (3)
7. *bord*
9. *Jacobs 1995 A, p. 14, afb. 24*

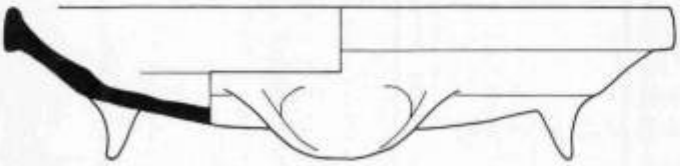

Afb. 61
1. *91ANTBPIII/3*
2. *r-bor-6*
3. *17b - 18a*
4. *31/7/24*

5a. roodbakkend
5b. inwendig loodglazuur, slib,
5c. binnenzijde slibversiering in kamtechniek
6a. standlobben (3)
6c. bovenzijde scheef
7. *bord*
9. *Clevis & Kleij 1990, p. 86, afb. 5*

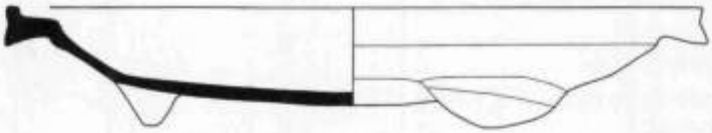

Afb. 62
1. *88ANT/005/42*
2. *r-bor-6*
3. *16d-17a*
4. *32/5,7/20*

5a. roodbakkend
5b. binnenzijde spiegel tot aan vlag slib met koperoxide, op rand loodglazuur; buitenzijde ongeglazuurd
6a. standlob (3)
7. *bord*
9. *Clevis & Kleij 1990, p.86, afb.5*

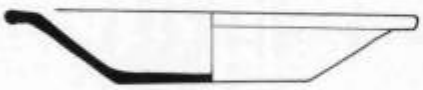

Afb. 63
1. *91ANTKI*
2. *r-bor-7*
3. *18b - 18d*
4. *19/3.5/8.8*

5a. roodbakkend
5b. inwendig loodglazuur, slib, uitwendig ongeglazuurd
5c. spiegel bloem of plantmotief in slibtechniek, binnenzijde vlag vier concentrische cirkels ongeglazuurd
6a. standvlak
7. *bord*
9. *Clevis & Smit 1990, p. 179, afb. 35*

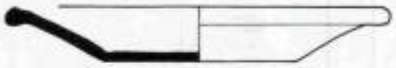

Afb. 64
1. *91ANTBPIII*
2. *r-bor-10*
3. *17b - 18a*
4. *17.8/2.5/8.5*

5a. *roodbakkend*
5b. *inwendig slib, loodglazuur, uitwendig ongeglazuurd*
5c. *binnenzijde spiegel slibversiering in honingraatpatroon, loodglazuur, vlag concentrische sliblijnen ongeglazuurd*

6a. *standvlak*
7. *bord*
8. *Nederrijn*
9. *Clevis & Smit 1990, p. 79, afb. 38*

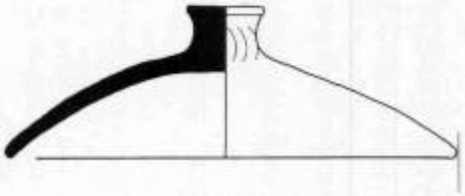

Afb. 65
1. *88ANT/005/2*
2. *r-dek-1*
3. *16-17a*
4. *21/7*

5a. *roodbakkend*
5b. *ongeglazuurd*

6b. *knop*
7. *deksel*
9. *Clevis & Kottman 1989, p.94, afb.11-51*

Afb. 66
1. *88ANT/009/1*
2. *r-dek-5*
3. *15B-16A*
4. *12/5/-*

5a. *roodbakkend*

6b. *knop*
7. *deksel*
9. *Clevis & Smit 1990, p.180, afb.42*

Afb. 67
1. *91ANTBPIII*
2. *r-dek-28*
3. *17b - 18a*
4. *8.2/2.8/6*

5a. *roodbakkend*
5b. *bovenzijde loodglazuur, onderzijde ongeglazuurd*

6b. *knop*
7. *deksel*

Afb. 68
1. *91ANTBPIV/5*
2. *r-gra-3a*
3. *14d - 15A*
4. *11.5/10.5/7.9*
5a. *roodbakkend*
5b. *binnenzijde bodem en rand spaarzaam loodglazuur, buitenzijde tegenover oor*
5c. *draairillen op schouder*
6a. *driepoot*
6b. *worstoor vertikaal (1)*
7. *grape*
9. *Jacobs & Van Veen 1996, p. 72, afb. 31*

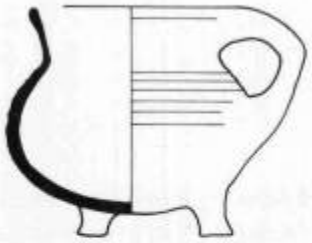

Afb. 69
1. *91ANTBPIV/6*
2. *r-gra-3a*
3. *14d - 15A*
4. *11.4/12.2/7.6*
5a. *roodbakkend*
5b. *binnenzijde bodem en rand spaarzaam loodglazuur, buitenzijde tegenover oor*
5c. *draairillen op schouder*
6a. *driepoot*
6b. *worstoor vertikaal (1), deels ontbrekend*
7. *grape*
9. *Jacobs & Van Veen 1996, p.72, afb. 30*

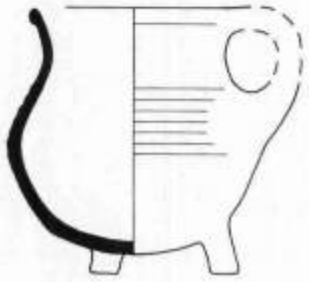

Afb. 70
1. *91ANTBPIV/8*
2. *r-gra-3a*
3. *14d - 15A*
4. *14.5/14.2/8.4*
5a. *roodbakkend*
5b. *binnenzijde bodem en rand spaarzaam loodglazuur, buitenzijde tegenover oor*
5c. *draairillen op schouder*
6a. *driepoot*
6b. *worstoor vertikaal (1)*
7. *grape*
9. *Jacobs & Van Veen 1996, p. 72, afb. 30*

Afb. 71
1. *91ANTBPIV/21*
2. *r-gra-6a*
3. *14d - 15A*
4. *17.4/16.5/9.6*
5a. *roodbakkend*
5b. *binnenzijde bodem en rand spaarzaam loodglazuur, buitenzijde tegenover oor*
6a. *driepoot*
6b. *worstoor vertikaal (1)*
7. *grape*
9. *Clevis & Kottman 1989, p. 96, afb. 19.19/19.20*

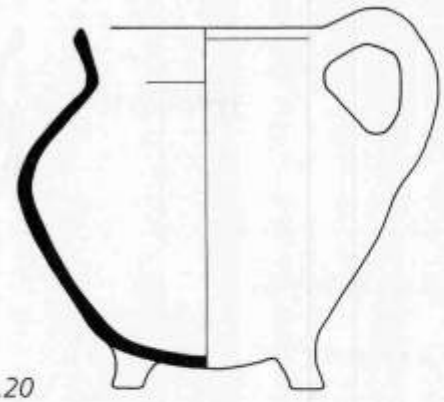

Afb. 72
1. *91ANTBPIV/12*
2. *r-gra-6b*
3. *14d - 15A*
4. *20.7/18/12.2*
5a. *roodbakkend*
5b. *binnenzijde bodem en rand spaarzaam loodglazuur, buitenzijde tegenover oor*
6a. *driepoot*
6b. *worstoor vertikaal (2)*
7. *grape*
9. *Thijssen 1991*

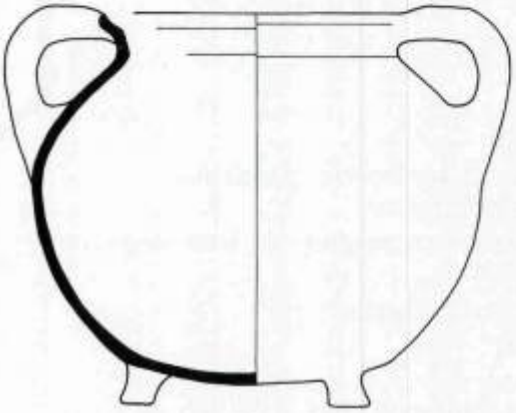

Afb. 73
1. *91ANTBPII*
2. *r-gra-10b*
3. *17b - 18a*
4. *20/15.5/11.6*
5a. *roodbakkend*
5b. *binnenzijde geheel loodglazuur, buitenzijde spaarzaam op schouder*
5c. *drie ribbels op schouder en buik*
6a. *driepoot*
6b. *worstoor vertikaal (2)*
7. *grape*
9. *Jacobs & Van Veen 1996, p. 73, afb. 35*

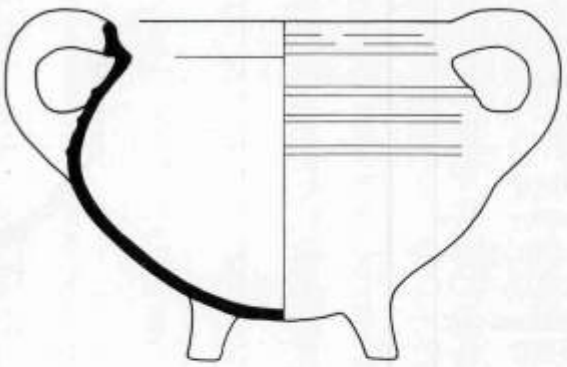

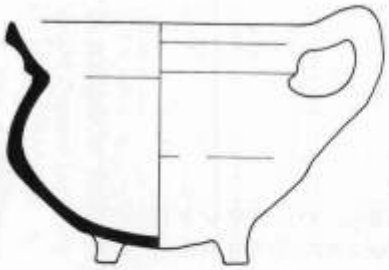

Afb. 74
1. *91ANTBPIII*
2. *r-gra-11a*
3. *17b - 18A*
4. *14.2/11/7.4*

5a. *roodbakkend*
5b. *loodglazuur*
6a. *driepoot*
6b. *worstoor vertikaal, geknepen*
7. *grape*
9. *Van Veen & Carmiggelt 1995, p. 58, afb. 38 e.v.*

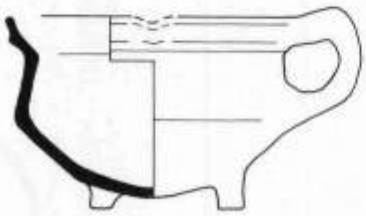

Afb. 75
1. *91ANTBPIII*
2. *r-gra-17a*
3. *17b - 18a*
4. *13.8/8.8/7*

5a. *roodbakkend*
5b. *binnenzijde slib, koperoxide, loodglazuur, buitenzijde loodglazuur*
5c. *binnenzijde slib en koperoxide tot halverwege wand*
6a. *driepoot*
6b. *lintoor vertikaal geknepen*
6c. *schenklip 90°*
7. *grape*
9. *Van Veen & Carmiggelt 1995, p. 58, afb. 42*

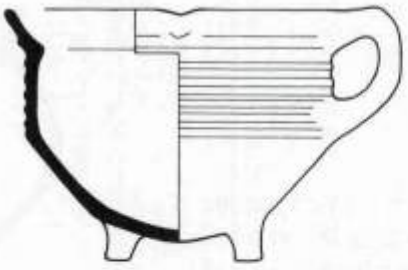

Afb. 76
1. *91ANTBPIII*
2. *r-gra-17a*
3. *17b - 18a*
4. *16/11.5/8*

5a. *roodbakkend*
5b. *loodglazuur*
5c. *draairillen op schouder*
6a. *driepoot*
6b. *lintoor vertikaal (1)*
6c. *schenklip 90°*
7. *grape*
9. *Jacobs & Van Veen 1996, p. 73, afb. 37*

Afb. 77
1. *91ANTBPII*
2. *r-gra-19a*
3. *17b - 18a*
4. *14/-/7.7*
5a. *roodbakkend*
5b. *spaarzaam loodglazuur*
5c. *ribbel overgang hals naar schouder*
6a. *driepoot*
6b. *worstoor vertikaal (1)*
6c. *schenklip 180°*
7. *grape*
9. *Jacobs 1995, p. 39, afb. 51*

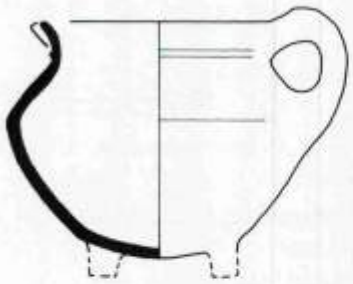

Afb. 78
1. *91ANTBPIV/4*
2. *r-gra-20a*
3. *14d - 15A*
4. *17.4/18.3/11*
5a. *roodbakkend*
5b. *buitenzijde slib, spaarzaam loodglazuur*
5c. *draairillen op schouder, slibbogen en losse punten op schouder, loodglazuur alleen binnenzijde bodem, rand en ter plaatse van slibdecoratie*
6a. *driepoot*
6b. *worstoor vertikaal (1)*
6c. *schenklip 180°*
7. *grape*
9. *Thijssen 1991, p. 81, afb. 115*

Afb. 79
1. *91ANTBPIV*
2. *r-gra-22a*
3. *14d - 15A*
4. *9/11.2/6.5*
5a. *roodbakkend*
5b. *loodglazuur*
5c. *ribbel op overgang schouder/buik*
6a. *driepoot*
6b. *worstoor vertikaal (1)*
7. *grape*
9. *Clevis & Smit 1990, p. 184, afb. 56*

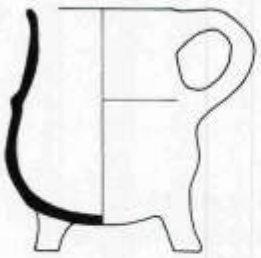

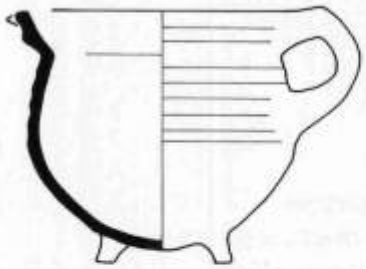

Afb. 80
1. *91ANTBPII*
2. *r-gra-30a*
3. *17b -18a*
4. *13.4/11.6/6.4*

5a. *roodbakkend*
5b. *binnenzijde slib, koperoxide, loodglazuur, buitenzijde loodglazuur*
5c. *draairillen op schouder, binnenzijde tot halverwege wand slib en koperoxide*

6a. *driepoot*
6b. *lintoor vertikaal (1)*
6c. *schenklip 180°*

7. *grape*
9. *Bitter 1995, p. 125, afb. 22*

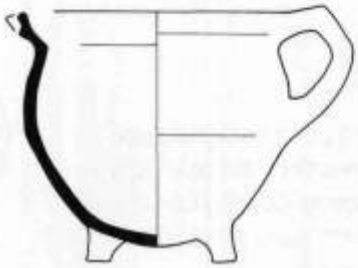

Afb. 81
1. *91ANTBPIII/18*
2. *r-gra-30a*
3. *17d - 18a*
4. *12.8/11.5/7.2*

5a. *roodbakkend*
5b. *binnenzijde slib, koperoxide, loodglazuur, buitenzijde loodglazuur*
5c. *binnenzijde tot aan rand slib en koperoxide*

6a. *driepoot*
6b. *lintoor vertikaal (1)*
6c. *schenklip 180°*

7. *grape*
9. *Van Veen & Carmiggelt 1995, p. 59, afb. 45*

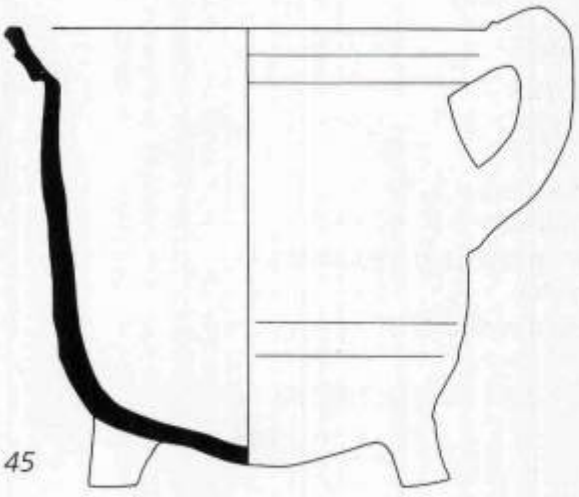

Afb. 82
1. *88ANT/005/41*
2. *r-gra-30*
3. *16d-17a*
4. *22,7/20,7/11*

5a. *roodbakkend*
5b. *binnenzijde slib en koperoxide tot net onder rand, buitenzijde loodglazuur spatten en glazuur onder schenklip en op rand*

6a. *driepoot*
6b *verticaal worstoor*

7. *grape*
9. *Van Veen & Carmiggelt 1995, p. 59, afb. 45*

Afb. 83
1. *91ANTBPIV/17*
2. *r-gra-32b*
3. *14d - 15A*
4. *17.2/15.5/10.8*

5a. *roodbakkend*
5b. *spaarzaam loodglazuur*
5c. *afgeronde kraagrand, twee ribbels op schouder, afgeronde buikknik*

6a. *driepoot*
6b. *worstoor vertikaal (2)*
7. *grape*
9. *Bitter 1995*

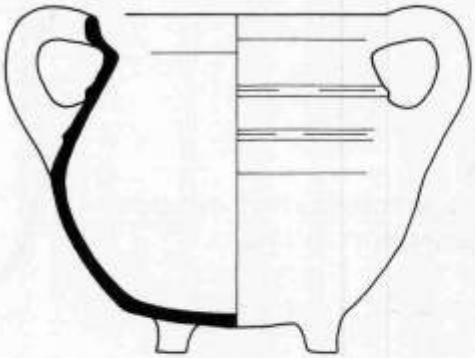

Afb. 84
1. *91ANTPBIV/18*
2. *r-gra-32a*
3. *14d - 15A*
4. *13/11.8/8.4*

5a. *roodbakkend*
5b. *binnenzijde bodem en rand spaarzaam loodglazuur, buitenzijde tegenover oor*
5c. *twee draairillen op schouder*

6a. *driepoot*
6b. *worstoor vertikaal (1)*
7. *grape*
9. *Bitter 1995*

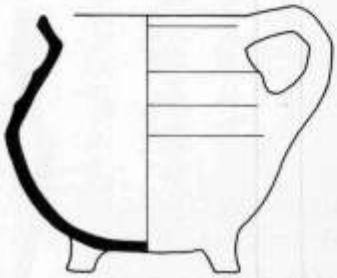

Afb. 85
1. *88ANT/005/64*
2. *r-gra-37a*
3. *16d-17a*
4. *11,2/8,8/6*

5a. *roodbakkend*
5b. *binnen- en buitenzijde loodglazuur*

6a. *driepoot*
6b. *verticaal worstoor (2?)*
6c. *schenklip 180°*
7. *grape*
9. *Bitter 1995, p.127, afb.30*

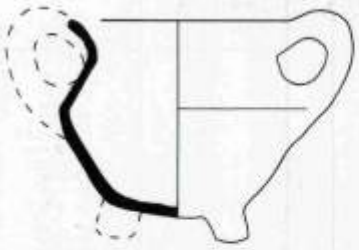

Afb. 86
1. *88ANT/005/39*
2. *r-gra-45a*
3. *16d-17a*
4. *13,6/13,5/10*

5a. roodbakkend
5b. binnenzijde slib en koperoxide tot net onder rand, buitenzijde spatten loodglazuur
6a. driepoot
6b. verticaal worstoor
6c. buitenzijde beroet

7. *grape*
9. *Bitter 1995, p.125, afb. 22*

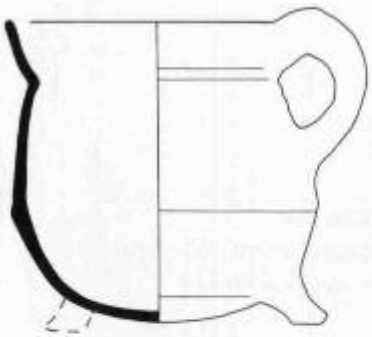

Afb. 87
1. *91ANTBPII*
2. *r-gra-66a*
3. *17b - 18a*
4. *21.6/19.5/13*

5a. roodbakkend
5b. binnenzijde slib, koperoxide, loodglazuur, buitenzijde loodglazuur alleen tegenover oor
5c. binnenzijde slib en koperoxide tot halverwege wand
6a. driepoot
6b. worstoor vertikaal (1)
6c. schenklip 180°

7. *grape*
9. *Clevis & Kleij 1990, p. 88, afb. 13*

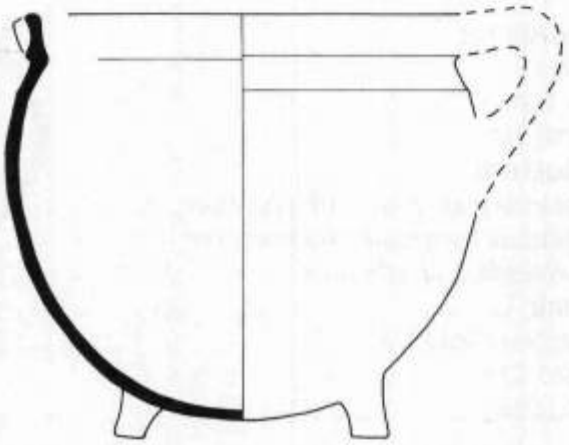

Afb. 88
1. *88ANT/005/11*
2. *r-gra-77a*
3. *16*
4. *12/8,4/7*

5a. roodbakkend
5b. loodglazuur binnenzijde geheel, buitenzijde alleen onder lip
6a. driepoot
6b. worstoor
*6c. schenklip 180_*

7. *grape*
9. *Goldschmitz e.a. 1996, p.66, afb.33*

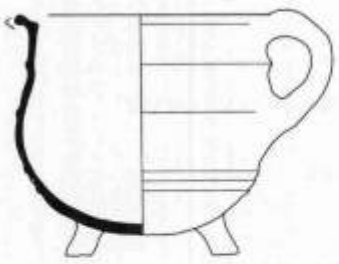

Afb. 89
1. *88ANT/005/3*
2. *r-gra-91b*
3. *17d/18*
4. *25,5/18/15*

5a. *roodbakkend*
5b. *binnenzijde loodglazuur geheel, buitenzijde op rand en in strepen op buik*

6a. *driepoot*
6b. *worstoor verticaal (2)*
7. *grape*
9. *Thijjsen 1991, p. 79, afb. 111*

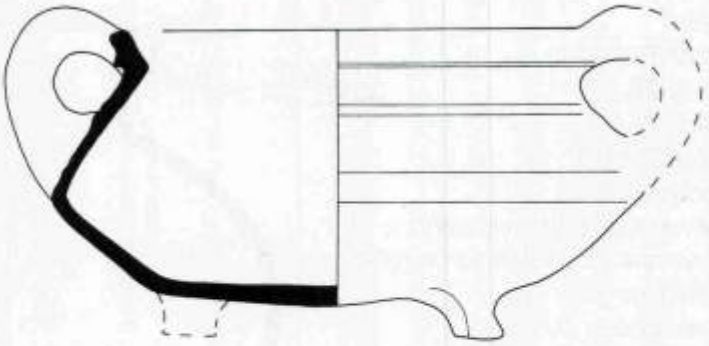

Afb. 90
1. *91ANTBPII/1*
2. *r-gra-91b*
3. *17b - 18A*
4. *13.2/10.5/8*

5a. *roodbakkend*
5b. *loodglazuur*

6a. *driepoot*
6b. *steel krom*
6c. *schenklip 90°*
7. *grape*
9. *Thijssen 1991*

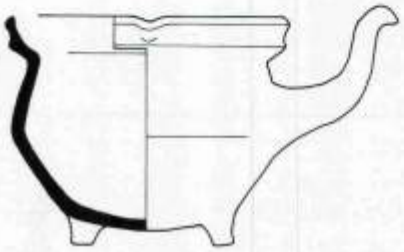

Afb. 91
1. *88ANT/008/1*
2. *r-gra-100a*
3. *15B-16A*
4. *16,5/15,2/12,7*

5a. *roodbakkend*
5b *binnenzijde loodglazuur*
5c. *slibbogen op schouder*

6a. *driepoot*
6b. *verticaal worstoor*
6c. *schenklip?*
7. *grape*

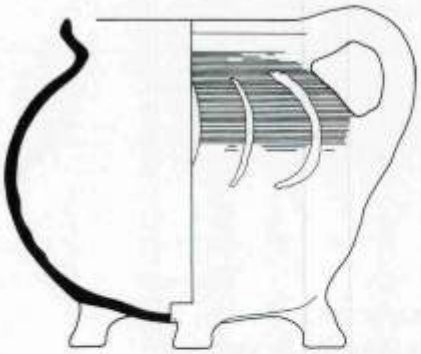

Afb. 92
1. *91ANTBPIV/16*
2. *r-kan-24*
3. *14d - 15A*
4. *24.4/26.6/13*

5a. *roodbakkend*
5b. *binnenzijde bodem en rand spaarzaam loodglazuur, buitenzijde tegenover oor*

6a. *standlobben (4)*
6b. *worstoor vertikaal (1)*
6c. *schenklip 180°*

7. *kan*
9. *Van der Venne & Schnieder 1995, p. 74, afb. A112/127*

Afb. 93
1. *91ANTBPIV/13*
2. *r-kom-5*
3. *14d - 15A*
4. *23.5/9/11.9*

5a. *roodbakkend*

6a. *standlobben (3)*
6c. *binnenzijde beroet*

7. *kom*
9. *Clevis & Kottman 1989, p. 102, afb. 189-87*

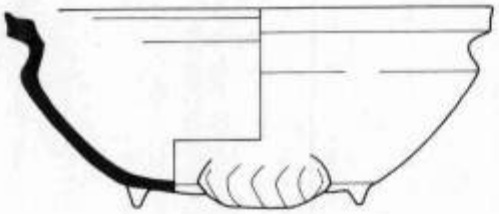

Afb. 94
1. *91ANTBPIII/14*
2. *r-kom-63*
3. *17b - 18a*
4. *18.5/7.7/7.2*

5a. *roodbakkend*
5b. *binnenzijde slib, koperoxide, loodglazuur, buitenzijde loodglazuur*
5c. *binnenzijde slib met koperoxide tot aan randl*

6a. *standring*
6b. *worstoor horizontaal (2)*
6c. *schenklip 90°*

7. *kom*

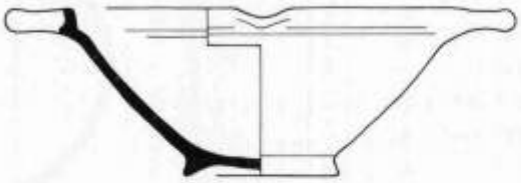

Afb. 95

1. *91ANTBPII*
2. *r-kop-2*
3. *17b - 18a*
4. *13.4/7.5/5.6*

5a. *roodbakkend*
5b. *binnenzijde slib, koperoxide, loodglazuur, buitenzijde loodglazuur*
5c. *draairillen buitenzijde wand, binnenzijde slib en koperoxide tot net onder rand*

6a. *standring*
6b. *worstoor vertikaal, geknepen (1)*

7. *kop*
9. *Van Veen & Carmiggelt 1995, p. 61, afb. 53*

Afb. 96

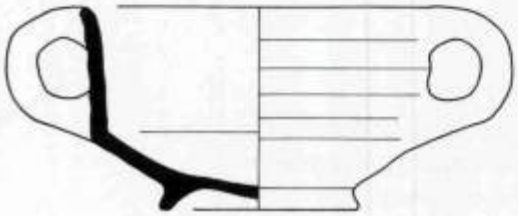

1. *91ANTBPIV*
2. *r-kop-2*
3. *14d - 15A*
4. *16.6/9.3/9.5*

5a. *roodbakkend*
5b. *binnenzijde loodglazuur*
5c. *draairillen buitenzijde wand*

6a. *standring*
6b. *worstoor vertikaal (2)*

7. *kop*
9. *Jacobs 1995 A, p. 8, afb. 8*

Afb. 97

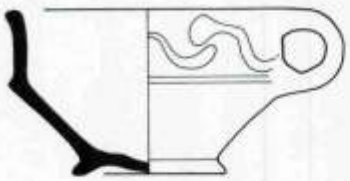

1. *91ANTBPII*
2. *r-kop-4*
3. *17b - 18a*
4. *13/7.6/7*

5a. *roodbakkend*
5b. *binnenzijde slib, koperoxide, loodglazuur, buitenzijde slib, loodglazuur*
5c. *buitenzijde wand sliblijnen met accenten koperoxide, binnenzijde slib met kamversiering*

6a. *standring*
6b. *lintoor vertikaal, geknepen*

7. *kop*
9. *Clevis & Smit 1990, p. 191, afb. 83-85*

Afb. 98
1. *91ANTBPIII*
2. *r-kop-21*
3. *17b - 18a*
4. *15/7/6.2*

5a. *roodbakkend*
5b. *binnenzijde slib, koperoxide, loodglazuur*
5c. *binnenzijde wand slib in kamtechniek, bodem slibstippen en koperoxide*
6a. *standvlak*
7. *Nederrijn?*
9. *Clevis & thijssen 1989, p. 282*

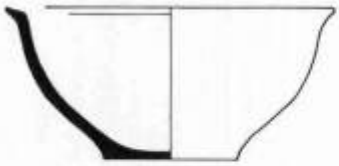

Afb. 99
1. *88ANT/005/46*
2. *r-oli-2*
3. *16d-17a*
4. *9,2/11/8*

5a. *roodbakkend*
5b. *binnenzijde en stam loodglazuur, buitenzijde en rand spaarzaam geglazuurd/ groen-bruine glazuurspatten*
6b. *ophangoor (worstoor)*
7. *olielamp*
9. *Clevis & Kottman 1989, p.105, afb.10-55; Bitter 1995, p.131, afb.44*

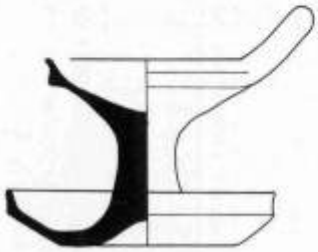

Afb. 100
1. *88ANT/008/14*
2. *r-oli-8*

5a. *roodbakkend*
5b. *loodglazuur*
6b. *horizontaal worstoor*
6c. *tuit*
7. *olielamp*

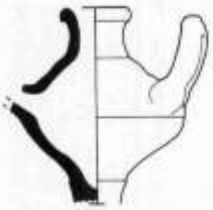

Afb. 101
1. *88ANT/005/17*
2. *r-pis-5*
3. *16d-17a*
4. *19/12,5/10,3*

5a. *roodbakkend*
5b. *binnen- en buitenzijde loodglazuur*
6a. *standring*
6b. *geknepen lintoor*
7. *pispot*
9. *Thijssen 1991, p-89, afb.141*

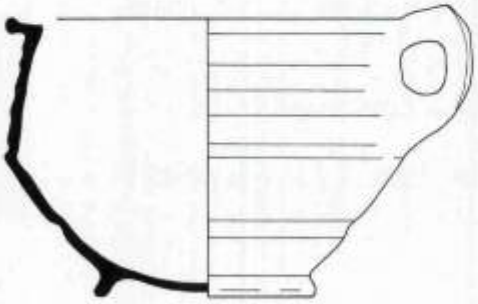

Afb. 102
1. *88ANT/005/18*
2. *r-pis-19*
3. *16d-17a*
4. *19,4/12,7/11*

5a. roodbakkend
5b. binnen- en buitenzijde loodglazuur
6a. licht gewelfde standring
6b. licht geknepen verticaal worstoor

7. *pispot*
9. *Bitter 1998*

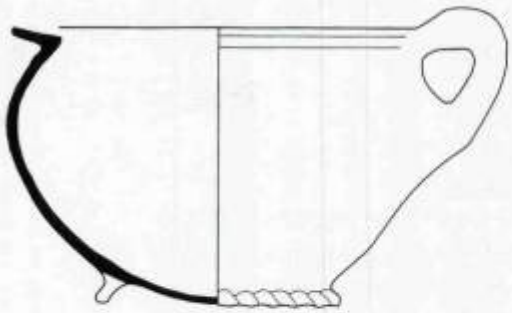

Afb. 103
1. *88ANT/008/15*
2. *r-spa-1*
3. *16d-17a*
4. *7,5/11,2/5,2*

5a. roodbakkend
5b. buitenzijde spaarzaam loodglazuur
6a. standvoet

7. *spaarpot*
9. *Van Veen & Carmiggelt 1995, p.61, afb.60*

Afb. 104
1. *91ANTBPIII*
2. *r-stk-2*
3. *17b - 18a*
4. *16.5/7.5/10*

5a. roodbakkend
5b. loodglazuur
6a. driepoot
6b. steel plat
6c. schenklip 90°

7. *steelkom*
9. *Van Veen & Carmiggelt 1995, p. 62, afb. 63*

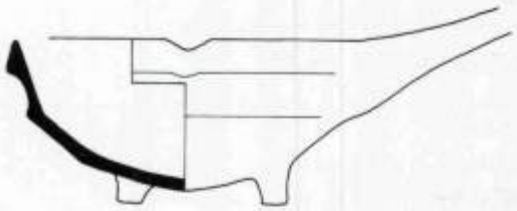

Afb. 105
1. *88ANT/005/55*
2. *r-tes-1*
3. *16d-17a*
4. *13,2/9/7,5*

5a. roodbakkend
6a. driepoot
6c. vierkant

7. *test*
9. *Clevis & Kottman 1989, p.11, afb.11-188*

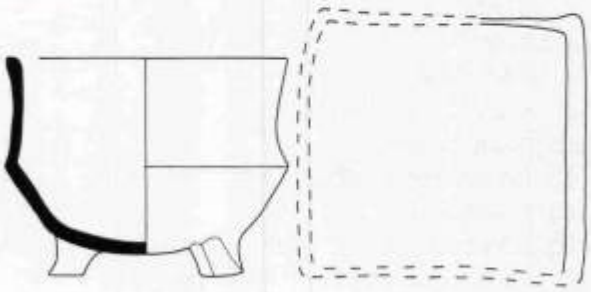

Afb. 106
1. *88ANT/005/54*
2. *r-tes-4*
3. *16d-17a*
4. *13,3/7,3/7*

5a. *roodbakkend*

6a. *driepoot*
6b. *korte steel*

7. *test*
9. *Jacobs 1996, p.42, afb.61*

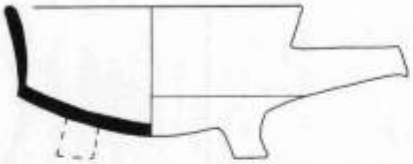

Afb. 107
1. *88ANT/005/53*
2. *r-tes-5*
3. *16d-17a*
4. *12,3/7,5/6,5*

5a. *roodbakkend*

6a. *driepoot*
6b. *worstoor verticaal*
6c. *binnenzijde sterk beroet*

7. *test*
9. *Bitter 1997, p.66, afb.198; Jacobs 1996, p.43, afb.62*

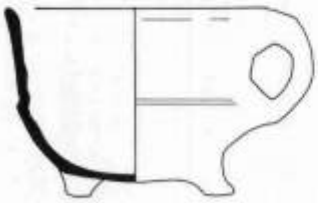

Afb. 108
1. *88ANT/005/52*
2. *r-tes-12*
3. *16d-17a*
4. *10/8,8/6,2*

5a. *roodbakkend*

6a. *standring*
6b. *oor ontbreekt*
6c. *vierkant*

7. *test*

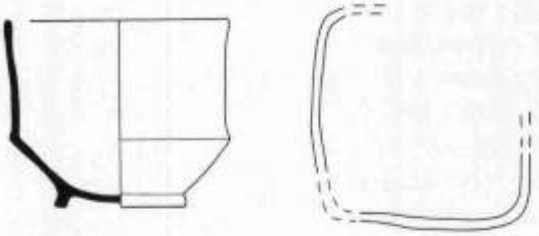

Afb. 109
1. *91ANTBPIV/14*
2. *r-vet-3*
3. *14d - 15A*
4. *48.2/37.6/8.5 - 4/11.5*

5a. *roodbakkend*
5b. *binnenzijde loodglazuur*

6a. *standlob (1)*
6b. *steel plat*
6c. *ophangoog aan korte en lange zijde, schenklip korte zijde*

7. *vetvanger*
8. *Haarlem?*
9. *Jacobs 1995 A, p. 15, afb. 25*

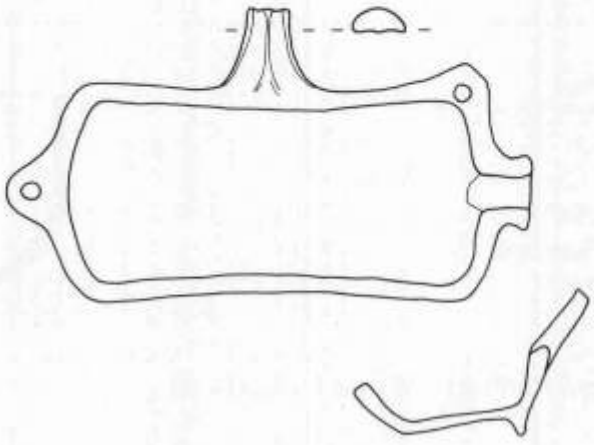

Afb. 110
1. *91ANTBPIII*
2. *r-vog-1*
3. *17b - 18a*
4. *9/6.4/3*

5a. *roodbakkend*
5b. *loodglazuur*

6a. *standvlak*
6c. *een zijde afgeplat*

7. *vogeldrinkbak*

Afb. 111
1. *88ANT/005/29*
2. *r-vst-3*
3. *16d-17a*

5a. *roodbakkend*
5b. *buitenzijde loodglazuur*
5c. *rozetten rond luchtgat, op plaat mannengezicht met aan weerszijden vruchten, gele sliblijn met wafelpatroon onder oor, drie wafelstempels, applique griffioen, heiligenfiguur, mogelijk hondje of draak met schild op oor*

7. *vuurstolp*
8. *Alkmaar?*
9. *Bitter 1995, p.137, afb.65*

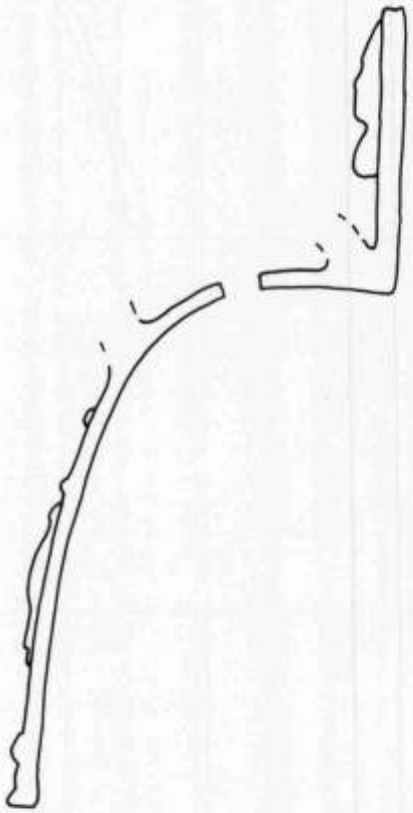

Afb. 112
1. *88ANT/005/30*
2. *r-vst-3*
3. *16d-17a*

5a. *roodbakkend*
5b. *buitenzijde loodglazuur*
5c. *onder oor applique van vlinder in wit, aan weerszijden oor boven luchtgat gekroonde leeuwenkop, op nok zonnetje met gezicht*

7. *vuurstolp*
8. *Alkmaar?*
9. *Bitter 1995, p.137, afb.65*

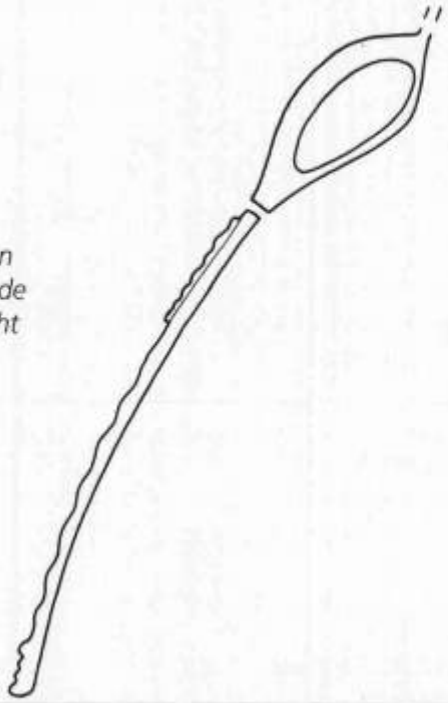

Afb. 113
1. *91ANTBPIII*
2. *r-zal-1*
3. *17b - 18a*
4. *5.7/4.7/4*

5a. *roodbakkend*
5b. *binnenzijde loodglazuur*

6a. *standvlak*
7. *zalfpot*

Afb. 114
1. *91ANTBPIII*
2. *r-zal-6*
3. *17b - 18a*
4. *8/5.6/3.8*

5a. *roodbakkend*
5b. *loodglazuur*

6a. *standring*
7. *zalfpot*

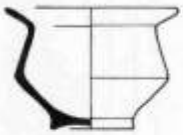

Afb. 115
1. *88ANT/005/31*
2. *r-zou-2*
3. *?*
4. *7,6/4/4,5*

5a. *roodbakkend*
5b. *binnenzijde loodglazuur met koperoxide aan rand, wand en bodem; buitenzijde alleen glazuurspatten*

6a. *standvoet*
7. *zoutvat*

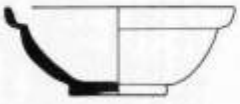

Witbakkend

Afb. 116
1. *88ANT/005/37*
2. *w-bak-3*
3. *16d-17a*
4. *21/4,4/18,6*

5a. *witbakkend*
5b. *binnenzijde loodglazuur met koperoxide*
6b. *samengeknepen platte steel*
6c. *buitenzijde beroet*
7. *bakpan*
9. *Jacobs 1996, p.44, afb.66*

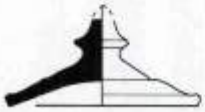

Afb. 117
1. *88ANT/005/60*
2. *w-dek-5*
3. *16d-17a*
4. *8,8/4,8/-*

5a. *witbakkend*
5b. *buitenzijde loodglazuur met koperoxide*
6b. *knop*
7. *deksel*
9. *Bitter 1997, p.79, afb.235*

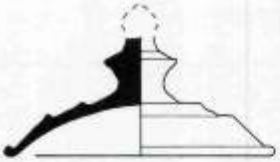

Afb. 118
1. *88ANT/005/38*
2. *w-dek-11*
3. *16d-17a*
4. *121,8/7,2/-*

5a. *witbakkend*
5b. *loodglazuur met koperoxide*
6b. *knop*
7. *deksel*

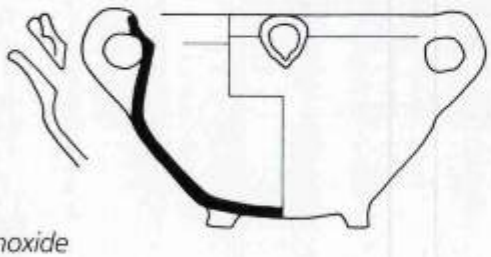

Afb. 119
1. *91ANTKI*
2. *w-gra-24*
3. *18b - 18d*
4. *14.4/9.7/8.6*

5a. *witbakkend*
5b. *mangaanoxide, loodglazuur*
5c. *buitenzijde: loodglazuur met mangaanoxide vlekken, binnenzijde: loodglazuur*
6a. *driepoot*
6b. *worstoor vertikaal geknepen (2)*
6c. *tuit 90°*
7. *grape, tuitpot, roompot*
9. *Bitter 1997, p. 81, afb. 243*

Afb. 120
1. *91ANTBPII*
2. *w-gra-37*
3. *17b - 18a*
4. *17/15.4/11.4*

5a. *witbakkend*
5b. *koperoxide, loodglazuur*
5c. *buitenzijde: koperoxide met loodglazuur, binnenzijde loodglazuur*

6a. *driepoot*
6b. *worstoor vertikaal geknepen (1)*
6c. *schenklip 180°*

7. *grape*
9. *Bitter 1998*

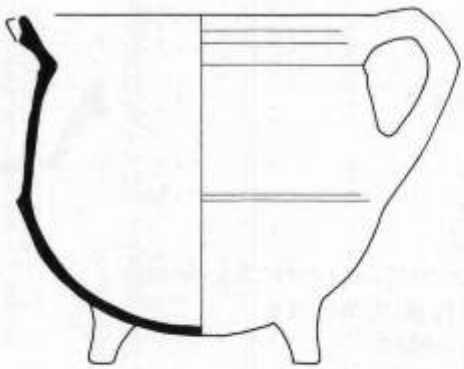

Afb. 121
1. *88ANT/005/33*
2. *w-kop-2*
3. *16d-17a*
4. *13,5/7,7/6,2*

5a. *witbakkend*
5b. *binnenzijde loodglazuur met koperoxide*

6a. *standring*
6b. *verticaal geknepen lintoor*
6c. *evt. w-kop-9*

7. *kop*
9. *Jacobs 1995 A, p.8, afb.7; Bitter 1995, p.145, afb.96*

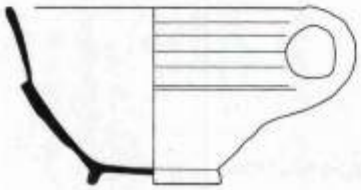

Afb, 122
1. *91ANTBPIII*
2. *w-kop-3*
3. *17b - 18a*
4. *14/8.5/8*

5a. *witbakkend*
5b. *koperoxide, loodglazuur*
5c. *buitenzijde: koperoxide en loodglazuur, binnenzijde loodglazuur*

6a. *standvlak*
6b. *worstoor vertikaal geknepen*

7. *kop*
9. *Jacobs 1996, p. 47, afb. 75*

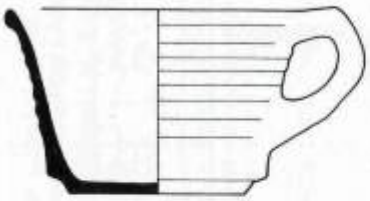

Afb. 123

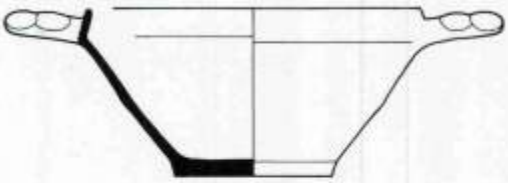

1. *91ANTBPIII*
2. *w-kop-7*
3. *17b - 18a*
4. *16/7.7/7.4*

5a. *witbakkend*
5b. *loodglazuur*
6a. *standvlak*
6b. *worstoor horizontaal geschulpt (2)*
7. *kop*
9. *Jacobs & Van Veen 1996, p. 81, afb. 78*

Afb. 124

1. *91ANTBPII*
2. *w-kop-31*
3. *17b - 18a*
4. *5.1/2.8/2.3*

5a. *witbakkend*
5b. *mangaanoxide, loodglazuur*
5c. *buitenzijde loodglazuur met mangaanoxide vlekken, binnenzijde loodglazuur*
6a. *standvlak*
7. *kop*

Afb. 125

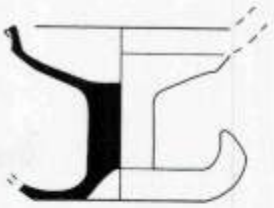

1. *88ANT/005/35*
2. *w-oli-2*
3. *16d-17a*
4. *10,4/8/8*

5a. *witbakkend*
5b. *loodglazuur met koperoxide*
6b. *ontbreekt*
6c. *bovenste schaal met schenklip 180°*
7. *olielamp*
9. *Clevis & Kottman 1989, p.133, afb.11-123*

Afb. 126

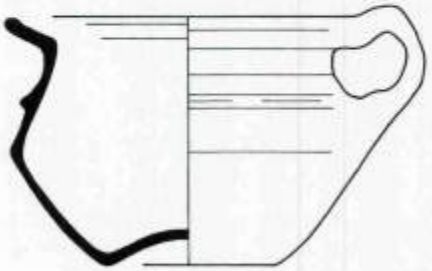

1. *91ANTBPIII*
2. *w-pis-4*
3. *17b - 18a*
4. *16.9/11.4/8*

5a. *witbakkend*
5b. *loodglazuur*
5c. *ribbel op schouder*
6a. *ziel*
6b. *lintoor vertikaal geknepen*
7. *pispot*
9. *Jacobs 1996, p. 48, afb. 81*

Afb. 127

1. 91ANTBPIII
2. w-zal-1
3. 17b - 18a
4. 5.4/5.2/4
5a. witbakkend
5b. loodglazuur
5c. alleen binnenzijde loodglazuur
6a. standvlak
7. zalfpot
9. Jacobs 1996, p. 48, afb. 82

Hafner

Afb. 128

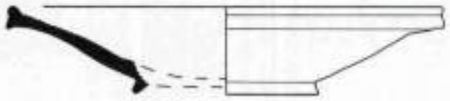

1. 88ANT/005/36
2. ha-bor-5
3. 16d-17a
4. 20,4/4/8,8
5a. witbakkend (Hafner)
5b. binnenzijde loodglazuur met koperoxide
5c. kamstreekcirkel op vlag
6a. standring
7. bord
8. Rijnland

Werra

Afb. 129

1. 91ANTBPII
2 wa-bor-1
3. 16d - 17a
4. 24/3.5/10.6
5a. werra-aardewerk
5b. binnenzijde slib, koperoxide, loodglazuur
5c. binnenzijde vlag en wand concentrische sliblijnen, spiegel eikels of distels?
6a. standvlak
6c. overig materiaal beerput dateert later
7. bord
8. Werra
9. Jacobs & Van Veen 1996, p. 82, afb. 87

Wezer

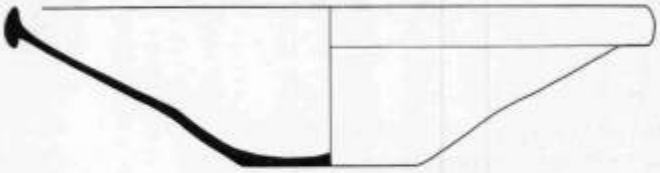

Afb. 130
1. *88ANT/005/20*
2. *we-bor-1*
3. *16d-17a*
4. *30/7,3/7,8*

5a. *roodbakkend*
5b. *buitenzijde loodglazuur geheel*
5c. *slibversiering op spiegel: bloem in geel en groen afgezet met gele bies, op vlag: boven en onder afgezet met bies, daartussen geel/groen ringeloor*

6a. *standvlak*
7. *bord*
8. *Weser*
9. *Clevis & Kleij 1990, p.92, afb.38*

Majolica

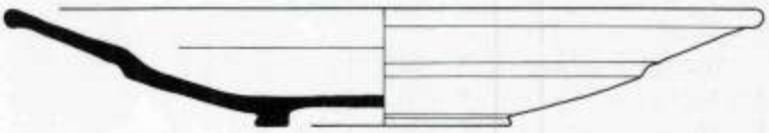

Afb. 131
1. *91ANTBPIII/13*
2. *m-bor-3*
3. *17b - 18a*
4. *35/5.4/11.8*

5a. *majolica*
5b. *inwendig onderglazuur tinglazuur wit, beschildering blauw, bovenglazuur loodglazuur, uitwendig loodglazuur*
5c. *spiegel: dubbele bies met landschap*

6a. *standring*
7. *bord*
9. *Van Veen & Carmiggelt 1995, p. 65, afb. 80*

Afb. 132
1. *88ANT/005/22*
2. *m-bor-3*
3. *16d-17a*
4. *16,4/3,2/8,8*

5a. *majolica*
5b. *onderzijde: loodglazuur, bovenzijde: onderglazuur tinglazuur, beschildering polychroom, bovenglazuur loodglazuur*
5c. *blauwe achtergrond geheel; golflijn op vlag; spiegel geel/bruin afgebiesd; centrale bloem in geel/wit/rood; groene bladeren*
6a. *standring doorboord*
7. *bord*
9. *Van Veen & Carmiggelt 1995, p. 65, afb. 80*

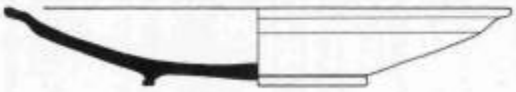

Afb. 133
1. *88ANT/008/8*
2. *m-bor-5*
3. *16d-17a*
4. *23,2/3,4/10,6*

5a. *majolica*
5b. *onderzijde: loodglazuur, bovenzijde: onderglazuur tinglazuur, polychrome beschildering, bovenglazuur loodglazuur*
5c. *spiegel: concentrische cirkels, vlag / driehoekig dambordpatroon*
6a. *standring doorboord*
7. *bord*
9. *Clevis & Kleij 1990, p.92, afb.35*

Afb.134
1. *88ANT/005/24*
2. *m-bor-10*
3. *16b-17a*
4. *24,5/4,3/9,6*

5a. *majolica*
5b. *onderzijde: loodglazuur, bovenzijde: onderglazuur tinglazuur, polychrome beschildering, bovenglazuur loodglazuur*
5c. *beschildering in dambordpatroon*
6a. *standring doorboord*
7. *bord*

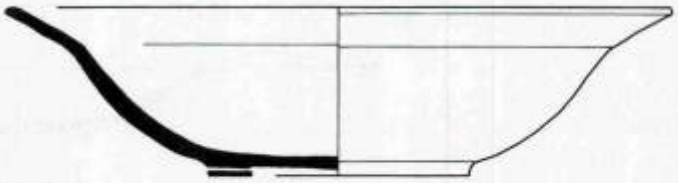

Afb. 135
1. *91ANTBPIII*
2. *m-bor-12*
3. *17b - 18a*
4. *30.5/7.8/12*

5a. *majolica*
5b. *inwendig: onderglazuur tinglazuur wit, beschildering blauw, bovenglazuur loodglazuur, uitwendig: loodglazuur*
5c. *vlag: bies met dubbele bladeren, spiegel: dubbele bies met floraal patroon*
6a. *standring doorboord*
7. *bord*

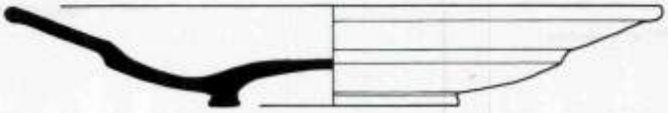

Afb. 136
1. *91ANTBPIII*
2. *m-bor-13*
3. *17b - 18a*
4. *30.5/4.6/11.6*

5a. *majolica*
5b. *inwendig: onderglazuur tinglazuur wit, bovenglazuur loodglazuur, uitwendig loodglazuur*
6a. *standring*
6c. *ziel*
7. *bord*
9. *Bitter 1995, p. 154, afb. 131 (was bor-3)*

Afb. 137
1. *88ANT/005/26*
2. *m-bor-17*
3. *16d-17a*
4. *11,6/2,3/5,5*

5a. *majolica*
5b. *onderzijde: loodglazuur, bovenzijde: onderglazuur tinglazuur, polychrome beschildering, bovenglazuur loodglazuur*
5c. *polychrome cirkels in spiegel*
6a. *standring*
7. *bord*
9. *Bitter 1995, p.155, afb.134 (als m-zou-2)*

Faience

Afb. 138
1. *91ANTBPIII/55*
2. *f-bor-1*
3. *17b - 18a*
4. *20.5/3.4/10*

5a. *faience*
5b. *onderglazuur: tinglazuur wit, bovenglazuur: loodglazuur*
6a. *standring*
7. *bord*
9. *Jacobs & Van Veen 1996, p.85, afb.101*

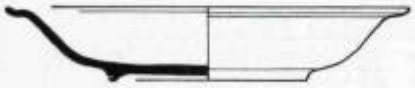

Afb. 139
1. *91ANTBPIII/5*
2. *f-bor-7*
3. *17b - 18a*
4. *18.6/3.4/9*

5a. *faience*
5b. *onderglazuur: tinglazuur wit, beschildering blauw, bovenglazuur: loodglazuur*
5c. *vlag: imitatie kraakporselein, 8 medaillons afwisselend bloem, boekrol, bloem, alsemblad, spiegel: eend? op rots*
6a. *standring doorboord*
7. *bord*
9. *Clevis & Smit 1990, p. 204, afb. 135*

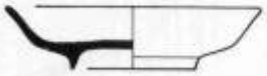

Afb. 140
1. *91ANTBPII/20*
2. *f-bor-8*
3. *17b - 18a*
4. *11.8/2.9/5.7*

5a. *faience*
5b. *onderglazuur tinglazuur wit, beschildering blauw, bovenglazuur loodglazuur*
5c. *vlag: bladmotief en stippen, spiegel: strooibloemen*
6a. *standring*
7. *bord (kop en schotel)*
9. *Clevis & Kottman 1989, p.124, afb.11.211*

Afb. 141
1. *91ANTBPIII/49*
2. *f-bor-10*
3. *17b - 18a*
4. *20/3/10.2*

5a. *faience*
5b. *onderglazuur tinglazuur wit, beschildering blauw, bovenglazuur loodglazuur*
5c. *vlag: imitatie kraakporselein, 6 vakken met afwisselend zonnebloemen en indet, spiegel: pot met bloemen?*

6a. *standring*
7. *bord*
9. *Clevis & Smit 1990, p. 204, afb. 137*

Afb. 142
1. *91ANTBPIII/53*
2. *f-bor-11*
3. *17b - 18a*
4. *25.4/4.4/14*

5a *faience.*
5b. *onderglazuur tinglazuur wit, bovenglazuur loodglazuur*

6a. *standring*
7. *bord*
9. *Clevis & Smit 1990, p. 205, afb. 140*

Afb. 143
1. *91ANTBPIII/10*
2. *f-bor-15*
3. *17b - 18a*
4. *21/4/10.5*

5a. *faience*
5b. *onderglazuur tinglazuur wit, beschildering blauw, bovenglazuur loodglazuur*
5c. *vlag: golflijn, spiegel: dubbele bies met bloemen, onderzijde spiegel: merkteken*

6a. *standring doorboord*
7. *bord*
9. *Thijssen 1991, p.103, afb.190*

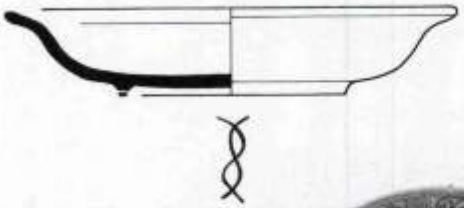

Afb. 144

1. *91ANTKI/4*
2. *f-bor-16*
3. *18b - 18d*
4. *22.8/4.2/12.2*

5a. *faience*
5b. *onderglazuur tinglazuur wit, beschildering blauw, bovenglazuur loodglazuur*
6a. *standring*
7. *bord*

Afb. 145

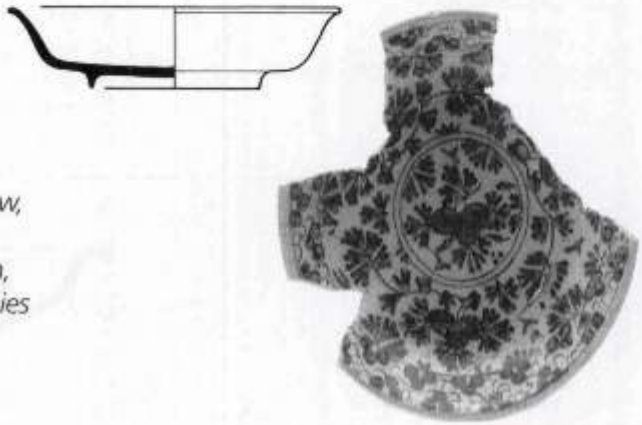

1. *91ANTBPIII/48*
2. *f-bor-17*
3. *17b - 18a*
4. *15.3/3.8/7.7*

5a. *faience*
5b. *onderglazuur tinglazuur wit, beschildering blauw, bovenglazuur loodglazuur*
5c. *wand: twee banden met bloem en bladpatroon, spiegel: bladeren en rozetten binnen dubbele bies*
6a. *standring*
7. *bord*
9. *Jacobs & Van Veen 1996, p. 86, afb. 109*

Afb. 146

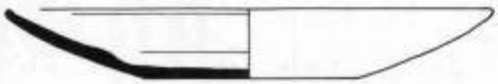

1. *91ANTBPIII/49*
2. *f-bor-19*
3. *17b - 18a*
4. *22.4/3.2/9.4*

5a. *faience*
5b. *onderglazuur tinglazuur wit, bovenglazuur loodglazuur*
6a. *standvlak*
7. *bord*
9. *Jacobs 1997, p. 86, afb. 38*

Afb. 147

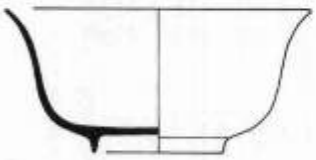

1. *91ANTBPIII/37*
2. *f-kom-1*
3. *17b - 18a*
4. *14/6.6/6*

5a. *faience*
5b. *bovenglazuur tinglazuur wit, beschildering blauw, onderglazuur loodglazuur*
5c. *buitenzijde wand: bloempatroon met leeuwenkoppen, binnenzijde bovenzijde wand: kruispatroon, spiegel: leeuwenkop*
6a. *standring*
7. *kop*
9. *Clevis & Kottman 1989, p. 126, afb. 11-210*

Afb. 148
1. *91ANTBPII/18*
2. *f-kop-1*
3. *17b - 18a*
4. *7.4/4.2/3.5*

5a. *faience*
5b. *onderglazuur tinglazuur wit, beschildering blauw, bovenglazuur loodglazuur*
5c. *binnenzijde spiegel: blad, buitenzijde wand vier bloemen afgewisseld met krullen*

6a. *standring*
7. *kop (kop en schotel)*
9. *Jacobs & Van Veen 1996, p. 87, afb. 113*

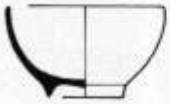

Afb. 149
1. *91ANTBPIII/39*
2. *f-kop-2*
3. *17b - 18a*
4. *7/4.2/2.9*

5a. *faience*
5b. *onderglazuur tinglazuur wit, beschildering blauw, bovenglazuur loodglazuur*
5c. *binnenzijde: rand blauwe bies, spiegel dubbele bies plus pauw, buitenzijde: bies met geometrisch motief en bloemen*

6a. *standring*
7. *kop (kop en schotel)*
9. *Clevis 1989, p.126, afb. 11-211*

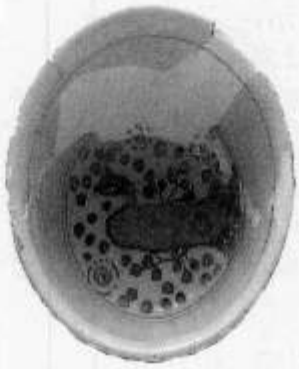

Afb. 150
1. *91ANTBPIII/38*
2. *f-kop-3*
3. *17b - 18a*
4. *5.8/3.4/2.8*

5a. *faience*
5b. *onderglazuur tinglazuur wit, beschildering blauw, bovenglazuur loodglazuur*
5c. *?*

6a. *standring*
7. *kop (kop en schotel)*
9. *Bitter 1995, p.158, afb.148*

Afb. 151

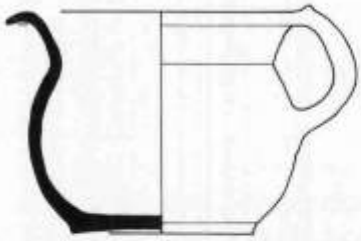

1. *91ANTBPIII/55*
2. *f-pis-1*
3. *17b - 18a*
4. *14.2/10.2/8.4*

5a. *faience*

5b. *bovenglazuur tinglazuur wit, onderglazuur loodglazuur*

6a. *standvlak*

6b. *lintoor vertikaal met ongeprononceerde staart*

7. *pispot*
9. *Jacobs 1997, p. 72, afb. 42*

Afb. 152

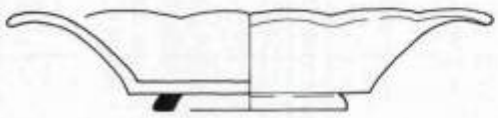

1. *91ANTBPII/2*
2. *f-plo-3*
3. *17b - 18a*
4. *22.5/4.6/9*

5a. *faience*

5b. *onderglazuur tinglazuur wit, bovenglazuur loodglazuur*

6a. *standring*

6c. *knorren (9)*

7. *plooischotel*
9. *Van Veen & Carmiggelt 1995, p. 73, afb. 108*

Afb. 153

1. *91ANTBPIII/44*
2. *f-pot-2*
3. *17b - 18a*
4. *8.8/9.7/5.2*

5a. *faience*

5b. *onderglazuur tinglazuur wit, beschildering blauw, bovenglazuur loodglazuur*

5c. *buitenzijde rand: geometrische band, wand: Chinese personen in landschap*

6a. *standring*

7. *pot*

Afb. 154

1. *91ANTBPIII/52*
2. *f-zal-1*
3. *17b - 18a*
4. *6.7/4.3/5.4*

5a. *faience*

5b. *onderglazuur tinglazuur wit, bovenglazuur loodglazuur*

6a. *standvlak*

7. *zalfpot*
9. *Jacobs & Van Veen 1996, p. 89, afb. 125*

Porselein

Afb. 155

1. *91ANTBPII*
2. *p-bor-1*
3. *17b - 18a*
4. *10.3/1.8/5.7*

5a. *porselein*
5b. *beschildering blauw, veldspaatglazuur*
5c. *vlag: geometrische band, spiegel: huis met landschap*

6a. *standring*

7. *bord*
8. *China*
9. *Jacobs & Van Veen 1996, p. 90, afb. 131*

Afb. 156

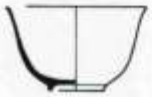

1. *91ANTBPIII*
2. *p-kop-1*
3. *17b - 18a*
4. *6.4/3.9/2.5*

5a. *porselein*
5b. *beschildering blauw, veldspaatglazuur*
5c. *binnenzijde rand: bies, spiegel: indet., buitenzijde wand floraal patroon*

6a. *standring*

7. *kop*
8. *China*
9. *Clevis 1989, p. 128, afb. 10-158*

Afb. 157

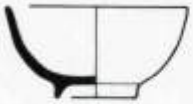

1. *91ANTBPIII*
2. *p-kop-4*
3. *17b - 18a*
4. *8.4/4.2/3.8*

5a. *porselein*
5b. *beschildering blauw, veldspaatglazuur*
5c. *binnenzijde rand: bies, spiegel: bies plus indet., buitenzijde: bloempatroon*

6a. *standring*

7. *kop*
8. *China*
9. *Jacobs & Van Veen 1996, p. 93, afb. 148*

Glas

Afb. 158
1. *91ANTBPIII*
2. *gl-bek-29*
3. *17b - 18a*
4. *5.2/16*

5b. *glas kleurloos*
5c. *geribde glasdraadwinding, drie vanaf de bodem diagonaal naar rechts opgebrachte glasdraden, in lengte geribbeld, gegolfd en in een klauwtje eindigend*

6a. *opgestoken, geribde voetring*
7. *beker*
9. *Kottman, 1992, p. 220, afb. 8*

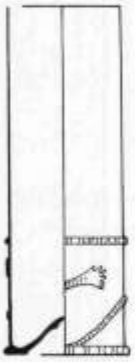

Afb. 159
1. *91ANTBPIII*
2. *gl-bek-37b*
3. *17b - 18a*
4. *8/15.3*

5b. *glas kleurloos*
5c. *netwerk versiering onderzijde wand, doorlopend op bodem*

6a. *opgestoken, noppootjes (3), pontilmerk*
7. *beker*
9. *Bitter 1997, p. 99, afb. 296*

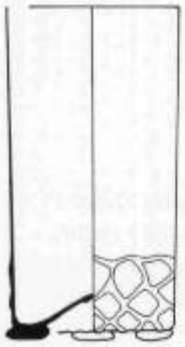

Afb. 160
1. *91ANTBPII/3*
2. *gl-fle-16*
3. *17b - 18a*
4. *2.8/5.6*

5b. *glas groen*
6a. *opgestoken, pontilmerk*
7. *fles*
9. *Jacobs & Van Veen 1996, p. 100, afb. 189*

Afb. 161
1. *91ANTBPII*
2. *gl-fle-35*
3. *17b - 18a*
4. *4.1/10*

5b. *glas groen*
5c. *vertikale ribben*
6a. *opgestoken (ontbreekt grotendeels)*
7. *fles*
9. *Bitter 1995, p. 167, afb. 174*

Afb. 162
1. *91ANTBPII*
2. *gl-kel-13*
3. *17b - 18a*
4. *10/9.5*

5b. glas kleurloos
5c. diagonaal geribde nodus
6a. voet, pontilmerk
7. *kelkglas*
9. *Clevis & Smit 1990, p. 229, afb. 224*

Afb. 163
1. *91ANTBPII*
2. *gl-kel-14*
3. *17b - 18a*
4. *8/-*

5b. glas kleurloos
5c. vierlobbige balusterstam
6a. voet, omgeslagen voetrand, pontilmerk
7. *kelkglas*
9. *Jacobs & Van Veen 1996, p. 105, afb. 214*

Afb. 164
1. *91ANTBPII*
2. *gl-kel-68*
3. *17b - 18a*
4. *7.4?/-*

5b. glas kleurloos
5c. netwerkpatroon op buitenzijde cuppa
vierlobbige balusterstam
7. *kelkglas*

Afb. 165
1. *91ANTBPIII*
2. *gl-kom-2*
3. *17b - 18a*
4. *11/4.5*

5b. glas blauw
5c. 12 ribben
6a. standring, pontilmerk
7. *kom*

Afb. 166
1. *91ANTBPIII*
2. *gl-roe-1*
3. *17b - 18a*
4. *8?/-*

5b. *glas groen*
5c. *twee rijen van vier verspringende braamnoppen, glasdraad geribd op overgang naar cuppa*
6a. *gewonden draadvoet, pontilmerk*
7. *roemer*
9. *Clevis & Kottman 1989, p. 42, afb. 50-10-35*

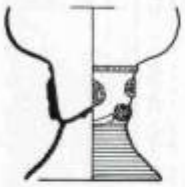

Afb. 167
1. *91ANTBPII*
2. *gl-roe-2*
3. *17b - 18a*
4. *-/-*

5b. *glas groen*
5c. *twee rijen van vier verspringende braamnoppen*
6a. *gewonden draadvoet, pontilmerk*
7. *roemer*
9. *Jacobs & Van Veen 1996, p. 108, afb. 233*

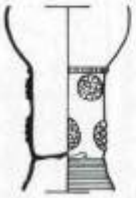

Afb. 168
1. *91ANTBPIII*
2. *gl-roe-5*
3. *17b - 18a*
4. *-/-*

5b. *glas groen*
5c. *nop (3)*
6a. *gewonden draadvoet, pontilmerk*
7. *roemer*
9. *Bartels 1999, p. 112, nr. 282 - 283*

Afb. 169
1. *91ANTBPIII*
2. *gl-vog-2*
3. *17b - 18a*
4. *8.1/-*

5b. *glas blauw, wit*
5c. *lichaam blauw glas met diagonale ribbels, knop wit*
6b. *knop*
6c. *een zijde afgeplat*
7. *vogelzaadbak*
9. *Henkes 1994, p. 339 - 340*

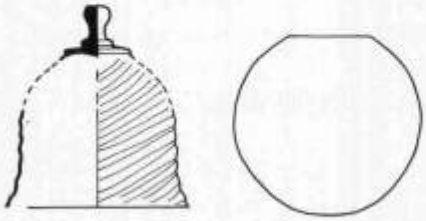

BIJLAGE 1: INVENTARISLIJSTEN 88BPI EN 91KI EN 91BPI T/M IV

In het navolgende zijn per vondstcomplex de verschillende aardewerktypen en aantallen vermeld. De code die onder type vermeld staat verwijst naar het classificatiesysteem voor laat- en postmiddeleeuws aardewerk en glas. De afbeeldingsnummers vermeld onder opmerking verwijzen naar de bij deze publicatie behorende catalogus van aardewerk en glazen voorwerpen.
In verschillende postmiddeleeuwse contexten zijn enkele kleine fragmenten 13de- of 14de-eeuws grijsbakkend aardewerk of steengoed aangetroffen. Deze maken gezien hun datering geen deel uit van het materiaal dat door de 17de- en 18de-eeuwse gebruikers is weggegooid. Zij moeten per ongeluk tussen het afval van de bewoners verzeild geraakt zijn. Daarom worden deze fragmenten niet afzonderlijk genoemd en meegerekend bij de bespreking van de contexten.
Om de vondstcomplexen onderling met elkaar te kunnen vergelijken zijn per vondstcomplex de percentages van de verschillende materiaalgroepen berekend. Deze berekening is uitgevoerd op basis van het Minimum Aantal Exemplaren (MAE) dat in een bepaalde materiaalgroep is uitgevoerd. Het totaal aantal waarop de berekening gebaseerd is, staat vermeld als N = .
Daarnaast zijn de vondstcomplexen ook bekeken op de functionele samenstelling van het aardewerk en het glas. Daarbij worden zeven functiecategorieën onderscheiden: voedselbereiding, tafelgerei, sanitair, medicinaal, verlichting, verwarming en opslag. Voorwerpen die niet zijn in te delen bij een van deze functiegroepen, bijvoorbeeld indeterminеerbare voorwerpen of sierstukken en speelgoed, zijn bij de berekeningen niet meegeteld. Het totaal aantal voorwerpen per context waarop de berekening gebaseerd is, staat bij de tabel vermeld als N =.
Tevens is getracht op basis van de onderlinge verhoudingen tussen de materiaalgroepen in de vondstcomplexen een sociaal-economische status aan deze vondstcomplexen toe te kennen. Deze vergelijking gaat ervan uit dat een aantal materiaalsoorten, zoals witbakkend aardewerk, majolica, faience en porselein als duurder beschouwd kunnen worden dan het grijs- en roodbakkend aardewerk en het steengoed. De verhouding tussen beide groepen wordt het aardewerkwelstandsquotiënt genoemd (AWQ). Deze kan, afhankelijk van de periode waarin de context gedateerd moet worden, vertaald worden in de volgende vier begrippen: arm, doorsnee, welgesteld en rijk (Carmiggelt, 1993). Belangrijk hierbij is dat deze toegekende sociaal-economische status alleen gebaseerd is op het aardewerk. Afhankelijk van de aanwezigheid van andere materiaalgroepen dan aardewerk, bijvoorbeeld glas of metaal, moet deze toekenning bijgesteld worden.
Het zoöarcheologisch materiaal van 91BPIII en 91PBIV is gedetermineerd door Archeoplan Eco (J. van Dijk en E. Esser, 1997).

88BP1

Op basis van de datering van het materiaal kunnen binnen het complex twee hoofdfasen onderscheiden worden. Deze fasen betreffen een vulling die omstreeks 1450 - 1550 geplaatst kan worden (fase 1) en een vulling uit de periode 1575 - 1630 (fase 2).
De datering van beide fasen is gebaseerd op het aangetroffen materiaal. Het feit dat fase 1 een zeer ruime periode beslaat is het gevolg van het feit dat het aangetroffen materiaal geen nauwkeuriger datering toelaat. De r-gra-6 worden weliswaar over het algemeen rond het midden van de 15de eeuw gedateerd, maar de waargenomen gelaagdheid van de beerput lijkt er niet op te wijzen

dat de beerput gedurende een lange periode buiten gebruik is geweest. Daarom is ervoor gekozen om fase 1 door te laten lopen tot het midden van de 16de eeuw.
De datering van fase 2 is met name gebaseerd op het voorkomen van aardewerk uit het Werra en Wezer gebied en de aangetroffen majolica. Met betrekking tot de sluitdatum kan opgemerkt worden dat daarbij geen rekening gehouden is met de aangetroffen pijpfragmenten. Deze moeten gezien worden als een verontreiniging van de context. Wanneer deze namelijk meegewogen zouden worden in het vaststellen van de datering zou fase 2 door moeten lopen tot minstens het eind van het tweede kwart van de 17de eeuw. Een dergelijke sluitdatum lijkt gezien het vrijwel volledig ontbreken van faience aardewerk niet waarschijnlijk.

Fase 1
Niet meegerekend zijn diverse fragmenten bouwpuin, zoals bakstenen, dakpannen en tegelfragmenten.

Roodbakkend:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
bakpan	r-bak-19	1	
blaker	r-bla-2	1	afb. 59
deksel	r-dek-5	1	afb. 66
grape	r-gra-6	2	
	r-gra-	2	
spaarpot	r-spa-2	1	
Totaal		8	

Steengoed 2:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
kan	s2-kan-	1	secundair aangebracht loodglazuur?
indet	s2-	1	
Totaal		2	

Glas:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
beker	gl-bek-	1	
Totaal		1	

De beker is vervaardigd van groen gekleurd glas.

Overig:
Tot de overige vondsten behoort een aardewerken knikker en een tinnen bord voorzien van twee merken op de rand in de vorm van een wapenschild en de letter P.

Fase 2
Niet meegerekend zijn enkele fragmenten grijs aardewerk, ongeglazuurd steengoed en bouwmateriaal.

Roodbakkend:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
bakpan	r-bak-18	1	afb. 58
	r-bak-	2	
	r-bak-	2	miniatuur
bord	r-bor-6	16	afb. 62
	r-bor-25	1	
	r-bor-	5	
deksel	r-dek-1	1	afb. 65
	r-dek-7	1	
	r-dek-	1	
grape	r-gra-3	1	
	r-gra-8	1	
	r-gra-17	1	
	r-gra-29	1	
	r-gra-30	5	afb. 82
	r-gra-34	1	
	r-gra-37	1	afb. 85
	r-gra-45	1	afb. 86
	r-gra-50	1	
	r-gra-77	1	afb. 88
	r-gra-91	1	afb. 89
	r-gra-100	1	afb. 91
	r-gra-	30	
kom	r-kom-	2	
kop	r-kop-2	11	
	r-kop-	3	
olielamp	r-oli-2	8	afb. 99
	r-oli-8	1	afb. 100
pispot	r-pis-5	2	afb. 101
	r-pis-19	2	afb. 102
	r-pis-	16	
pot	r-pot-	3	
steelkom	r-stk-	4	
strijkbout	r-str-	1	
test	r-tes-1	1	afb. 105
	r-tes-4	1	afb. 106
	r-tes-5	3	afb. 107
	r-tes-12	1	afb. 108
	r-tes-	6	vuurtesten
spaarpot	r-spa-1	2	afb. 103
vuurstolp	r-vst-3	2	afb. 111, 112
zalfpot	r-zal-	1	
zoutvat	r-zou-2	1	afb. 115
Indet.	r-	29	
Totaal		174	

Weser:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
bord	we-bor-1	2	afb. 130
kop	we-kop-1	1	
indet	we-	1	
Totaal		4	

Witbakkend:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
bakpan	w-bak-3	1	afb. 116
deksel	w-dek-5	1	afb. 117
	w-dek-11	1	afb. 118
grape	w-gra-	1	
komfoor	w-kmf-	1	
kom	w-kom-	1	
kop	w-kop-2	6	afb. 121
	w-kop-3	1	
olielamp	w-oli-2	1	afb. 125
pispot	w-pis-	1	
vergiet	w-ver-2	1	
indet.	w-	18	
Totaal		35	

Hafner:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
bord	ha-bor-5	1	afb. 128
Totaal		1	

Majolica:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
bord	m-bor-3	1	afb. 131, 132
	m-bor-5	11	afb. 133
	m-bor-10	4	afb. 134
	m-bor-12	1	
	m-bor-14	2	
	m-bor-17	1	afb. 137, als m-zou-2
Totaal		21	

Steengoed 2:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
kan	s2-kan-14	1	afb. 54
	s2-kan-55	1	afb. 55
	s2-kan-	15	
zalfpot	s2-zal-4	1	afb. 56
Totaal		18	

Werra:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
bord	we-bor-	1	
Totaal		1	

Glas:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
beker	gl-bek-19	1	
	gl-bek-	8	
fles	gl-fle-	7	
roemer	gl-roe-	1	
indet	gl-	2	
Totaal		19	

Niet meegerekend zijn enkele fragmenten vensterglas, waaronder een gebrandschilderd fragment.

Pijpen:
Aangetroffen zijn 13 steelfragmenten en 9 pijpenkoppen. Van laatstgenoemde is slechts één van een indetermineerbaar hielmerk voorzien, 3 exemplaren zijn op de zijkant van de ketel wel voorzien van een roosmerk (6-bladig).

Overig:
Tot de overige vondsten behoren een bewerkte strip metaal, een fragment van een benen kam, twee aardewerken knikkers, een bezem van samengebonden takken, een tinnen lepel met roosmerk in de bak, een ijzeren bouwonderdeel en een kleine ijzeren ring.

Datering, sociale status en functieverdeling beerput 1 (BPI)

Op basis van de determinatie van het materiaal kan voor beide fasen de volgende aardewerkverhouding en functieverdeling worden vastgesteld:

Fase 1 (1450 - 1550)

Roodbakkend:	77%
Steengoed:	23%
N = 13	

Voedselbereiding:	80%
Tafelgerei:	10%
Verlichting:	10%
N = 10	

Fase 2 (1575 - 1630)

Roodbakkend:	69%
Witbakkend:	16%
Majolica:	8%
Steengoed:	7%
N = 250	

Voedselbereiding:	34%
Tafelgerei:	44%
Voorraad:	2%
Verwarming	8%
Verlichting:	5%
Sanitair	7%
Medicinaal	1%
N = 192	

Op basis van de vastgestelde aardewerkverhoudingen en het onderzoek van Carmiggelt (1993) kan per fase het volgende aardewerkwelstandsquotiënt (AWQ) toegekend worden:
Fase 1: AWQ = 0
Fase 2: AWQ = 0,32

Op basis hiervan kan het materiaal behorend bij fase 1 betiteld worden als een 'arm' en dat van fase 2 als 'doorsnee' huishouden.

Beerput 91BPI (18d - 19a)

Industrieel wit:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
Kop	iw-kop-1	1	
Totaal		1	

Europees porselein:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
Kop	ep-kop-	1	
Totaal		1	

Niet meegerekend bij het aardewerk zijn een knikker en een fragment van een roodbakkende tegel.

Pijpaarde
Totaal werden 70 steelfragmenten van minimaal 11 pijpen aangetroffen. Alle steelfragmenten zijn onversierd.

Gemerkte en geglaasde pijpen		
AB gekroond	1*	
AE gekroond	1*	Abraham Eling 1707 - 1862/1865
IDB	1*	Jan de Bock 1705/1720 - 1828
Goudse toren	4*	
38 gekroond	1*	
54 gekroond	1*	1732 - 1940
79 gekroond	1*	1732 - 1850
Subtotaal	10	

Groffe pijpen		
reliëfmerk gekroonde vis en tekst LDIS	1	
Subtotaal	1	
Totaal	11	

* = voorzien van bijmerk wapenschild van Gouda met toevoeging S.

Glas:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
Beker	gl-bek-	1	
Fles	gl-fle-	1	
Totaal		2	

Niet meegerekend zijn een aantal fragmenten vensterglas. Kleurloos en groen gekleurd glas zijn in gelijke mate vertegenwoordigd.

Overige vondsten
Onder het materiaal bevindt zich ook een lakzegel. Deze is als gevolg van de slechte conservering niet nader determineerbaar.

Beerput 91BPII (17b/B - 18a)
Roodbakkend aardewerk:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
Bakpan	r-bak-	1	speelgoed
Bloempot	r-blo-	1	
Grape	r-gra-10	1	afb. 73
	r-gra-17	1	
	r-gra-19	1	afb. 77
	r-gra-30	4	afb. 80
	r-gra-66	1	afb. 87
	r-gra-91	1	afb. 90
	r-gra-	6	
Kop	r-kop-2	13	afb. 95
	r-kop-4	2	afb. 97
Pispot	r-pis-	2	
Steelkom	r-stk-2	2	niet zeker
Test	r-tes-1	2	
	r-tes-	6	
Indet.	r-	4	
Totaal		47	

Niet meegerekend is een aardewerken knikker.

Witbakkend aardewerk:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
Bord	w-bor-	1	
Grape	w-gra-19	1	
	w-gra-37	1	afb. 120
	w-gra-	1	
Kop	w-kop-31	1	afb. 124
	w-kop-	2	
Indet.	w-	4	
Totaal		11	

Werra aardewerk:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
Bord	wa-bor-1	1	afb. 129
Totaal		1	

Weser aardewerk:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
Bord	we-bor-	1	
Totaal		1	

Majolica:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
Bord	m-bor-	3	fragmentair
Totaal		3	

Faience:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
Bord	f-bor-2	8	afb. 140
	f-bor-8	4	1 exempl. niet zeker bor-8
	f-bor-19	1	
	f-bor-	3	
Kop	f-kop-1	2	afb. 148
	f-kop-3	1	niet zeker
Ovenpot	f-ove-	1	
Plooischotel	f-plo-3	2	afb. 152
Indet.	f-	2	
Totaal		24	

Totaal is 62.5 % van het faience beschilderd, exclusief fragmenten van tenminste vier tegels. Deze zijn respectievelijk voorzien van de voorstelling van een putti in blauw, een papagaai in blauw, een bloem in geel, groen en rood en één maal indetermineerbaar in blauw.

Porselein:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
Bord	p-bor-1	1	afb. 155
Kop	p-kop-1	2	
Totaal		3	

Steengoed:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
Kan	s2-kan-	2	
Totaal		2	

Op basis van bovenstaande verdeling zijn de aardewerkverhoudingen als volgt:

Roodbakkend:	51.1 %
Witbakkend:	11.9 %
Werra:	1.1 %
Weser:	1.1 %
Majolica:	3.3 %
Faience:	26.1 %
Porselein:	3.3 %
Steengoed:	2.2 %

N = 92

Het AWQ bedraagt 1.1 waarmee het materiaal getypeerd kan worden als afkomstig van een doorsnee huishouden.

Ingedeeld naar functie geeft het volgende beeld voor de aardewerken voorwerpen:

voedselbereiding:	24.5 %
tafelgerei:	70.9 %
sanitair:	2.5 %
overig:	2.5 %

N = 79

Pijpaarde
Totaal zijn 143 steelfragmenten van minimaal 58 pijpen aangetroffen. Drie steelfragmenten zijn voorzien van een radstempel versiering.

Gemerkte en geglaasde pijpen		
twee duiven gekroond	1	
PS	1	1675 -1705/1715
hielmerk indet.	2	
Subtotaal	4	
Groffe pijpen		
roosmerk	27	
vormmerk v	1	
vormmerk twee stippen	1	
ongemerkt	25	
Subtotaal	54	
Totaal	58	

Geen van de pijpen is voorzien van een bijmerk in de vorm van het wapenschild van Gouda.

Glas:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
Beker	gl-bek-15	1	
	gl-bek-19	2	
	gl-bek-29	1	kometenbeker
	gl-bek-	4	
Fles	gl-fle-16	1	afb. 160
	gl-fle-35	1	afb. 161
	gl-fle-	1	
Kelkglas	gl-kel-13	1	afb. 162
	gl-kel-14	1	afb. 163
	gl-kel-68	1	afb. 164, netwerkversiering
	gl-kel-	1	slangedraadversiering in blauw
Roemer	gl-roe-2	7	afb. 167
	gl-roe-	1	
Indet.	gl-	2	
Totaal		25	

Niet meegerekend zijn enkele fragmenten groen gekleurd vensterglas en een kleine kraal van kleurloos glas. De verhouding tussen groen gekleurd en kleurloos glas zijn respectievelijk 60 % en 40 %. Afgezien van de drie flessen behoort het glaswerk tot de functiegroep van tafelgerei.

Overige vondsten
Naast aardewerk en glazen voorwerpen werden ook een aantal voorwerpen van metaal en bot aangetroffen. De metalen voorwerpen betreffen een tinnen kaarsendover, een merklood en twee messing pennen. Van het merklood is alleen de bovenzijde bewaard gebleven. Dit is voorzien van een merkteken dat

bestaat uit het getal 517 met daaronder het getal 30. Welk materiaal met dit lood gemerkt werd is onbekend. Van de twee messing pennen is één exemplaar massief terwijl de andere bestaat uit een opgerold plaatje. Bij beide is het uiteinde omgebogen om een soort oogje te vormen. Mogelijk betreft het hier zogenaamde sluitpennen van boeken. Deze moesten namelijk tegen invloeden van buitenaf beschermd worden. Een methode daarbij was om op beide kaften van een boek ringen te naaien die dan door middel van een sluitpen bij elkaar gehouden werden.
Het benen voorwerp betreft een onversierd handvat van mogelijk een mes of lepel.

Beerput 91BPIII (17b - 18a)

Roodbakkend aardewerk:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
Bakpan	r-bak-12	2	
Bord	r-bor-6	2	afb. 61
	r-bor-10	2	afb. 64
	r-bor-	1	
Deksel	r-dek-28	1	afb. 67
	r-dek-	3	
Grape	r-gra-11	3	afb. 74, 1 niet zeker
	r-gra-17	3	afb. 75, 76
	r-gra-18	1	
	r-gra-19	1	
	r-gra-30	3	afb. 81
	r-gra-	2	
Kom	r-kom-63	1	afb. 94
Kop	r-kop-2	4	
	r-kop-4	1	
	r-kop-21	1	afb. 98
	r-kop-	4	
Lekschaal	r-lek-1	1	
Steelkom	r-stk-2	8	afb. 104
Test	r-tes-1	8	
Vogeldrinkbak	r-vog-1	1	afb. 110
Zalfpot	r-zal-1	2	afb. 113
	r-zal-6	1	afb. 114
Indet.	r-	2	
Totaal		57	

Witbakkend aardewerk:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
Grape	w-gra-	1	
Kop	w-kop-3	1	afb. 122
	w-kop-7	1	afb. 123
	w-kop-	1	
Pispot	w-pis-4	2	afb. 126
Zalfpot	w-zal-1	2	afb. 127
Indet.	w-	3	
Totaal		11	

Majolica:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
Bord	m-bor-3	1	afb. 131
	m-bor-5	1	
	m-bor-12	1	afb. 135
	m-bor-13	1	afb. 136
	m-bor-	13	
Kom	m-kom-3	1	
Totaal		18	

Faience:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
Bord	f-bor-1	1	afb. 138
	f-bor-2	31	
	f-bor-7	1	afb. 139
	f-bor-8	16	1 exempl. niet zeker
	f-bor-10	3	afb. 141
	f-bor-11	1	afb. 142
	f-bor-15	7	afb. 143
	f-bor-17	1	afb. 145
	f-bor-19	6	afb. 146
	f-bor-	4	
Kan	f-kan-	2	
Kom	f-kom-1	1	afb. 147
	f-kom-7	1	
Kop	f-kop-1	17	
	f-kop-2	9	afb. 149
	f-kop-3	1	afb. 150
	f-kop-6	1	
	f-kop-7	2	
	f-kop-	3	
Pispot	f-pis-1	1	afb. 151
Plooischotel	f-plo-3	1	
	f-plo-	1	
Pot	f-pot-2	1	afb. 153
Zalfpot	f-zal-1	3	afb. 154
	f-zal-	2	
Totaal		117	

Totaal is 63.8 % van het faience beschilderd, exclusief fragmenten van minimaal 3 tegels. Deze zijn voorzien van de voorstelling van een vogel in de kleuren bruin, geel, blauw en groen.

Porselein:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
Bord	p-bor-1	1	afb. 155
	p-bor-	4	
Kop	p-kop-1	2	afb. 156
	p-kop-4	1	afb. 157
	p-kop-	2	
Totaal		10	

Steengoed:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
Kan	s2-kan-	1	
Indet.	s2-	3	
Totaal		4	

Op basis van bovenstaande verdeling zijn de aardewerkverhoudingen als volgt:

roodbakkend	26.3 %
witbakkend	5.1 %
majolica	8.3 %
faience	53.9 %
porselein	4.6 %
steengoed	1.89 %

N = 217

Het AWQ bedraagt 2.53 waarmee het materiaal getypeerd kan worden als afkomstig van een welgesteld tot rijk huishouden.
Ingedeeld naar functie geeft dit het volgende beeld:

voedselbereiding:	13.9 %
tafelgerei:	78.4 %
opslag:	0.5 %
sanitair:	1.4 %
medicinaal:	4.8 %
overig:	1.0 %

N = 209

Pijpaarde

Totaal zijn fragmenten van minimaal 126 pijpen aangetroffen. Van de 382 steelfragmenten zijn 79 versierd met een radeerrand, twee met een franse lelie in een ruit en een met een patroon van bladranken in de lengterichting.

Gemerkte en geglaasde pijpen

goudsbloem	3	1660 - 1675/1685
posthoorn ongekroond	8	1660/1670 - 1795
IAD	1	1160/1670 - 1675/1680
IH met ster	28	
II gekroond	3	Jan Jacobse van der Aerden 1660/1665-1670/1685
II met stippen	1	1660/1680 - 1680/1690
IW	1	Jan Willemse Tin 1680/1685-1690/1695
CIVG	1	Cornelis Jacobsz. Vergou 1665/1668-1679
WS gekroond	1	Willem Stevensz. de Jonge 1660 - 1940
Indet.	11	
Subtotaal	58	

Groffe pijpen

roosmerk	22
roosmerk + stip	1
roosmerk + *	1
roosmerk + c + blad?	1
roosmerk + indet + teken	1
roosmerk + stip + indet.	1
roosmerk + indet	1
reliëfmerk indet.	1
ongemerkt	39
Subtotaal	68
Totaal	126

Geen van de pijpen is voorzien van een bijmerk in de vorm van het wapenschild van Gouda.

Glas:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
Beker	gl-bek-11	1	
	gl-bek-12	1	
	gl-bek-19	1	
	gl-bek-29	3	afb. 158, kometenbeker
	gl-bek-37	2	afb. 159, netwerkversiering
	gl-bek-	8	
Fles	gl-fle-	11	
Kom	gl-kom-2	1	afb. 165, blauw
Roemer	gl-roe-1	1	afb. 166
	gl-roe-5	3	afb. 168
	gl-roe-	4	
Urinaal	gl-uri-	1	determinatie niet zeker
Vogelzaadbak	gl-vog-2	1	afb. 169, blauw met wit
Totaal		38	

Niet meegerekend zijn diverse fragmenten groen gekleurd vensterglas.
De verhoudingen tussen de verschillende glassoorten is als volgt:

glas groen:	68.4 %
glas kleurloos:	26.3 %
glas gekleurd:	5.3 %

N = 38

Overige vondsten

Aangetroffen werden een kam van been en een kam van bukshout. Laatst genoemde is slechts aan één van de lange zijden voorzien van tanden. Andere voorwerpen van hout betreffen een essenhouten handvat en een meubelknop van eikenhout. Van tin is een ovaalvormige onversierde deksel.

Bot

De in de beerput aangetroffen dierlijke resten zijn afkomstig van zoogdieren, vogels en vissen. De zoogdierresten bestaan uit fragmenten van rund, schaap/geit, varken en konijn. Alle betreffen consumptiesoorten die gebruikelijk zijn voor de 17de en 18de eeuw. Hoewel het konijn zowel in aantal fragmenten als in minimum aantal exemplaren het meest vertegenwoordigd is hoeft dit niet te betekenen dat dit dier ook het meest gegeten is. Een konijn wordt over het algemeen in zijn geheel op tafel gezet en levert dus ook meer botresten op dan een stuk rundvlees.

Vogels zijn vertegenwoordigd door fragmenten van kip, eend en gans. De visresten betreffen zeevis, zoals kabeljauw, schelvis en schol. Hoewel het aantal aangetroffen visfragmenten klein is, is opvallend dat kabeljauw het meest vertegenwoordigd is. In een 16de-eeuws kookboek van Adriaen Coenenzoon wordt kabeljauw genoemd als "es voor die rijke, weelderige luyden, die haest die scelvissen sat worden".

Het idee dat het hier etensafval betreft van een welgesteld huishouden wordt in ieder geval ondersteund door de samenstelling van het aangetroffen aardewerk.

	Aantal fragmenten	**%**
ZOOGDIEREN		
Rund	4	4.6 %
Schaap/Geit	2	2.3 %
Varken	10	11.5 %
Konijn	39	44.8 %
Groot zoogdier	21	24.1 %
Middelgroot zoogdier	11	12.7 %
Totaal zoogdieren	**87**	**79.1 %**
VOGELS		
Kip	5	62.5 %
Wilde gans	1	12.5 %
Grauwe gans/tamme gans	1	12.5 %
Vogel algemeen	1	12.5 %
Totaal vogels	**8**	**7.3 %**

VISSEN		
Kabeljauw	9	60 %
Schelvis	1	6.7 %
Schol	1	6.7 %
Vis algemeen	4	26.6 %
Totaal vissen	**15**	**13.6 %**
Totaal beerput	**110**	

Beerput 91BPIV (14d - 15A)

Roodbakkend aardewerk:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
Bakpan	r-bak-1	4	afb. 57
Bord	r-bor-1	1	afb. 60
	r-bor-	1	
Grape	r-gra-3	4	afb. 68, 69, 70, 71
	r-gra-6	2	afb. 72
	r-gra-20	1	afb. 78
	r-gra-22	2	afb. 79
	r-gra-32	8	afb. 83, 84
Kan	r-kan-24	2	afb. 92
Kom	r-kom-5	1	afb. 93
	r-kom-	1	
Kop	r-kop-2	2	afb. 96
Pispot	r-pis-	1	
Test	r-tes-	1	
Vetvanger	r-vet-2	1	
	r-vet-3	1	afb. 109
Indet.	r-	11	
Totaal		44	

Steengoed:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
Kan	s1-kan-	1	gedeukt
Totaal		1	

De materiaalpercentages voor het roodbakkend aardewerk en het steengoed betreffen respectievelijk 97.8 % en 2.2 % (N = 45).
Op basis van het AWQ zou dit materiaal getypeerd kunnen worden als afkomstig van een arm huishouden. Deze typering houdt echter alleen rekening met het aardewerk. De aanwezigheid van een tinnen bord (zie overige vondsten) geeft echter aan dat het mogelijk een welgestelder huishouden betreft. Ook het aangetroffen botmateriaal, met daaronder fragmenten van zwanen, wijst in deze richting.

De functieverdeling van de aardewerken voorwerpen is als volgt:

voedselbereiding:	67.6 %
tafelgerei:	23.5 %
sanitair:	2.9 %
voorraad:	5.9 %

N = 34

Glas:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
Beker	gl-bek-1	1	
Totaal		1	

Niet meegeteld zijn twee fragmenten vensterglas.

Overige vondsten

Naast bovengenoemde voorwerpen zijn ook een ijzeren spijker, een tinnen bord en twee voorwerpen van hout aangetroffen.
Het tinnen bord, ook wel dobbelier of mosterdschotel genaamd, heeft een diameter van 15.8 cm. en is niet helemaal recht. Zo bedraagt de hoogte aan één zijde 2.7 cm. en aan de andere zijde 4 cm. De rand is smal en aan de binnenzijde voorzien van een opstaand randje. Op de vlag is het wapen van Haarlem aangebracht en een niet nader te plaatsen merkteken. Dit stempel met het wapen van Haarlem betreft de tot nu toe oudst aangetroffen versie ervan. De onderzijde, die licht bol is, is voorzien van een puntversiering in een kruisvorm waarbij de horizontale arm aan weerszijden uitwaaiert in drie takken. Het opstaand randje en de zware uitvoering van het bord wijzen op een vervaardiging van het bord in de 14de eeuw (Dubbe, 1978, p. 220 en p. 95, afb. 49).
De voorwerpen van hout betreffen een lepel en een pen. De lepel is van beukenhout en heeft een rond blad dat slechts licht verdiept is. De steel is rond en aan de bovenzijde afgebroken. Van de populierenhouten pen is de functie niet precies bekend. De doorsnede van de pen is vierkant. Twee zijden zijn voorzien van een patroon van ingekraste lijnen en kruisen terwijl de andere twee zijden niet of nauwelijks versierd zijn.

Bot

De aangetroffen dierlijke resten betreffen fragmenten van zoogdieren, vogels en vissen (van Dijk en E. Esser, 1997). Onder de zoogdierresten bevinden zich behalve consumptiedieren, zoals rund, schaap/geit en varken, ook fragmenten van tenminste vier honden en drie katten. Deze zullen niet op het menu gestaan hebben maar als huisdier gehouden zijn. Opvallend is dat tenminste één van de honden voordat hij in de beerput terechtkwam gevild was. Bij een ander exemplaar kon vastgesteld worden dat het waarschijnlijk een hond met een gedrongen lichaamsbouw, zoals die van een Engelse bulldog, betrof.
De aangetroffen vogelresten bestaan uit kip, wilde eend, smient en kleine en wilde zwaan. Gezien het voorkomen van verschillende afmetingen van hetzelfde type botelement bij de kipresten is mogelijk sprake van de aanwezigheid van meerdere rassen. Een van de aangetroffen kippenbotten vertoont daarnaast een typische vergroeiing. Een dergelijke vergroeiing is ook vastgesteld bij materiaal afkomstig uit Rotterdam en Dordrecht. Onbekend is of hier sprake is van een pathologische afwijking of een bepaald kippenras.
Het hoge percentage kip wijst op een welgestelde status van de gebruikers van de beerput. In de 14de en 15de eeuw werd kip voornamelijk gegeten door de

hogere sociale milieu's. Pas vanaf de 16de eeuw verscheen deze ook bij de midden- en lagere klassen in West-Nederland op tafel (Robbers, 1992, p. 138-139). Ook de aangetroffen fragmenten van de wilde en kleine zwaan wijzen op een hoge status van de gebruikers van de afvalput. De zwaan was geen algemeen consumptiegevogelte maar behoorde tot het edele wild. Het houden van deze dieren en de jacht erop was een gunst die slechts door de koning aan de lagere adel verleend kon worden. Wanneer dit gevogelte op tafel verscheen was dat dan ook vaak met veren en al in de vorm van een pronkgerecht (de Jong, 1992, p.222). De aangetroffen vissoorten betreffen zowel zeevis, zoals kabeljauw en schelvis, als zoetwatervis, namelijk brasem en karperachtigen.

	Aantal fragmenten	**%**
ZOOGDIEREN		
Rund	19	14.5 %
Schaap/geit	9	6.8 %
Varken	10	7.6 %
Hond	31	23.7 %
Kat	31	23.7 %
Zwarte rat	2	1.5 %
Groot zoogdier	5	3.8 %
Middelgroot zoogdier	20	15.3 %
Klein zoogdier	4	3.1 %
Totaal zoogdieren	**131**	**54.8 %**
VOGELS		
Kip	72	69.2 %
Wilde eend	17	16.3 %
Smient	6	5.8 %
Wilde zwaan	1	1.0 %
Kleine zwaan	2	1.9 %
Vogel, algemeen	6	5.8 %
Totaal vogels	**104**	**43.5 %**

VISSEN		
Kabeljauw	1	25 %
Schelvis	1	25 %
Brasem	1	25 %
Karperachtigen	1	25 %
Totaal vissen	**4**	**1.7 %**
Totaal beerput	**239**	

Beerkelder 91KI (18b/B / 1740 - 1800)

Roodbakkend aardewerk:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
Bord	r-bor-7	9	afb. 63
	r-bor-	1	
Grape	r-gra-11	1	
Kop	r-kop-4	2	
Steelkom	r-stk-2	1	
Indet.	r-	12	
Totaal		26	

Witbakkend aardewerk:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
Grape	w-gra-24	2	afb. 119
Lekschaal	w-lek-1	1	
Indet.	w-	1	
Totaal		4	

Niet meegerekend is een knikker van witbakkende klei.

Faience:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
Bord	f-bor-5	1	
	f-bor-7	2	1 exempl. niet zeker
	f-bor-8	2	
	f-bor-16	1	afb. 144
	f-bor-	10	
Deksel	f-dek-	1	
Kop	f-kop-1	2	
	f-kop-	2	
Zalfpot	f-zal-1	1	
Indet.	f-	1	
Totaal		23	

Totaal is 91.3 % van het faience beschilderd, exclusief een aantal tegelfrag-

menten waaronder een exemplaar met de afbeelding van een vogel in de kleuren geel, bruin en blauw.

Porselein:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
Bord	p-bor-	3	
Kop	p-kop-	4	
Totaal		7	

Industrieel wit:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
Kop	iw-kop-	2	
Totaal		2	

Steengoed:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
Indet.	s2-	1	
Totaal		1	

Op basis hiervan zijn de aardewerkverhoudingen als volgt:

Roodbakkend:	41.3 %
Witbakkend:	6.3 %
Faience:	36.5 %
Porselein:	11.1 %
Industrieel wit:	3.2 %
Steengoed:	1.6 %

N=63

Het AWQ bedraagt op basis hiervan 1.33 waarmee het materiaal getypeerd zou kunnen worden als afkomstig van een doorsnee huishouden.
Ingedeeld naar functie geeft het volgende beeld voor de aardewerken voorwerpen:

voedselbereiding:	12.5 %
tafelgerei:	85.4 %
medicinaal:	2.1 %

N= 48

Groffe pijpen

roosmerk	1
reliëfmerk roos + fruitkorf	1
reliëfmerk gekroonde 91	1
reliëfmerk gekroonde 50	1
bijmerk wapenschild Gouda + S	1
vormmerk stip op hiel	1
Totaal	6

Glas:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
Fles	gl-fle-	1	
Indet.	gl-	2	
Totaal		3	

Niet meegerekend zijn enkele fragmenten vensterglas en een kleine kraal van rood gekleurd glas. Alleen het niet te determineren voorwerp is uitgevoerd in kleurloos glas. Het aantal exemplaren is te klein voor een verdeling naar functie.

Overige vondsten:
In de vulling bevinden zich verder een ijzeren spijker en een kleine knoop van ivoor.

BIJLAGE 2: TABELLEN POTTENBAKKERSAFVAL

Alle tabellen hebben betrekking op het materiaal van ANT88 en ANT91 tezamen, tenzij anders vermeld. Percentages zijn afgerond op hele cijfers. Percentages lager dan 0.5 zijn voor de helderheid naar 1 toe afgerond. Het totaalpercentage is als gevolg hiervan niet altijd 100. Tevens geldt dat soms wel wand- of bodemfragmenten van een bepaald type zijn aangetroffen maar geen randfragmenten. In dat geval is ondanks de aanwezigheid van wand- of bodemfragmenten het MAE toch op 0 gesteld.

Type	Gewicht	%	Fragm.	%	MAE	%
I	483	1	47	2	31	11
I, bezemstreek	1862	6	13	1	10	4
I, vingerveeg	1099	3	6	1	6	2
II	1049	3	107	4	57	20
II, bezemstreek	1453	4	85	3	27	10
II, vingerveeg	511	2	9	1	3	1
III	1504	5	141	5	91	32
III, bezemstreek	1466	4	31	1	15	5
III, vingerveeg	199	1	3	1	3	1
IV	180	1	11	1	9	3
IV, bezemstreek	677	2	1	1	1	1
V	349	2	39	2	15	5
V, bezemstreek	2363	7	40	2	12	4
V, vingerveeg	99	1	1	1	1	1
indet.	1492	5	199	7	3	1
indet., bezemstreek	14532	44	1748	62	0	0
indet., vingerveeg	3685	11	323	12	0	0
Totaal	**32974**	**100**	**2804**	**100**	**283**	**100**

Tabel 1: percentages reducerend gebakken kogelpotten op basis van gewicht (in grammen), aantal fragmenten en Minimum Aantal Exemplaren.

Type	Gewicht	%	Fragm.	%	MAE	%
I	2957	4	86	2	8	26
II	8005	11	637	9	11	35
III	3007	4	2	1	2	6
indet	68264	85	7093	94	10	32
Totaal	**81263**	**100**	**7818**	**100**	**31**	**100**

Tabel 2: percentages reducerend gebakken schenkkannen op basis van gewicht (in grammen), aantal fragmenten en Minimum Aantal Exemplaren.

Type	Gewicht	%	Fragm.	%	MAE	%
I	643	55	55	69	3	25
indet.	535	45	25	23	9	75
Totaal	**1178**	**100**	**80**	**100**	**12**	**100**

Tabel 3: percentages reducerend gebakken kookkannen op basis van gewicht (in grammen), aantal fragmenten en Minimum Aantal Exemplaren.

Type	Gewicht	%	Fragm.	%	MAE	%
I	960	100	49	100	5	100

Tabel 4: percentages reducerend gebakken voorraadpotten op basis van gewicht (in grammen), aantal fragmenten en Minimum Aantal Exemplaren.

Type	Gewicht	%	Fragm.	%	MAE	%
I	276	4	16	2	11	18
I, bezemstreek	2361	34	203	27	30	50
I, vingerveeg	513	7	11	1	6	10
II	41	1	5	1	5	8
II, vingerveeg	60	1	6	1	2	1
III	73	1	1	1	1	1
III, bezemstreek	620	9	89	12	3	5
Indet	83	1	11	1	0	0
indet, bezemstreek	2135	32	389	52	1	1
indet, vingerveeg	733	11	27	4	1	1
Totaal	**6895**	**100**	**758**	**100**	**60**	**100**

Tabel 5 : oxiderend gebakken kogelpotten op basis van gewicht (in grammen), aantal fragmenten en minimum Aantal Exemplaren.

Type	Gewicht	%	Fragm.	%	MAE	%
I	2893	16	51	5	9	15
II	4972	28	148	15	7	21
III	221	1	3	1	1	3
Indet	9610	55	827	82	16	48
Totaal	**17696**	**100**	**1029**	**100**	**33**	**100**

Tabel 6 : percentages oxiderend gebakken bakpannen op basis van gewicht (in grammen), aantal fragmenten en Minimum Aantal Exemplaren.

Type	Gewicht	%	Fragm.	%	MAE	%
I	1909	6	17	2	7	21
II	5714	17	330	11	14	4
'hoogversierd'	736	2	53	2	3	9
Indet	25963	78	2749	87	10	30
Totaal	**34322**	**100**	**3149**	**100**	**34**	**100**

Tabel 7: percentages oxiderend gebakken schenkkannen op basis van gewicht (in grammen), aantal fragmenten en Minimum Aantal Exemplaren.

Type	Gewicht	%	Fragm.	%	MAE	%
I	1253	78	55	77	3	38
indet.	345	22	16	23	5	62
Totaal	**1598**	**100**	**71**	**100**	**8**	**100**

Tabel 8: percentages oxiderend gebakken kookkannen op basis van gewicht (in grammen), aantal fragmenten en Minimum Aantal Exemplaren.

Type	Gewicht	%	Fragm.	%	MAE	%
I	92	100	5	100	2	100

Tabel 9: percentages oxiderend gebakken voorraadpotten op basis van gewicht (in grammen), aantal fragmenten en Minimum Aantal Exemplaren.

	Roodbakkend		Grijsbakkend		Totaal	
	MAE	**%**	**MAE**	**%**	**MAE**	**%**
Kogelpotten	60	44	283	84	343	72
Kannen	34	25	31	9	65	14
Kookkannen	8	6	12	4	20	4
Voorraadpotten	2	1	5	1	7	1
Bakpannen	33	24	4	1	37	8
Totaal	**137**	**100**	**336**	**100**	**472**	**100**

Tabel 10: onderlinge verhoudingen vormen en baksels.

	Fragmenten	%	MAE	%
Rood gedr.	4254	27	77	16
Rood hgev.	758	5	60	13
Gr.gedr.	7990	51	52	11
Gr.hgev.	2802	18	283	60
Totaal	**15804**	**100**	**472**	**100**

Tabel 11: verhoudingen oxiderend en reducerend gebakken, gedraaid en handgevormd aardewerk.

ARCHEOLOGISCH NIEUWS

ACTIVITEITEN AWN

De afdeling Kennemerland van de Archeologische Werkgemeenschap Nederland organiseerde in 2000 de volgende lezingen:

17 januari
De Etrusken, een nieuw licht op een oud volk
Dr. D.J. Waarsenburg

14 februari
jaarvergadering met opgravingsverslagen van de werkgroepen

13 maart
Terug naar Rijnsburg. De vroegmiddeleeuwse bewoning op het voormalige abdij-terrein opnieuw bekeken
Drs. M. Dijkstra

17 april
De Romeinse weg in Vleuten-De Meern
Drs. E. Graafstal

16 oktober
Hogendijk en Oostenburg: scheepswerven uit de 16e,17e en 18e eeuw
door drs. J. Gawronski

13 november
De man van Lent en zijn nazaten. Archeologisch onderzoek in Nijmegen-Noord
Door drs. P.W. van den Broeke

11 december
Archeologie in Den Haag
Door mw. Drs. C.B. Bakker

ACTIVITEITEN AWH

Op 26 juni vierde de werkgroep in kleine kring haar 30-jarig jubileum.
In de werkruimte van de AWH werd ook dit jaar gewerkt aan de analyse en catalogisering van de vondsten van de opgraving van het kasteel Huis ter Kleef, uitgevoerd in de jaren 1990-1994.
Daarnaast werden ter hand genomen de uitwerking van de opgraving Bloemendaal-Oostduin (1987) en van het glasafval van de glasfabriek Albert, gevonden in 1992 bij de Lage Dijk in Spaarndam en oorspronkelijk afkomstig van een locatie bij de hoek Belgiëlaan/N.-Schalkwijkerweg in Haarlem-Schalkwijk.
Dit jaar werd ook de AWH-website uitgebreid en verfraaid. Vanaf eind december is het mogelijk geworden deze op het internet te bezoeken (aantal bezoekers t/m medio februari 2001: 3.300).
Gedurende de eerste helft van het jaar is samen met de gemeentelijke afdeling Natuur en Landschap gewerkt aan de voorbereiding en inrichting van een expositie getiteld "Huis ter Kleef, een kasteel in Haarlem". De tentoonstelling werd gehouden van 2 juli t/m 10 september in het Natuur- en Milieucentrum Ter Kleef aan de Kleverlaan.
Ten behoeve van exposities zijn archeologische voorwerpen in bruikleen gegeven aan:

- Spaarne Ziekenhuis, locatie Haarlem
- Frans Halsmuseum (stadshistorische presentatie)
- Archeologisch Museum Haarlem (tentoonstelling: "Was getekend, Rien Poortvliet")

A.M. Numan

ARCHEOLOGISCH MUSEUM HAARLEM 2000

Tentoonstellingen en educatie
In het Archeologisch Museum waren in het jaar 2000 drie tentoonstellingen te zien.
"De verloren schoen" liep tot en met 24 mei en was een groot succes. De tentoonstelling is overgenomen door de stadsarcheologische dienst van Den Haag en zowel in het Atrium van het stadhuis van Den Haag, als in het Museum Scheveningen zijn de schoenen geruime tijd te bezichtigen geweest. Vervolgens werd in Haarlem op 31 mei 2000 de tentoonstelling 'Quattro Stagioni' geopend door de heer Wim van Luyken, voorzitter van de Historische Vereniging Haerlem. Geheel in Italiaanse sfeer werd de opening opgeluisterd door een gigantische pizza met dezelfde naam die door restaurant 'Novecento' uit Haarlem gesponsord werd. 'Quattro Stagioni' liet de bezoekers kennismaken met vier soorten bodemvondsten te weten: glas, kookpotten, majolica en steengoed, waarbij de nadruk binnen de tentoonstelling lag op de techniek en de decoratie van de verschillende voorwerpen. Matsya Hoogendoorn, Heleen Borgwat en Tanja van der Zon schreven een kleine catalogus. Tevens is voor het basisonderwijs naar aanleiding van de tentoonstelling een diaserie samengesteld en educatief materiaal ontworpen. Op 2 november 2000 werd vervolgens onder grote belangstelling de tentoonstelling 'Was getekend, Rien Poortvliet' geopend. De heer H.J.E. van Beuningen sprak over zijn goede vriend Rien Poortvliet en verrichtte de openingshandeling. Op 2 november waren er reeds 60 boekingen voor rondleidingen en projecten in het basisonderwijs binnen. Ook hier zijn verschillende soorten rondleidingen, projecten en opdrachten gemaakt en is een diaserie samengesteld.

Pers/ PR
Aan alle genoemde tentoonstellingen is veel aandacht in de pers besteed. De tentoonstellingen werden onder andere vermeld in het NRC, De Telegraaf, het Parool, het Algemeen Dagblad, het Haarlems Dagblad, Het Haarlems Weekblad, Hervormd Nederland, de Libelle, de Kampioen, De Haarlemmer, de Metro, Spits, Nieuws.nl, Kunst en Antiekjournaal, Archeologie Magazine, Westerheem, Spiegel Historiael, Klei, de Zondagskrant en in verschillende tentoonstellingsladders. We waren op TV onder andere bij het Klokhuis, bij de NCRV 'Weg van de Snelweg' en bij de TROS, in het programma 'wegwezen'. Tevens werden diverse interviews op de radio gegeven, het meest frequent bij Radio Noord-Holland.

Evenementen
Het Nationale museumweekend op 15 en 16 april 2000 stond geheel in het teken van de middeleeuwse schoen. Twee ervaren schoenmakers uit Archeon gaven een demonstratie middeleeuws schoenenmaken en voor kinderen waren er voor verschillende leeftijden schoenenboekjes met allerlei verschillende opdrachten. Verder was er een uitgebreide speur-, puzzel- en kleurtocht in het museum met het thema 'wie de schoen past....' Op 26 en 27 augustus was het museum aanwezig bij de grote culturele UIT-markt in Amsterdam waar met andere Haarlemse culturele instellingen een stand gedeeld werd.

Tijdens de Open Monumentendagen op 9 en 10 september was het landelijke thema: 'Nederland Waterstaat'. Het Archeologisch Museum heeft hieraan gehoor gegeven door het organiseren van een mini-tentoonstelling over archeologie en water. Verschillende voorwerpen die met 'water' te maken hadden, van een middeleeuwse afwaterings-

goot, via een tapkraan en een vogeldrinkbakje tot en met een negentiende-eeuwse Spawaterfles werden samengebracht. Voor jeugdige bezoekers is een speciale 'waterspeurtocht' ontworpen, met als titel "t Is in kannen en kruiken".
Tussen 23 september en 1 oktober 2000 nam het museum deel aan de juniormuseumweek, die dit jaar het thema 'reizen in de tijd' had.

Vrijwilligerszaken
Ook in het jaar 2000 verscheen "De Nieuwsbrief", een intern blad voor de vrijwilligers van het museum. Ditmaal kregen de vrijwilligers het blad vijf maal in de brievenbus.
In de Nieuwsbrief viel te lezen hoezeer de verschillende voor en door de vrijwilligers van het museum georganiseerde activiteiten in de smaak vielen. Tevens werd in de Nieuwsbrief van februari de uitslag van een enquête onder de vrijwilligers gepubliceerd. Hierin werd onder andere gepolst hoe de vrijwilligers dachten over eventueel verruimde openingstijden van het museum, over hoe we het museum aantrekkelijker kunnen maken voor bezoekers en over de gang van zaken binnen het museum. Een heuglijk feit was dat "De Nieuwsbrief" door alle vrijwilligers die de enquête hadden beantwoord, werd gelezen en gewaardeerd.

In 2000 werden weer diverse vrijwilligersavonden georganiseerd, te weten: op 2 februari, 20 maart, 26 juni, 19 september en 27 november. Tevens vond op 11 mei een excursie naar Amersfoort plaats, naar de stadsarcheologische dienst aldaar, gevolgd door een boottocht en een stadswandeling, afgesloten met een etentje.
Op 13 december was er eveneens een excursie met een stadswandeling door Amsterdam en een rondleiding in het Allard Pierson museum. Ook deze excursie werd afgesloten met een gezellig etentje bij de Mexicaan.

Per 1 januari 2000 zijn twee vaste krachten voor het museum aangesteld. Heleen Borgwat en Tanja van der Zon zijn ieder voor 12 uur per week als conservator aangesteld. Zij hebben dit jaar verschillende subsidies aangevraagd en gehonoreerd gekregen. Voor de tentoonstelling 'Was getekend, Rien Poortvliet' gaf de J.C. Ruigrok Stichting te Haarlem een bedrag van fl. 5000,-. De Provincie Noord-Holland verleende twee subsidies te weten fl. 20.000,- voor het uitwerken van vondsten van de opgraving Spaarne '99, waardoor sneller een tentoonstelling van deze bijzondere opgraving gemaakt kan worden en fl. 3.700,- voor de aanschaf van een spelcomputer voor het museum, waarop CD-Roms en DVD's door het publiek afgespeeld kunnen worden.

Voor de derde maal op een rij werd het Archeologisch Museum Haarlem genomineerd voor de Nationale Vrijwilligersprijs: het Nationale Compliment. Uit een totale hoeveelheid inzendingen van ruim 700 werd het museum uitverkoren tot een van de laatste 20 projecten. Op 7 december 2000 was de uitreiking door HKH prinses Margriet in het hoofdkantoor van de RABO-bank te Utrecht. Helaas viel het museum buiten de prijzen.

Tot slot
Aan het eind van dit roerige jaar met veel bijzondere evenementen, gezellige avonden en excursies werd het jaar 2000 met in totaal 62 rondleidingen en 22.170 bezoekers naar tevredenheid afgesloten.

Tanja van der Zon

Samenstelling P.A. Groeneveld en A.M. Numan

KRONIEK 2000

In de kroniek kunnen alle voor het oudheidkundig bodemonderzoek in Haarlem en directe omgeving van belang zijnde gebeurtenissen worden vermeld. Het betreft echter overwegend archeologische onderzoeken, waarbij slechts de locatie en een zeer korte beschrijving van de archeologische context wordt gegeven. Het merendeel van de onderzoeken zullen op een later tijdstip meer uitgebreid worden gepubliceerd. De gegeven volgorde is chronologisch, waarbij geen datum van onderzoek voor iedere waarneming afzonderlijk wordt gegeven. Voorzover niet nader aangeduid betreft het onderzoeken van het team van de stadsarcheoloog. In andere gevallen wordt dit per onderwerp apart aangegeven. Het gaat hier dan merendeels om onderzoek van de Archeologische Werkgroep Haarlem (AWH).

De onderwerpen zijn voorzien van volgnummers, die corresponderen met de nummers, die zijn weergegeven op de plattegrond aan het einde van de kroniek.

De naast de onderwerpen aangegeven coördinaten zijn overeenkomstig het systeem dat op de kaarten van de Topografische Dienst wordt toegepast. Tenzij anders aangegeven, hebben ze betrekking op het centrum van het opgravingsterrein.

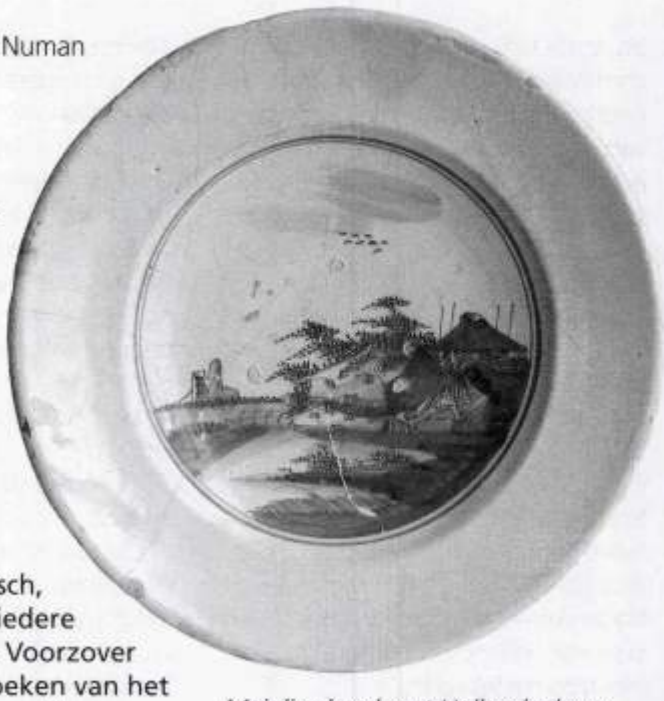

Majolica bord met Hollands decor. Begin 17de – begin 18de-eeuw. Doorsnede ruim 30 cm. Opgraving Antoniestraat 1991 (91ant bp 3-13)

ARCHEOLOGISCHE KRONIEK OVER 2000

1. KLEVERLAAN 2

103.983/489.817

In navolging van het onderzoek in 1999 werd in 2000 verder vooronderzoek gedaan op het Ripperda-terrein. Dit onderzoek concentreerde zich in meer westelijke richting. De in 1999 aangetroffen prehistorische lagen werden op dit deel van het terrein niet meer aangetroffen. Verder leverde het onderzoek, vergeleken met het onderzoek van het jaar daarvoor, geen schokkende nieuwe feiten op.

2. LANGE BEGIJNESTRAAT 5-9

104.070/488.500

Op hetzelfde terrein waar de AWH in de periode 1996-1998 (Korte Begijnestraat 10) onderzoek verrichtte, werd in 2000 verder archeologisch onderzoek uitgevoerd. Dit terrein vormt een onderdeel van het deelgebied Enschede-noord. Van dit deelgebied is Lange Begijnestraat 5-9 het enige stuk dat in zijn geheel archeologisch onderzocht is. In de rest van het deelgebied werden, tijdens de sanerings-werkzaamheden, alleen waarnemingen gedaan.
De opgraving van dit jaar concentreerde zich op de middeleeuwse- en post-middeleeuwse bewoningssporen. Prehistorische bewoningslagen werden niet verder onderzocht.
De middeleeuwse bewoning begint vermoedelijk in de 12e eeuw. Aanvankelijk wordt het terrein in gebruik genomen als landbouwgrond. Kenmerkende sporen uit deze fase zijn de vele sloten. Een bij deze sloten behorende akker, herkenbaar

als een lichtgrijs humeuze zandlaag, vormt de eerste cultuurlaag op het ongestoorde duinzand. De onderzijde van deze laag kenmerkt zich door de aanwezigheid van vele schopsteken.
In de loop van de 13e eeuw verandert het beeld. Op de latere locatie Lange Begijnestraat 5-7 verschijnt steenbouw. Het beftreft hier een zeszijdig huis, gebouwd van kloostermoppen. In een latere fase wordt dit huis opgesplitst. Opmerkelijk is dat dit huis niet aan de straat ligt. Vermoedelijk heeft tussen dit huis en de straat een houten voorhuis gestaan. Vele uit verschillende perioden afkomstige paalgaten en kuilen werden hier aangetroffen. Nader (laboratorium)onderzoek moet deze verschillende perioden van elkaar zien te scheiden.
In de loop van de 14e eeuw breidt de steenbouw zich naar de straat uit. Eerst in Lange Begijnestraat 7, spoedig gevolgd door Lange Begijnestraat 5 en 9.
Verdere wijzigingen volgen elkaar in snel tempo op gezien de vele sporen van verbouwingen en aanpassingen. De meeste muren hebben dan ook meerdere bouwfasen. Opmerkelijk zijn ook de diverse kelders die er aangetroffen werden.
Een enorme hoeveelheid vondsten, alle afkomstig uit de periode 15e tot 19e eeuw, werd in enkele fraaie beerputten aangetroffen. Naast deze beerputten was tevens een aantal interessante waterputten aanwezig. De constructie van enkele van deze putten was zodanig dat het onderste gedeelte uit ingegraven tonnen bestond. De oudste van deze waterputten zal zeer waarschijnlijk in de 12e eeuw gebouwd zijn.
Het merendeel van de aangetroffen afvalkuilen was in de 14e/15e eeuw in gebruik.
Door de zware bodemverontreiniging konden de archeologische werkzaamheden op het overblijvende terreingedeelte van Enschede-noord slechts beperkt tot zeer beperkt van omvang uitgevoerd worden. Hierdoor werd slechts aanvullende informatie ingewonnen.

3. 'T WED (BLOEMENDAAL) – AWH

ca. 100.640/490.530
Assistentie verleend aan dhr. J. de Jong, voormalig medewerker van de vroegere Rijks Geologische Dienst, bij het gedeeltelijk blootleggen, inmeten en waterpassen van in het talud van dit recreatiemeertje aanwezige humeuze niveaus. Dit werk gebeurde in het kader van een te verschijnen publicatie over zijn in de jaren 1970-1990 uitgevoerde onderzoek op deze locatie.

4. BLOEMENDAALSEWEG 84 (BLOEMENDAAL) – AWH

ca. 102.700/490.800
Tijdens verbouwingswerkzaamheden aan dit bankgebouw werd een beerput, die vermoedelijk in eerste instantie is gebruikt als waterput, aangetroffen. In de put bevond zich nog een ca. 10 cm dikke beerlaag met daarin twee benen tandenborstels en het onderste deel van de kelk van een klein drinkglas, beide daterend uit de 19e eeuw. De ronde gemetselde vloer van de put bestond uit halve bakstenen.

KLEINE WAARNEMINGEN WERDEN OP DE VOLGENDE LOCATIES UITGEVOERD:

- Amsterdamse Vaart	106.179/488.407
- Boerhavelaan	105.435/486.985
- Heussenstraat	103.385/490.350
- Zakstraat	104.140/489.107
- Zijlweg	102.180/489.107

Plattegrond met locaties van de in de kroniek vermelde onderzoeken en waarnemingen.
De nummering correspondeert met de in de tekst gegeven volgnummers.

Errata: voor Haarlems Bodemonderzoek 34

De digitale fotografie geeft niet het juiste beeld weer van:

Afb. 131	op pag. 73
Afb. 139 en 140	op pag. 76
Afb. 141 en 143	op pag. 77
Afb. 145	op pag. 78
Afb. 149	op pag. 79

De borden lijken ovaal, maar de weergave moet rond zijn.

Afkortingen

AAC	Amsterdams Archeologisch Centrum van de Universiteit van Amsterdam
AVK	Archiefdienst voor Kennemerland
AWH	Archeologische Werkgroep Haarlem (van de AWN)
AWN	Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland
BAH	Bureau Archeologie van de Gemeente Haarlem (stadsarcheoloog)
HB	Haarlems Bodemonderzoek
NAP	Normaal Amsterdams Peil
ROB	Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek

Tijdsaanduiding. Voor de periode na het begin der jaarteling kan een deel van een eeuw worden aangeduid met een combinatie van een Romeins cijfer en een letter.
Voorbeeld: XIV A en XIV B, resp. de eerste en tweede helft van de veertiende eeuw. Ook: XIVa, XIVb, XIVc en XIVd, resp. het eerste, tweede, derde en vierde kwart van de veertiende eeuw.

In **Haarlems Bodemonderzoek** worden verslagen gepubliceerd van opgravingen, boringen, waarnemingen en andere onderzoekingen die betrekking hebben op het ontstaan en de ontwikkeling van de stad Haarlem en de bodem waarop deze gelegen is. Centraal staat de documentatie van het feitenmateriaal en de verslaggeving op niet al te lange termijn. Dit brengt met zich mee dat ook waarnemingen van beperkte omvang en sterk lokale betekenis zullen worden opgenomen.
De bijdragen en conclusies zullen vaak een voorlopig karakter hebben en veel van de gepubliceerde gegevens zullen later in een breder verband moeten worden bezien.
De opzet van de reeks – de publicatie van feiten – brengt met zich mee dat beschouwende artikelen niet worden opgenomen.
Afleveringen van **Haarlems Bodemonderzoek** verschijnen wanneer er materiaal beschikbaar is. De verantwoordelijkheid voor de artikelen berust bij de auteurs. Overname van gegevens is toegestaan, mits de bron en de naam van de auteur worden vermeld.

Haarlems Bodemonderzoek is in losse afleveringen verkrijgbaar bij:
– Archeologisch Museum Haarlem, Grote Markt 18k, Haarlem
– Boekhandel A. Vernout, Warmoesstraat 10, Haarlem
– Sector Stedelijke Ontwikkeling, Afd. BMA, t.a.v. de stadsarcheoloog, Nieuwe Gracht 3, 2011 NB Haarlem.